

BUDOUCNOST JE FEMINISTICKÁ

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
PRAHA

Gender a intersekcionalita
v českém klimatickém hnutí

Michaela Pixová
Véronique Ananké Nebeská

Tuto publikaci vydala pražská kancelář Heinrich-Böll-Stiftung
Autorky: Michaela Pixová, Véronique Ananké Nebeská
Ilustrace: Terezie Unzeitigová
Grafický design: Richard Bakeš (sharpobjects.cz)
Jazyková korektura: Jana Sobotková
Tiskárna: Daniel

ISBN 978-80-88289-42-5

ISBN 978-80-88289-43-2 (digital)

Datum vydání: duben 2022 (1. vydání)

Obsah

Předmluva

1. Úvod	8
2. České klimatické hnutí	13
3. Teoretická východiska, metodologie, pozicionalita	18
4. Povědomí o významu genderové rovnosti a intersekcionality mezi lidmi zapojenými v českém klimatickém hnutí	29
5. Obecný postoj a vnímání významu problematiky genderové rovnosti, intersekcionality a klimatické spravedlnosti napříč českým klimatickým hnutím	43
6. Genderová rovnost v klimatickém hnutí: současný stav, příležitosti a překážky	59
7. Práce s intersekcionalitou a komunikování klimatické spravedlnosti v českém klimatickém hnutí	103
8. Shrnutí	120
9. Doporučení	126

Seznam zkratk

AV ČR – Akademie věd České republiky

CDE – Centrum pro dopravu a energetiku

ČKH – České klimatické hnutí

ČSOP – Český svaz ochránců přírody

FFF – Fridays For Future

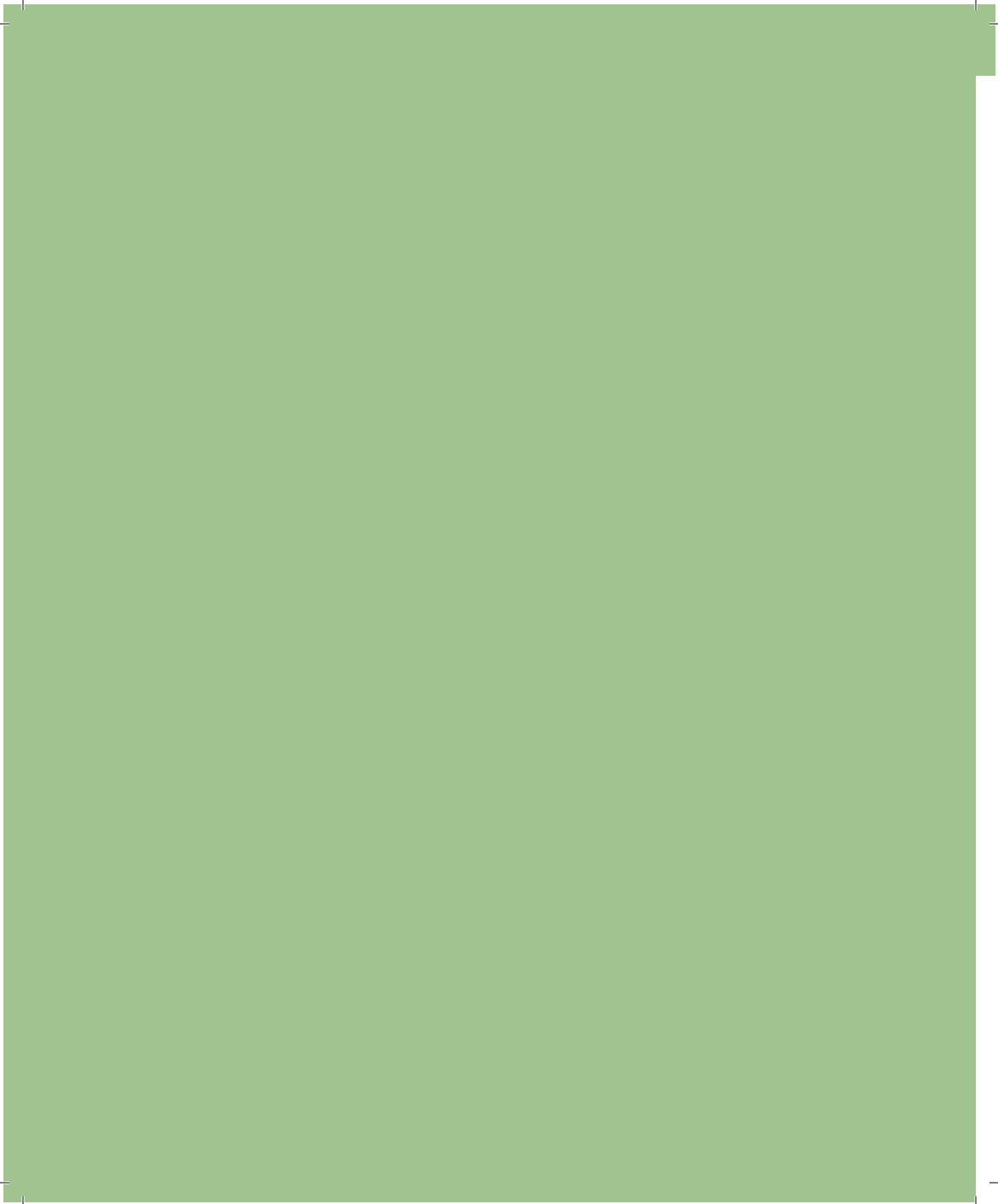
IPCC – Mezivládní panel pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change)

LGBTQ+ – lesby, gayové, bisexuální lidé, transgender lidé, queer/questioning lidé a další

NGO – nestátní nezisková organizace

OSN – Organizace spojených národů

XR – Extinction Rebellion

Předmluva

Zatímco ve zbytku světa slyšíme stále častěji a hlasitěji, že klimatická spravedlnost nesmí být založena jen na politikách určených bílými heterosexuálními muži, často ve středním věku a ze severní polokoule, Česku a dalším zemím jako by se tento argument stále obloukem vyhýbal. Příčinou toho samozřejmě může být specifická historická zkušenost i to, že zastoupení žen v rozhodovacích a vedoucích pozicích je stále velkou výzvou pro celou českou společnost. Roli hraje možná i skutečnost, že české klimatické hnutí specifickou situaci různých skupin obyvatelstva příliš nerefletovalo – ani komunikačně, ani ve vnitřních strategiích. Velkou revolucí z hlediska větší senzitivity k zastoupení různých společenských skupin byly první studentské stávky, jejichž výsledky jsou neoddiskutovatelně spojeny s tím, že je prosadily studentky a studenti středních škol. Vývoj relativně mladého klimatického hnutí, které vyrostlo ze staršího environmentálního hnutí, už stihla narušit pandemie covidu-19 a válka na Ukrajině.

Je velkou otázkou, zda feministické hodnoty (které chápeme jako kládoucí důraz na respekt k jiným skupinám lidí) vlastně do klimatického hnutí protékají. Na českém poli působí velké, silné environmentální organizace s tradicí, nezřídka vedené ženami. A potom je tu celá řada hnutí založených na dobrovolnické práci, ale i ta mají reálné výsledky a profesionální vnitřní strukturu. V expertních a veřejně viditelných pozicích však stále dominují muži, stále je téměř nemožné v některých tématech najít expertku do debaty či autorku komentáře v médiích. Kdo jiný by mohl do veřejné debaty přinést specifický pohled žen na důsledky klimatické krize

než ony samy? Kdo jiný by mohl mluvit za ženy, na něž obzvlášť citelně dopadají důsledky klimatické krize už nyní, zejména v zemích globálního Jihu? Co ženám a jiným skupinám chybí, aby mohly profesně růst a rozvíjet své dovednosti a znalosti? Klade české environmentální hnutí ženám a dalším marginalizovaným skupinám do cesty překážky, nebo pozorně naslouchá jejich postojům a názorům?

Úsilí o genderovou rovnost je jedním z průřezových úkolů nadace Heinricha Bölla a odráží se v naší práci po celém světě. Genderovou optikou nahlížíme na různorodé společenské problémy a to nám pomáhá lépe pochopit jejich příčiny i způsoby, jak přispět k lepší budoucnosti pro všechny. Vždy přitom klademe velký důraz na roli občanské společnosti. Pražská kancelář nadace Heinricha Bölla podporuje ženy klimatického hnutí už léta. Původně nevelká skupina žen (aktuálně sjednocená pod názvem Ženy pro lepší klima ve facebookové skupině) se díky sérii workshopů, vzájemnému sdílení, debatování a podpoře neustále rozšiřuje nejen o nové členky, ale i nové expertky, které z jejich řad vyrůstají, o nové mediální komentátorky nebo třeba nové manažerky, které díky sdílení zkušenějších kolegyně pochopily, že největší překážkou v cestě do vyšších pozic mohou být nadměrně vysoké standardy, které ženy samy sobě často kladou. Při četných setkáních ženy vyjadřují vděčnost, ale mluví také o překážkách, na které při své pracovní nebo dobrovolnické zkušenosti narážejí. Mluví o syndromu vyhoření, o nepochopení, o nedostatku podpory, o náročnosti skloubit pracovní čas a péči o rodinu.

Pokud chce české klimatické a celkově i environmentální hnutí dosahovat udržitelných výsledků, nesmí opomíjet pohledy těch, na jejichž ramenu leží velký díl činností a úkolů v jejich organizacích. Nejen mluvit o solidaritě, o spravedlivé transformaci energetiky a společnosti, o důležitosti genderové rovnosti. Musí ji žít v každodenní realitě. Jsou to právě ženy, kdo z administrativní role nevykračují do té expertní či vedoucí. Často kvůli nedostatku zkušeností a sebevědomí, jak slýcháme. Musíme se naučit je podporovat, povzbuzovat, dávat jim příležitost, všimnout si jejich specifické zkušenosti a pohledu. Dávat více prostoru těm, jejichž hlas zatím nebylo příliš

slyšet, to bude úkolem organizací úspěšně působících nejen navenek, ale i dovnitř, směrem ke svým členkám a členům. Organizace v západní Evropě se snaží stále více poukazovat na zkušenosti kolegů a kolegyň v Africe nebo jižní Asii, kteří v klimatické krizi už žijí. Ač Česko není koloniální mocností a zástupkyně a zástupce této skupiny u nás nemáme mnohé, přesto je potřeba zdůraznit potřebu vyššího zastoupení nejrozličnějších skupin. České klimatické organizace mohou začít třeba u svých kolegyň z regionů, pokud tak dosud nečiní. Doufáme, že tento výzkum jim v další cestě za pestrostí a bohatostí pohledů a zkušeností bude inspirací a oporou.

Žaneta Gregorová
koordinátorka programu
ekologie Heinrich Böll Stiftung Praha

Adéla Jurečková
ředitelka pražské kanceláře
Heinrich Böll Stiftung Praha

Úvod

Genderová rovnost a intersekcionalita jsou témata, která jsou v českém klimatickém hnutí poměrně nová a postupně se dostávají do povědomí akterek a aktérů v návaznosti na průběžně se utvářející debatu o klimatické krizi a sociální a etické dimenzi jejího řešení. Do hnutí se témata dostávají prostřednictvím různých vlivů, zejména těch, které přicházejí ze zahraničí, a to jak v souvislosti se 4. vlnou feminismu a dalšími emancipačními hnutími, tak i v souvislosti se zaváděním konceptu klimatické spravedlnosti, který se zmíněnými emancipačními proudy úzce souvisí a v českém klimatickém hnutí postupně získává na dříve nebyvalé důležitosti.

V českém prostředí jsou nicméně patrné kulturní vlivy místní společnosti, která má svou osobitou historickou zkušenost v oblasti občanské a specificky ženské emancipace či vývoje feministického hnutí a rovněž i v pojetí spravedlnosti a hlavních příčin jejího nedostatku nebo též v přístupu ke klimatické krizi a chápání jejích širokých souvislostí. Svou roli hraje i výrazná etnická homogenita české společnosti. Vedle samotných strukturálních příčin společenských nerovností a nespravedlností se i tyto kulturní vlivy podílí na tom, jak a s jakým úspěchem a výsledky se úsilí o genderovou rovnost reálně daří prosazovat v praxi, nebo na tom, do jaké míry je v tomto úsilí využíván intersekcionalní přístup, tedy snaha o odstraňování genderové nerovnosti a nespravedlnosti za současného zohledňování také dalších vlivů a faktorů, jako je rasa, třída, etnicita, národnost, sexualita, tělesné znevýhodnění a další kategorie, které strukturují lidskou zkušenost s nerovnou distribucí moci (viz Křížková & Hašková 2018). V praxi českého klimatického hnutí (ČKH) jde tedy zejména o to, z jakých společenských

skupin se rekrutují lidé, kteří se do hnutí zapojují, nebo o to, na jaké společenské skupiny hnutí cílí a pamatuje ve své komunikaci a strategiích. Složení ČKH zatím stále ještě odráží nerovnoměrnost stávajícího rozložení privilegií v české společnosti, kdy na jednu stranu neplacenou dobrovolnickou práci a na druhou stranu odbornou práci v neziskových organizacích v naprosté většině případů mohou vykonávat převážně bílé*¹ příslušnice*¹ vzdělané střední třídy. Stále více se však hnutí zabývá tím, jak své požadavky formulovat s ohledem na znevýhodněné skupiny obyvatel či jak tyto skupiny oslovit a získat pro ochranu klimatu.

Kulturní vlivy se dále propisují také do toho, jakým způsobem je v rámci prostředí ČKH chápán samotný koncept klimatické spravedlnosti a hlavní příčiny porušování či nenaplnění tohoto principu. Ovlivňují tedy i způsoby, kterými klimatické hnutí s konceptem klimatické spravedlnosti pracuje – jakým způsobem jím rámuje své požadavky či jak jej zohledňuje ve vlastním fungování hnutí, např. důslednější artikulaci nerovných sociálních dopadů klimatické krize nebo rámováním klimatické krize a sociálních nerovností jako problémů se společným jmenovatelem. Právě v tomto ohledu existuje nejen v českém klimatickém hnutí, ale i v celospolečenské debatě významný spor o to, zda společnou příčinu klimatické krize a sociálních nerovností představuje kapitalismus a zda lze vůbec klimatickou krizi společensky akceptovatelným způsobem odstranit bez současného odstranění sociálních nerovností, případně zda je vůbec možné oba tyto problémy vyřešit v současném kapitalistickém uspořádání světa. Je zjevné, že právě v českém prostředí do této debaty významným způsobem vstupuje historická zkušenost s předchozím režimem a jeho pokusy o vytvoření socialistické společnosti, která do značné míry ovlivňuje schopnost či ochotu většinové společnosti v Česku zaujmout k stávajícímu politicko-ekonomickému systému, vůči kterému se ten předchozí ostře vymezoval, kritický postoj (viz např. Chelcea & Druta 2016). Z podobných důvodů je problematický i vztah většinové české společnosti k tématům feministického hnutí, které ve zdejší společnosti prošlo velmi odlišným vývojem než

¹⁾ V rámci celého textu používáme genderově inkluzivní jazyk ve formátu ženský rod – hvězdička – mužský rod. Považujeme za významné vyvážit generické maskulinum používané ve většině českých psaných textů, proto je vždy na prvním místě femininum (až na pár výjimek daných kontextem). Kromě toho pro nás hvězdička značí kontinuum, tedy vše mezi femininem a maskulinem, a také touto formou se symbolicky stavíme proti genderové binaritě.

feministické hnutí na „Západě“. Hana Havelková (2007) mluví o kontextu „Východu“ jako o „zkušenosti bez teorie“, kde narozdíl od „Západu“ nechybí žitá zkušenost, ale feministické teorie jsou v tomto kontextu často považovány za importované. K něčemu podobnému dochází i u otázek emancipace dalších marginalizovaných skupin.

Je zjevné, že má-li k účinnému boji s klimatickou krizí a k narovnávání sociálních nerovností skutečně dojít a pokud má být klimatická spravedlnost efektivně prosazována, je potřeba, aby ty*i, které*ří o tyto cíle usilují, zároveň tyto principy dobře chápaly*i a vhodným způsobem je inkorporovaly*i nejen do požadavků klimatického hnutí, ale také do své vlastní činnosti, vztahů na pracovišti, způsobu a obsahu komunikace, strategií a požadavků, způsobu náboru nových členek a členů hnutí a v celé řadě dalších oblastí.

2. České klimatické hnutí

Zatímco environmentální hnutí má v Česku, resp. v Československu dlouhou tradici (viz Fagan 2004; Sarre & Jehlička 2007; Novák 2017), české klimatické hnutí, které lze chápat jako jeho určitou odnož (a některé*ří účastnice*i našeho výzkumu proto měly*i problém mezi nimi rozlišovat), je poměrně mladé, de facto jen několik let staré. Jeho mobilizační potenciál se významným způsobem začal v našich podmínkách zvyšovat teprve až díky vzniku a zapojení jeho grassrootové složky, tedy té části hnutí, která se spontánně organizuje zdola na lokální úrovni. Klíčovým mezníkem byl první český *Klimakemp*, který proběhl v létě roku 2017, a v ještě větší míře pak vznik české odnože studentských stávek *Fridays for Future* na počátku roku 2019. V tomto roce došlo rovněž k rozmachu české odnože hnutí *Extinction Rebellion* a ke vzniku celé řady dalších skupin, spolků a iniciativ, včetně některých regionálních a lokálních. Toto vzednutí zájmu globální a posléze i české společnosti o klimatickou krizi lze přičítat zejména souhře vlny mediální pozornosti, který vyvolala švédská středoškolská studentka Greta Thunberg svými pravidelnými pátečními školními stávkami za klima před švédským parlamentem, s vydáním zprávy IPCC (Mezivládního panelu pro změnu klimatu při OSN) z října 2018, v níž vědecká komunita s dříve nebyvalou urgencí vylíčila chmurný osud lidstva na zemi, pokud nedojde k dalekosáhlé transformaci celosvětové společnosti směrem k uhlíkové neutralitě.

Až do roku 2015, kdy vzniklo hnutí *Limity jsme my*, se ČKH koncentrovalo převážně do profesionálních neziskových organizací a nijak výrazně se neoddělovalo od environmentálního hnutí. Především od zlomového období mezi roky 2018 a 2019 však láká k zapojení čím dál tím větší a pestřejší

skupinu akterek a aktérů, často i z řad veřejnosti, která se do té doby nijak občansky neangažovala nebo se angažovala ve zcela jiných oblastech. Od tohoto období nicméně v hnutí začala být výrazná především mobilizace studentek a studentů převážně ze středních škol a částečně i z univerzit a dále také rodičů dětí, především matek, pro které se klimatický aktivismus stal otázkou podpory a zajištění budoucnosti svých dětí. Do širšího hnutí pak můžeme zahrnout rovněž aktivizující se část umělecké sféry, která nakonec vyústila i v založení platformy *Umění za klima*, nebo též v posledních letech se objevivší iniciativy prosazující udržitelné podnikání, hospodaření, spotřebu apod. (např. komunita *Slušná firma*, iniciativa *Změna k lepšímu*, *Iniciativa potravinové suverenity* atd.), ale také celou řadu na klima zaměřených skupin a aktivit již etablovaných organizací s odlišným zaměřením – např. na lidská práva, městský rozvoj, dopravu nebo ochranu zvířat, v nichž až v této klíčové době došlo k pochopení (resp. připsání) souvislosti jejich činnosti s ochranou klimatu. Ačkoli klimatická spravedlnost či ochrana klimatu figuruje jako téma i v některých feministických organizacích, je zajímavé, že se ke klimatickému hnutí dosud otevřeně a explicitně nehlásí žádná z etablovaných českých feministických organizací, ačkoliv některé feministické organizace, výrazněji zejména *Feministická (umělecká) instituce a safe space kolektiv*, již klimatickou krizi tematizují.

2.1 České klimatické hnutí v současném výzkumu

Coby relativně mladý fenomén dosud české klimatické hnutí nebylo dostatečně prozkoumáno. V čase psaní této zprávy existovala např. studie Arnošta Nováka věnovaná přímým akcím (2020) či genezi ČKH (2021), v jiném výzkumu se pro změnu Marta Kolářová (2020) zabývá podobou hnutí Transition Towns ve východní Evropě, které v době výzkumu překvapivě na rozdíl od zahraničních iniciativ nebylo pojímáno jako reakce na změnu klimatu. Kolářová rovněž zpracovala rozsáhlý výzkum jednotlivců a iniciativ, jež se v Česku pokouší planetu chránit prostřednictvím politiky životního

stylu, tedy snahou o udržitelnost a soběstačnost, která však mívá výrazně individuální a ve většině případů apolitický charakter (2021). Černoch, Lehotský, Ocelík, Osička a Vencourová (2019) se zabývaly*i rámováním opozice vůči těžbě hnědého uhlí v Česku, kde si všímají spolupráce českého klimatického hnutí s lokálními komunitami postiženými těžbou uhlí. Existuje také výzkum veřejného mínění zaměřený na postoje české veřejnosti k energetické koncepci a těžbě uhlí, ve kterém byla rovněž šetřena znalost občanských iniciativ komunikujících těžbu uhlí v Česku a míra sympatií, které veřejnost k těmto iniciativám chová (MEDIAN, 2019). Aktuálně se na klimatické hnutí zaměřuje několik dalších výzkumů, ale také diplomových a disertačních prací s dosud nepublikovanými výsledky. Celkově však jde o fenomén, o kterém zatím máme spíše jen povrchní znalosti, a který proto zasluhuje mnohem větší pozornost.

2.2 Gender a intersekcionalita v českém klimatickém hnutí

Vzhledem k zatím malému množství výzkumů věnovaných českému klimatickému hnutí není překvapivé, že tato studie, která se ČKH věnuje z hlediska genderu a intersekcionality, je první publikovanou studií svého druhu. Motivací k jejímu vzniku bylo hned několik.

Předně jde o výsledek reagující na poptávku české kanceláře německé nadace Heinrich Böll Stiftung, která se v českém prostředí kromě témat zaměřených na ochranu životního prostředí a klimatu věnuje také prosazování genderové rovnosti a v rámci svého zaměření se snaží podporovat ženy, které jsou v Česku do ochrany životního prostředí a klimatu zapojené. Tato podpora spočívá nejen v dalším rozvoji profesního zapojení žen, ale také ve snaze vytvářet příležitosti a podklady pro změny umožňující ženám takové zapojení do českého environmentálního a klimatického hnutí, které je pro ně udržitelné, nereprodukuje stávající genderové nerovnosti ve společnosti a naopak přispívá k jejich odstraňování. V praxi jde v zásadě o zvyšování povědomí žen nejen o významu vlastní psychohygieny

a vzájemné péče pro jejich práci, která je často velmi náročná a psychicky i emočně vyčerpávající, ale také o systémové a strukturální podmíněnosti jejich nerovného postavení v zaměstnání i celkově ve společnosti. To mají ženy někdy tendenci si vysvětlovat jako výsledek individuálního selhání, vlastní nedostatečnosti, nebo dokonce vlastního biologického nastavení, čímž de facto k další reprodukci těchto nerovností nezamýšleně přispívají. Není nicméně složité dohledat data, která dokládají, že ve vedoucích (manažerských) pozicích firem, v rozhodovacích politických funkcích nebo ve specifických oborech, které mají vliv na informování veřejnosti, například ve vedení redakcí, chybí ženy. Klimatické a ekologické hnutí v Česku tento problém nutně mít nemusí, vždyť v čelech organizací jsou ženy zastoupeny hojně. Otázkou ale je, jestli i v těchto pozicích, stejně jako v pozicích dalších žen, nepřevládá činnost pečující (pečující o ostatní, o průběh kampaní). Ženy pak mohou chybět při kreativních, expertních nebo lobbistických činnostech, kde jejich pohled schází. Stejně tak je méně vidět ženy komentující problematiku klimatu v médiích. Cílem tedy je ženám umožnit fungovat nejen v environmentálním a klimatickém hnutí způsobem, který je udržitelný pro ně samotné, ale díky kterému také mohou získat relevantnější hlas v české klimatické debatě, a přispět tak ke zvyšování významu perspektiv, které do této debaty vnášejí a které dosud byly spíše upozadovány perspektivami považovanými za „mužské“.

Neméně důležitou motivací ke vzniku této studie je také záměr samotných autorek, které jsou v různé míře spjaty s českým klimatickým i feministickým hnutím, na jejichž fungování se podílí, nebo se v minulosti podílely. Vzhledem k důležitosti témat, jako je genderová rovnost, feminismus nebo intersekcionalita, v návaznosti na fungování klimatického hnutí, které by z podstaty svých požadavků a způsobu rámování klimatické krize mělo principy svých požadavků samo dobře chápat, ale také je inkorporovat do své činnosti, považujeme za důležité těmto fenoménům v rámci ČKH věnovat pozornost.

3. Teoretická východiska, metodologie a pozicionalita

V této kapitole se v první řadě věnujeme našemu teoretickému ukotvení zkoumaných témat – zejména genderu a intersektionalitě, která jsou klíčová pro pochopení textu. Zároveň jsou zde uvedeny detaily o výzkumné strategii, použitých metodách a v neposlední řadě také o naší pozicionalitě.

3.1. Gender a genderová rovnost

V rámci celého výzkumu pracujeme pouze s kategorií genderu, nikoliv pohlaví². Genderových teorií existuje nespočet, náš výzkum však staví na základní premise konstruktivismu, a nepřístupuje tak k genderu jako k něčemu přirozenému či danému. Naše genderové identity se odvíjí zejména od opakovaného „dělání“ genderu v rámci společenských interakcí, od naší socializace a každodenní komunikace – a jsou to právě tyto sociální interakce, v rámci kterých vzniká domnělá představa o genderu jako o něčem „přirozeném“, jako o danosti, se kterou žijeme již od narození (West & Zimmerman 2008). Gerlinda Šmausová (2002) mluví o sociálně konstruovaném genderu jako o „druhé přirozenosti“ – tedy situaci, kdy genderové role nejsou vrozené, ačkoliv se jimi mohou zdát. Zdůrazňování rozdílů

² Více o sociální konstruovanosti pohlavních znaků a potažmo i pohlaví např. ve West & Zimmerman 2008.

mezi muži a ženami tak nemá biologickou funkci (jak by se na první pohled mohlo zdát), nýbrž funkci společenskou, přičemž gender slouží jako mocenský nástroj, který utužuje binaritu dominance na straně mužů a submise na straně žen (Šmausová 2002).

Gender však nemůže být zjednodušen pouze na binární kategorie muž a žena. Binární pojetí genderu zdaleka neodpovídá žité realitě mnoha lidí, jejichž počet se s postupem času zvyšuje (Kuper, Nussbaum & Mustanski 2012). Zároveň gender není statický, ale dynamicky se vyvíjí, a tak se i naše porozumění vlastnímu genderu a potažmo i naše sebeidentifikace může během života měnit.³ Genderová binarita je zároveň kulturní představou západního světa – není univerzální napříč různými kulturami a v minulosti byla často také jedním z nástrojů koloniálních praktik. Pokud přemýšlíme intersekcionalně, z principu věci není možné toto zjednodušené binární pojetí přijmout. V závislosti na nebinárním pojetí genderu je nutné, aby se také genderová rovnost nevztahovala pouze na ženy a muže, ale na osoby všech genderů.

Současné s binárním pojetím genderu se často objevuje také heteronormativita⁴, se kterou se většina z nás setkává na každodenní bázi, přičemž mnohé*zí ji přechází bez povšimnutí a naopak ji dále reprodukuje. Může mít jak formu zdánlivě nevýznamných poznámek, tak systémové diskriminace, kromě mezilidských interakcí je tak hluboce zakořeněna také ve státních strukturách, médiích atd. Zde je důležité zmínit stále nerovné podmínky v ČR týkající se manželství pro všechny či adopce dětí „stejnopohlavními páry“. V našem výzkumu se objevují výpovědi queer osob (zejména žen), většina z nich však patřila k nejmladší generaci klimatického hnutí, a možná i proto jsme neslyšely žádné výpovědi například o queer rodičovství, a tak se tato perspektiva neobjevuje ani v kapitole 6, kam bychom ji jako výzkumnice rády zařadily.

³ Více o nebinárním pojetí genderu ve vztahu k intersekcionalnímu feminizmu například ve *Why the European Green Deal needs Ecofeminism* (kapitola *The theory behind the analysis*).

⁴ Heteronormativita odkazuje k tomu, že společenskou normou je heterosexuality.

3.2. Intersekcionalita a její význam v českém klimatickém hnutí

Ačkoliv není intersekcionalita zcela nový koncept, v genderových a feministických studiích je do jisté míry stále částečně novým jevem. Její původ je spojován s textem Kimberlé Crenshaw (1989), která již na konci osmdesátých let tento koncept využila k uchopení prolínající se černošské a feministické zkušenosti. V současném teoretickém pojetí intersekcionality v jejím centru nestojí pouze statická zkušenost, ale je pojímána jako dynamický koncept. Například Vivian M. May ji označuje za dynamickou formu sociální akce a stejně tak jako další akademičky a akademici ji aplikuje ve smyslu jejího aktivního potenciálu, tedy v tom, co může dělat, spíše než v tom, co je (May 2015: 19). Nedíváme se tedy pouze na to, jak gender, rasa či vzdělání formovaly naši zkušenost, ale bereme v úvahu komplexitu naší zkušenosti, to, že jsme v různých situacích čteny* i různým způsobem a intersekcionalní pojetí musí být vždy kontextuální.

V našem výzkumu jsme se intersekcionalitu snažily pojímat rovněž dynamicky. Jako princip, který nejen vrství privilegia, ale současně podrobuje situovanost i kritickému pohledu. Pokud se díváme na situovanost intersekcionalně, vždy dochází k souběhu privilegií, ale také diskriminace. V našem kontextu tak například může jít o to, že maskulinita je v rámci českého klimatického hnutí pojímána alternativně vůči mainstreamu. To, co bychom velmi zjednodušeně označily za typickou maskulinitu v rámci klimatického hnutí, by se dalo označit za pečující maskulinitu, tedy kombinaci „femininního“ pečujícího principu a „klasické maskulinity“. Pokud přistupujeme k maskulinitě a femininitě jako ke krajním extrémům binárního spektra, v rámci klimatického hnutí není oceňována „klasická mužská síla“, ale právě kombinace pečujícího přístupu vůči přírodě a krajině, stejně tak jako femininita, která je více aktivistická, a tedy propojená s mainstreamově „maskulinním“ prvkem identity. To je samozřejmě funkční pohled právě pouze v rámci těchto dvou binarit, nicméně pokud zůstaneme u jazyka aktérek*ů našeho výzkumu, ačkoliv se vůči těmto binaritám teoreticky vy-

mezujeme, nemůžeme popírat jejich společenskou významnost a kontext, v rámci kterého operují.

V přemýšlení o intersekcionalitě hrál velkou roli zejména vzdělanostní kontext, který v českém prostředí považujeme za významnější než samotnou třídu, která zde není na první pohled tolik znatelná. Samotná dobrovolnická činnost v klimatickém hnutí je do jisté míry privilegovanou záležitostí – vyžaduje totiž jednak osobní odhodlání či zápal, ale hlavně časové možnosti, které zejména lidé z prostředí s nižším vzděláním zkrátka nemají k dispozici. Jiná situace nastává u profesionalizovaných pozic, které však ke svému výkonu často vyžadují předchozí dobrovolnickou zkušenost, a tak určitým vrstvám populace jsou implicitně nepřístupné. Kromě toho hraje také obrovskou roli podfinancování environmentálního sektoru, které blíže popisujeme v kapitole 6.6. I když jistá forma privilegovanosti je víceméně vedlejším a nezamýšleným důsledkem současného systému, tato reprodukce sociální stratifikace je poměrně bolestivým vedlejším produktem celého klimatického hnutí.

Pokud se bavíme o grassrootové části klimatického hnutí, která se často vyznačuje nehierarchizovaným uspořádáním, ze zkušenosti vyplývá, že tento způsob fungování má mnohdy za následek větší časovou dotaci, protože k jeho klíčovým součástem patří komunikace, aktivní naslouchání názorům ostatních a často i rozhodování konsensem. Ještě více času stráveného neplacenou činností je však často aspekt, který si méně privilegované vrstvy společnosti zkrátka nemohou dovolit. Ačkoli samozřejmě i v tomto kontextu existují výjimky, nám se nepodařilo s takovými respondetkami*y spojit.

V této teoretické části bychom tak rády zdůraznily důležitost zejména regionálních a marginalizovaných hlasů, které se nám nepodařilo postihnout. Důvodem toho může být jednak naše újeji pojatá definice klimatického hnutí (jehož vymezením se zabýváme níže), ale také obecná absence marginalizovaných identit v rámci českého klimatického hnutí jako takového, kterou považujeme za významnou mezeru, již je třeba adresovat

v rámci budoucích inkluzivních snah. Z našich rozhovorů bylo zřejmé, že většina lidí nemá problém intersekcionality aplikovat na země globálního Jihu, ale je pro ně složitější přemýšlet intersekcionálně o lokálním kontextu. Právě absenci příkladů intersekcionality v českém prostředí považujeme za jednu ze slabin ČKH. Může se jednat například o Romky v regionech závislých na fosilním průmyslu, migrantky atd. Palčivou otázkou pak může být také poměrně komplexní jazyk klimatického hnutí, který nemusí být přístupný všem a na jehož reprodukci se do jisté míry tímto výzkumem spolupodílíme. Považujeme tak za významné výsledky tohoto výzkumu zpřístupnit širší populaci jazykem, který není limitován akademickými znalostmi, a ačkoli se snažíme nedělat si plané naděje, byly bychom moc rády, kdyby se právě popularizační složky tohoto výzkumu dostaly k co nejširší populaci se zájmem o klimatickou spravedlnost.

3.3. Metodologie

Abychom mohly zkoumaná témata vhodným způsobem v rámci českého klimatického hnutí ukotvit a navrhnout potřebné změny, bylo nutné klimatické hnutí v Česku důkladně zmapovat a podrobit kvalitativní analýze. Zaměřily jsme se na současné povědomí jeho aktérek a aktérů o genderové rovnosti, intersekcionality a jejich propojení s klimatickou spravedlností a jakým způsobem se jí zabývají ve svých organizacích, hnutích, skupinách apod..

Výzkum probíhal od října 2021 do března 2022. Celkem jsme vedly 25 polostrukturovaných rozhovorů. 5 z nich s expertkami a experty, které*ří nám pomohly*í lépe teoreticky uchopit kontext a také poukázaly*í na některé důležité aspekty týkající se zkoumaných témat. 20 rozhovorů jsme vedly přímo s účastnicemi a účastníky českého klimatického hnutí – ty byly zaměřené na mapování obecného přístupu k těmto tématům v rámci hnutí, ale také jednotlivých organizací, hnutí či skupin a iniciativ do něj zapojených. Provedly jsme i textovou analýzu tiskových materiálů, webových stránek a sociálních médií vytvářených a spravovaných vybranými subjekty v rámci ČKH. Kromě toho jsme měly šanci využítkovat naše dlouhodobé zkušenosti a pozorování z klimatického hnutí, kte-

ré nám v průběhu výzkumu pomáhaly nejen v rekrutaci účastnic a účastníků výzkumu, ale také k lepší kontextualizaci všech sdělení.

Jelikož vycházíme z přístupu feministického akčního výzkumu, považujeme za důležité jeho prostřednictvím vstupovat do vzájemného dialekticky vzdělávacího kontaktu a dialogu s hnutím (Lather 1988) a v rámci této interakce vytvářet podněty, poznání a příležitosti k reflexi, které mohou pomoci další vývoj hnutí formovat a směřovat. Jinými slovy nám jde o to, aby výsledky našeho výzkumu byly i prakticky využitelné (Reinharz 1992). Výsledky tohoto výzkumu proto byly sdíleny a konzultovány se zástupkyněmi a zástupci ČKH, o kterých víme, že se již v genderové problematice alespoň základně orientují, ale také s výzkumnicemi a výzkumníky, kteří se zkoumanými tématy zabývají. K těmto konzultacím docházelo jednak v průběhu celého výzkumu a v březnu 2022 také na online setkání, které bylo konzultacím výsledků přímo určeno. Všechny*i naše respondentky*i měly*i také možnost samotný text komentovat. V dalším kroku budou rovněž výsledky prezentovány širší skupině českého klimatického hnutí v rámci plánované konference klimatického a environmentálního hnutí *Nadechnutí II*, která proběhne 20.–22. května 2022. Mapování a analýza dalšího směřování hnutí po zveřejnění a sdílení těchto výsledků bohužel přesahují rámec tohoto výzkumu, ale mohly by na něj v budoucnu vhodným způsobem navázat.

3.3.1. Vymezení klimatického hnutí

Na počátku výzkumu jsme se nepokoušely dynamicky se vyvíjející klimatické hnutí v Česku nijak konkrétně ohraničit a vymezit. Není proto jasné, zda do něj z pohledu účastnic a účastníků výzkumu spadají pouze organizace prosazující změny v energetice, ty*i, které*ří se poutají k rypadlům či tvoří davy plnicí náměstí, a nebo je jako jeho významná složka vnímána i ta část občanské společnosti, která důraz na ochranu klimatu inkorporovala do dalších agend souvisejících s dekarbonizací a udržitelností, s transformací nutnou k dosažení klimatické neutrality nebo s lidskopráv-

ními otázkami. Představa o klimatickém hnutí a o těch, které*ří jej reprezentují, byla proto mezi účastnicemi a účastníky našeho výzkumu značně subjektivní a determinovaná jejich osobní zkušeností. To se týkalo také toho, kterým rolím subjektivně přikládaly*i větší důležitost, které navenek vnímaly*i jako více viditelné nebo které naopak zcela opomíjely*i.

3.3.2. Výběr účastnic a účastníků výzkumu

V rámci výběru účastnic a účastníků našeho výzkumu jsme nicméně i my čerpaly z naší subjektivní zkušenosti a i kvůli omezenosti rozsahu tohoto výzkumu jsme se zaměřily pouze na užší část klimatického hnutí, tedy především na aktivistky a aktivisty z grassrootových hnutí (*Fridays For Future*, *Limity jsme my*, *Univerzity za klima*, *Extinction Rebellion*, rodičovské skupiny), dále zástupkyně a zástupce několika zakládajících organizací Klimatické koalice (některé v textu označované jako *tradiční ekologické organizace*) a několik novějších neziskových organizací zaměřených na ochranu klimatu a nakonec také na některé zástupkyně a zástupce *Strany zelených*, které*ří participují na aktivitách klimatického hnutí.

Když jsme se snažily o intersekcionalní prověření situovanosti při výběru aktérek*ů, byl pro nás zároveň významný alespoň částečný soulad s principy genderové rovnosti. Právě proto je náš výzkumný vzorek do jisté míry uniformní. Nebylo totiž možné zajistit dostatečnou diverzitu v jeho rámci, neboť i klimatické hnutí jako takové je výrazně dominováno vzdělanými lidmi, kteří se do jisté míry zabývají sociálními otázkami také akademicky (nebo mají potenciál se jimi zabývat). Zároveň jsme se respondentek*ů neptaly například na sexuální orientaci, protože stěžejním kritériem pro jejich výběr pro nás byla právě jejich identifikace se základními principy genderové rovnosti a další vrstvy identit jsme nestavěly do popředí výzkumu, i když jsme doufaly, že pokud jsou dostatečně významné, aktérky*ři je budou samy*i akcentovat. Dalším významným faktorem při výběru aktérek*ů bylo také pokrytí co nejšir-

šího spektra ČKH. Pomineme-li expertky z akademické sféry, v rámci našich rozhovorů vystupují lidé reprezentující celkem 16 různých organizací a hnutí ČKH, včetně *Strany zelených*. 12 účastnic a účastníků v době výzkumu působili v Praze, 5 v Brně a 4 v jiných krajských a menších městech. Některé*ří z nich různá místa působení kombinovaly*í.

Za samostatnou kategorii můžeme považovat muže, se kterými jsme rozhovory v rámci tohoto výzkumu vedly. V rámci námi provedených 20 rozhovorů se jako muži identifikovali celkem 4 účastníci, mezi experty pak byl muž pouze jeden. Menší počet mužských účastníků vyplývá ze zaměření výzkumu, jehož cílem je dát prostor hlasům, které jsou i v klimatickém hnutí méně slyšet než ty mužské. Obecně jsme si jako účastníky výzkumu cíleně vybíraly také muže, kteří genderovou rovnost považují za důležitou, angažují se v jejím prosazování nebo se považují za feministy a zároveň jsou důležitými insidery v rámci hnutí. Od tohoto výběru jsme si slibovaly získání zajímavého vhledu do problematiky genderové rovnosti pohledem „poučených“ mužů a nebylo naší ambicí podrobněji se zabývat respondenty, kteří nereflektují reprodukci genderové nerovnosti a stereotypů.

V případě, že intersekcionalitu považujeme za způsob, kterým se můžeme zbavit hegemonního uvažování, dovolujeme si zároveň tvrdit, že jsme daly slovo mnohým ženám, které nepatří do něčeho, co bychom mohly označit za „klimatický mainstream“. Mnohé z nich zdůrazňovaly systémové překážky, které stojí v cestě jejich úspěchu, a také tematizovaly opresivní dynamiku „maskulinního“⁵⁾ pojetí ochrany klimatu. Ačkoli se zdůrazňování těchto hlasů může zdát až příliš simplicistní, navzdory větší otevřenosti vůči genderové rovnosti v rámci klimatického hnutí jsme identifikovaly zásadní překážky, které mu stojí v cestě. A právě proto považujeme hlasy žen, které se mnohdy identifikují jako cisgender a heterosexuální, za významné. Nejhlubší reflexi současného stavu jsme však nepřekvapivě registrovaly zejména u queer žen či nebinárních osob, které se často ze své vlastní pozice logicky tématům genderové rovnosti a intersekcionality blíží nejvíce.

⁵⁾ Více o „maskulinním“ a „femininním“ pojetí ochrany klimatu v kapitole 6.1.

3.4. Anonymizace účastnic a účastníků výzkumu

Abychom naši výzkumné zpráve dodaly větší plastičnost, je bohatě protkaná přímými citacemi účastnic a účastníků výzkumu. České klimatické hnutí představuje relativně malý rybníček, jehož aktérky*ři se relativně dobře znají, což značně komplikuje udržení jeho účastnic*íků v anonymitě a jejich výpovědi v takové podobě, aby je podle nich nebylo možné snadno identifikovat. Přestože některé*ří účastnice*íci souhlasily*i s odhalením své identity, nakonec jsme upřednostnily konzistentní postup, a tedy anonymizaci všech bez rozdílu. V textu se však zároveň na několika místech pro lepší ilustraci konkrétních situací a kontextů objevují některá konkrétní jména dobře známých osobností ČKH. Všem účastnicím*íkům výzkumu byly přiděleny přezdívky, které většinou odhalují jen jejich gender. Až na výjimky neodhalujeme ani organizace a hnutí, v nichž účastnice a účastníci působí, ale u jména alespoň uvádíme, zda jde o členku*a neziskové organizace či grassrootového hnutí. Pozměnily jsme také některé přímé výpovědi a například jsme vymazaly některé pro výzkum nepodstatné osobní údaje, s jejichž pomocí by bylo možné jejich autorky*y identifikovat. Ze stejného důvodu jsme také některé zajímavé citace, které se týkají konkrétních organizací či hnutí, ponechaly i bez uvedení přezdívky.

3.5. Pozicionalita

Michaela se jako sociální geografka pohybuje na pomezí vědy a aktivismu. Zabývá se občanským aktivismem, sociálními hnutími a interdisciplinárním výzkumem různých socio-environmentálních témat. Dva roky působila jako koordinátorka, z toho jeden rok jako komunikační koordinátorka české Klimatické koalice, platformy dnes sdružující již 50 českých subjektů, které se zabývají ochranou klimatu. Ananké je naopak doma zejména ve feministickém hnutí – akademicky v genderových studiích

a aktivisticky ve *safe space kolektivu*, přičemž se v rámci obou sfér snaží o funkční propojování feminismu, klimatické spravedlnosti a intersekcionality. Kromě toho má zkušenosti také s rakouským klimatickým hnutím, jak z akademické, tak z aktivistické perspektivy.

Považujeme za důležité uvést, že tento výzkum píšeme z pozice dvou vzdělaných privilegovaných cisgender žen. Michaela je v pozici zkušenější heterosexuální ženy a dvojnásobné matky, která se v klimatickém hnutí pohybuje delší dobu, Ananké naopak reprezentuje mladší queer složku klimatického hnutí, pro kterou je typická nehierarchie, práce s jinými než binárními genderovými identitami atd. Právě tyto rozdíly nám v průběhu výzkumu pomáhaly kontextualizovat naše vlastní zkušenosti i výpovědi účastnic*íků a věříme, že se naše diskuse o rozdílných náhledech na zkoumaná témata pozitivně propsaly i do tohoto textu.

Současný feminismus a zejména současná feministická teorie má podle nás být nezbytně intersekcionalní. Intersekcionalní feminismus musí nevyhnutelně reflektovat to, že z historického hlediska feministická teorie opomíjela zkušenosti méně privilegovaných feministicky smýšlejících osob. Právě tato opomíjená perspektiva je zásadní k celistvému uchopení jakéhokoliv společenského tématu. Konkrétně v rámci feministické teorie máme za to, že využitím intersekcionality bojujeme proti hegemonnímu pojetí feministické historie, které považujeme z principu za nesprávné. Neintersekcionalní feminismus pro nás není feminismus, ale pouze další reprodukce privilegovaného pohledu na svět, který je pouze o krůček napřed co se týče genderové rovnosti, v tomto kontextu však často redukované pouze na rovnost žen a mužů. Právě tímto ukotvením našeho výzkumu se tak snažíme vůči tomuto simplicistnímu pojetí feminismu a genderové rovnosti bojovat.

4. Povědomí o významu genderové rovnosti a intersekcionality mezi lidmi zapojenými v českém klimatickém hnutí

Jedním ze zásadních výzkumných cílů našeho projektu bylo zmapovat a analyzovat současné povědomí členek*ů českého klimatického hnutí o genderové rovnosti, intersekcionalitě a také o souvislostech těchto témat s konceptem klimatické spravedlnosti. Z hlediska perspektivy samotných aktérek*ů nás zajímalo také to, jak se jich samotných otázky týkající se genderu a intersekcionality dotýkají. Jejich odpovědi na tyto otázky jsme zapracovaly do následujících kapitol, kde se jim věnujeme v rámci fungování klimatického hnutí, jednotlivých organizací nebo též vně světa klimatického hnutí.

4.1 Genderová rovnost

Pokud bychom účastnice*íky našeho výzkumu srovnávaly s většinou společností, i vzhledem k námi popsanému postupu při jejich výběru naprostá většina z nich v rámci rozhovorů deklarovala relativně nadprůměrnou orientaci v genderové problematice. V zásadě se mezi nimi nenašel ni-

kdo, kdo by se k myšlence genderové rovnosti nepřihlásil nebo vůči ní měl významnější výhrady. Nadprůměrně ve srovnání s běžným vzorkem populace je i to, že jsou genderová rovnost, ale také feminismus většinou námi oslovených lidí napříč různými oblastmi hnutí chápány jako něco, co se netýká pouze výsad pro ženy či rovnosti žen a mužů, ale zahrnuje osoby všech genderů. Několik mladých účastnic grassrootsové části hnutí explicitně odkázalo i na potřebu zrovnoprávnění mužů, na které má patriarchální uspořádání společnosti rovněž negativní dopad. V uvádění konkrétních příkladů genderové nerovnosti bylo nicméně nejčastěji odkazováno především na všeobecně známé fenomény v oblasti strukturálně podmíněných nerovností a kulturních stereotypů, které se týkají především znevýhodnění žen vůči mužům. Ve výzkumu tedy i my často pracujeme s tímto binárním pojetím genderu způsobem, jakým o něm mluví samy* i aktérky*ři, ačkoli se vůči němu jako výzkumnice na teoretické úrovni vymezujeme (viz kapitola 3.1.). K těm patří např. feminizace některých profesních odvětví, nerovné platové podmínky či faktická absence, respektive nedostatek žen v důležitých společenských pozicích, a to jak v politice, ve vedení firem a organizací, tak i např. z hlediska reprezentace „ženského hlasu“ ve veřejné debatě, tak i následně absence „ženského pohledu“ v politických rozhodnutích nebo ve strategických dokumentech, plánech apod., a tedy i v implementaci příslušných agend. Mezi dále uváděné příklady patří dopad mateřství na pracovní zapojení a kariérní rozvoj žen nebo neúměrný společenský tlak na ženy ve veřejných funkcích a odlišný způsob jejich posuzování. Právě v souvislosti s touto oblastí byla v rámci rozhovorů zmiňována také celá řada společenských situací, v nichž je k ženám přistupováno jinak než k mužům a kdy ženy musí čelit nepoměrně většímu tlaku, nárokům a překážkám:

„Myslím si, že to je na každodenní bázi, vlastně všude vzhledem k podprezentovanosti žen v rozhodovacích pozicích i v takových oblastech, který zasahují i do mého života. Ať už je to od politiky na té nejvyšší úrovni, přes komunál, až po ty věci, co se dotýkají nějakýho osobního života a vůbec nastavení společnosti tak, jak znevýhodňuje ženy a zejména právě ženy s malými dětmi a tak. Tím narážím teďka hlavně na systém neplacený péče a takový to

břemeno mentální i fyzický, které nesou ženy, které mají jeden další úvazek s tím, že se starají o rodinu.“

(Markéta, NGO)

„To je vidět u žen političek, jak na ně reaguje společnost, hlavně muži. Co jim chodí za zprávy...“

(Zuzana, NGO)

„No oni to psychologové popsali, do těch vyšších pozic jdou hodně muži, kteří chtějí tu moc. Ženy do těch vyšších pozic z tohoto důvodu nejdou, ony berou tu práci, že ji jdou udělat dobře. Berou tu odpovědnost za ty lidi. Ale u těch chlapů manažerů na vyšších postech, pro ně je důležitý, že mají tu power – moc. A teď mezi tuhle skupinu se dostat, to je těžký. Tam fungují jiná pravidla a oni mezi sebou jsou kamarádi. Tam v těch korporacích vyloženě fungují pravidla, že ti kamarádi si zvou svoje kamarády (smích). A když nejseš v té skupině, v té zájmové, tak se nedostaneš na pozici.“

(Lucie, grassrootové hnutí)

4.2 Intersekcionalita

Poněkud méně rozšířené bylo mezi účastnicemi*íky našeho výzkumu povědomí o intersekcionalitě a jejím vztahu ke klimatické spravedlnosti a genderové rovnosti. S výjimkou šesti osob pro většinu účastnic*íků (sem nepočítáme expertky a experty) intersekcionalita představovala nový teoretický termín, se kterým se dříve nesetkaly*í nebo o něm jen zběžně slyšely*í. Zároveň však můžeme říci, že základní principy tohoto přístupu navzdory neznalosti samotného termínu mají účastnice*íci našeho výzkumu ve většině případů internalizované a považují odstraňování všech forem diskriminace v dalších kategoriích lidské zkušenosti za důležité a správné. Jen málokdo má však větší zkušenosti s aplikací tohoto přístupu v praxi. I pro ty, které*ří termín znaly*í a učí se s ním pracovat, jde prozatím spíše o nový fenomén, který se k nám postupně dostává především ze zahraničí a se kterým se hnutí teprve seznamuje, přičemž některá hnutí či

organizace jsou v tomto ohledu více napřed. Obecně kladné přijetí tohoto přístupu a již existující zvnitřnění principů, na kterých stojí, jsou nicméně známkou toho, že jeho větší rozšíření je jen otázkou času. Svědčí o tom některé reakce na vysvětlení významu termínu:

„Jo, to děkuju, že se dozvídám novou věc. Slyšel jsem to, viděl jsem nějaký instagramovej účet na to téma, dokonce jsem si z toho udělal i nějaký screenshoty a teď poprvý slyším, co to je. A to jsem si na festivalu veganským v létě koupil knížku Feminism for 99 %, a to je tak trochu o tom. V Česku to slyším od tebe poprvý jako termín.“

(Dan, NGO+grassrootové hnutí)

„Je to něco, co je mi asi vlastně nejbližší. Jako že asi já mám hodně empatie, hodně sociálního citění, takže vždycky vlastně když přemýšlím nad někým, kdo je znevýhodněný, tak přemýšlím i nad chudýma lidma a lidma jiné rasy a podobně.“

(Amarylis, grassrootové hnutí)

4.3. Role LGBTQ+ osob a mladých žen

Účastnice a účastníci výzkumu se poměrně významně lišily* i v tom, do jaké míry na běžné bázi uvažují nad způsobem, jakým se genderová nerovnost propisuje do jejich vlastní každodennosti či fungování v rámci své organizace, akční skupiny či do veřejného prostoru. Lze říct, že právě provedený rozhovor jim v tomto smyslu poskytl unikátní prostor umožňující reflexi vlastního postoje a pozice ve vztahu k tématu. I tak se v některých výpovědích občas vyskytly spíše podprahové náznaky dosud nereflektované reprodukce některých genderových stereotypů nebo esencializace pro-

jevující se např. v označování některých jevů, zkušeností nebo vlastností jako „přirozených“ či „daných“. Třeba to, že muži víc touží po moci nebo že lidé mužům „přirozeně“ více naslouchají a považují jejich výroky za významnější. Tyto domnělé „danosti“ jsou přitom výsledky socializace do prostředí formovaného výrazně patriarchálními strukturami.

Zatímco většina účastnic a účastníků využila prostoru, který se jim v rámci rozhovoru naskytl spíše k tematizaci problémů, které se týkají znevýhodnění žen nebo jich samotných, znevýhodnění osob s jinou genderovou identitou, tedy genderovou rovnost nad rámec binárního dělení na ženy a muže, zpravidla měly* i potřebu rozvést ty* o z nich, které* ří se samy* i identifikují jako členky*ové LGBTQ+ komunity. Další skupinou, která se vyjadřovala k genderové rovnosti nad rámec binárního pojetí, byly mladé ženy rekrutující se z grassrootových hnutí. Právě v těchto dvou skupinách bylo také nejvíce etablované povědomí o intersekcionálním přístupu k genderové rovnosti a diskriminaci nebo byla zmiňována důležitost do tématu zahrnovat rovněž muže, kteří mohou také čelit různým formám diskriminace vycházejícím z patriarchálního uspořádání společnosti. Z některých rozhovorů bylo dokonce patrné, že právě členky*ové LGBTQ+ komunity téma genderové rovnosti a intersekcionality do klimatického hnutí ve významné míře vnášejí a šíří o něm osvětu, čímž ostatním umožňují se v této problematice lépe orientovat a inkorporovat ji do své činnosti. Jana, která žije v malém městě, zároveň uvedla, že nedostatečný kontakt s lidmi z LGBTQ+ komunity naopak může být limitující pro její vlastní orientaci v problematice.

„Věřím v to, že kdybych měla kolem sebe víc lidí, který jsou součástí LGBT komunity, tak se v tom mnohem víc vyznám. Já mám vlastně jenom jednoho kamaráda, který je součástí LGBT komunity... Takže přes něj jsem nějak víc zabředla do těchto vod, myslím si, že bych se v tom mohla orientovat víc.“

(Jana, grassrootové hnutí)

Stejně jako hlas lidí rekrutujících se z LGBTQ+ komunity zjevně hraje roli v postojích vůči zkoumaným tématům také věk. Povědomí v oblasti

genderové rovnosti a intersekcionality se často přenáší z mladších členek*ů hnutí na ty starší. Ve významné míře tak dochází k mezigeneračnímu učení, které se spolu se vzestupem studentských stávek za klima stalo významným fenoménem v rámci klimatického hnutí nejen v Česku (viz Lawson & kol. 2019). Věk nicméně může být také limitujícím faktorem, neboť z pozice mladších členek*ů ČKH bývá obtížnější obhájit důležitost nových témat a postavit je na roveň těch, která jsou již etablovaná, jako je např. energetika a která zejména někteří starší členové⁶ ČKH mohou nadále považovat za významnější (v kapitole 6.1. takto rozdělená témata podle jejich subjektivně vnímané důležitosti konceptualizujeme jako „maskulinní“ a „femininí“). Jedna z účastnic výzkumu například živě líčila nepochopení ze strany některých nových, ale také starších lidí v rámci hnutí při zavádění pravidel pro genderově inkluzivní vyjadřování:

„Často to klimatický hnutí se tváří strašně feministicky a jak inkluzivní jsou a jak tam mají strašnou genderovou rovnost, ale potom se mi často stává, že vysvětlujeme novým lidem, ale i těm starším, kteří jsou už dýl v hnutí, že bychom si přáli, že na těch callech budeme mít pronouns [záměna, pozn. aut.] za svým jménem, který všichni budou respektovat. To jsme si řekli, že bude jeden z prvních kroků, který chceme dělat. A vlastně v tuhle chvíli jsme se třeba já a další lidi, kteří jsou součástí LGBT komunity nebo jsou queer, na jednou setkali s tím, jak strašně moc ty lidi nechápou, že třeba někdo může být nebinární a jak se používají ty pronouns v češtině, což je ten základ, který podle mě ví hodně lidí.“

(Fany, grassrootové hnutí)

Přestože vnášení nových témat a přístupů mohou provázet různé obtíže a možná rezistence ze strany těch, které*ří jsou v hnutí déle nebo do něj naopak vstupují nově bez základní orientace v genderové problematice, je zároveň zjevné, že k mezigeneračnímu učení bezpochyby dochází a nové přístupy se v hnutí postupně etablojí a časem se mohou stát novou, běžně užívanou normou.

⁶⁾ Generické maskulinum zde používáme záměrně.

4.4. Gender pohledem mužů v klimatickém hnutí

Všechny mužské účastníky našeho výzkumu tvořili bílí muži s vysokoškolským vzděláním, byla u nich tedy relativně výrazná tendence kriticky reflektovat své vlastní privilegované postavení v rámci sociální hierarchie a patriarchálních struktur, a tedy i v samotném hnutí, viz např. následující výpovědi:

„Protože u mužů se s tím víc počítá, jo? Když dělám něco jako akci proti státu, protestuji, tak do určité míry plním to, co společnost ode mě očekává. Být vůdce, být bojovník, jo? Jako když to vezmu v těch starých pojmech. Když to dělá žena, tak ona ještě furt čelí té blbě otázce, proč není doma za sporákem s dětmi. A já to vůbec nemusím řešit, já vlastně zapadám do toho vzoru ve společnosti, jsem muž, jsem aktivista a dělám tohle.“

(Filip, grassrootové hnutí)

„Já se k tomu hodně vztahuju přes reflexi, která ve mně proběhla skrz různé lidi a četbu a tak. Během vysoké školy. Ale zároveň ten můj pohled není nějaké zakoušené nerovnosti (smích). Já jsem hodně privilegovaný člověk víceméně a nemám nějakou žitou nespravedlnost tak, jak ji má spousta lidí. Takže já to mám spíš jako z nějaké reflexe, co jsem se dozvěděl, přečetl nebo naposlouchal (smích).“

(Petr, NGO + grassrootové hnutí)

Vzhledem k tomu, že zásadním kritériem pro výběr účastníků výzkumu byla jejich (alespoň částečná) otevřenost vůči genderové rovnosti, upřednostnily jsme spíše diverzitu z hlediska zastoupení různých organizací spíše než intersekcionalní přístup ve výběru výzkumného vzorku. V rámci rozhovorů jsme tak často slyšely nejen různé příklady toho, jak mužští účastníci hnutí pohlíží na své vlastní postavení, ale také na svá vlastní pochybení ve snaze ženy nezastiňovat nebo je nemarginalizovat či jinak nepoškozovat z pozice své genderové identity. Tím zároveň ukázali,

že prosazování genderové rovnosti je probíhající proces, v jehož rámci se všechny* i zúčastněné* i neustále učí, vyvíjí a prochází neustálou sebereflexí.

Muži v našem výzkumu, ve srovnání se ženami méně často vnímali genderovou rovnost jako něco co by mělo emancipovat i je samotné, a méně často se také spontánně vyjadřovali o osobách s jinou genderovou identitou. Podle Pavla se boj za práva lidí, kteří se neidentifikují ani s jednou z binárních kategorií, netýká feministického hnutí, ale hnutí LGBTQ+. Feministické hnutí, resp. feminismus, pak podle Pavlova vyjádření usiluje předně o vyrovnání postavení žen ve společnosti s postavením mužů:

„Feminismus vnímám, že je žádoucí, aby ženy měly prostě silné postavení v té společnosti, aby bylo minimálně stejně silné jako u mužů, ve všech částech společnosti.“

(Pavel, NGO)

Někteří účastníci s námi pak rovněž sdíleli svou trnitou a klikatou cestu, která k zvědomení zkoumaných témat vedla, často přes zkušenost ze zahraničí, ať už v oblasti aktivismu nebo např. zelené politiky. Dominik, který pracuje v jedné z tradičních ekologických organizací, se např. obsáhle věnoval tomu, jak se k feminismu dostal v prostředí alternativních subkultur a autonomní scény nebo přes osobní účast v prostředí politického aktivismu – v sociálních hnutích, neziskových organizacích, na protestních událostech atd. U každého z účastníků našeho výzkumu byla tato cesta v něčem odlišná, ve všech případech však vedla až do současné fáze, kdy se ve větší či menší míře v prosazování genderové rovnosti sami různým způsobem aktivně angažují, a to jak v diskurzivní rovině a v osobním přístupu, tak i např. v rámci své profesní náplně či v prosazování principu genderové rovnosti ve fungování své organizace či hnutí nebo v aktivní podpoře žen a jejich lepšího postavení ve společnosti a v jejich větší politické reprezentaci. Prostřednictvím své zvýšené citlivosti vůči tématu a zároveň i vlastní angažovanosti se tak mnohdy setkali s nejrůznějšími příklady diskriminace žen či marginalizace témat souvisejících s genderovou rovností jinými muži. V některých případech se oběťmi těchto nerovností a margi-

nalizace stávají i oni sami z pozice těch, kteří genderovou rovnost prosazují. Mezi námi zpovídanými muži nicméně přetrvávalo převážně binární pojetí genderové rovnosti, tedy její chápání jako rovnosti žen a mužů. Některým z těchto konkrétních příkladů se budeme věnovat v rámci následujících kapitol.

4.5. Genderová rovnost a odstranění dalších forem nerovnosti jako součást klimatické spravedlnosti

Klimatické hnutí v Česku ještě nedávno existovalo jen ve velmi omezené podobě a koncentrovalo se převážně do profesionálních neziskových organizací zaměřených především na advokační činnost, lobbying a tematicky pak zejména na energetiku nebo ochranu lesů a oceánů. V podobě, ve které po roce 2015 a především pak od roku 2019 došlo k jeho rozmachu a k expanzi jeho grassrootové části, se prakticky okamžitě stal jeho neodmyslitelnou součástí koncept klimatické spravedlnosti. Tento v mezinárodním klimatickém hnutí dobře etablovaný a široce používaný rámec, jenž v sobě obsahuje důraz na socioekonomické, lidskoprávní a etické aspekty klimatické krize, se v Česku začal více šířit především díky mezinárodním kontaktům a napojení na mezinárodní dění, jehož součástí jsou sice i v Česku etablované ekologické neziskové organizace, ale teprve až díky mobilizačnímu potenciálu hnutí, jako jsou *Limity jsme my*, *Fridays For Future* nebo *Extinction Rebellion*, se koncept stal známým a široce užívaným i v českém prostředí.

Koncept klimatické spravedlnosti, ze kterého se rychle stalo populární heslo a motto klimatického hnutí, ovšem nemusí být vždy zcela dobře a do detailu pochopen z hlediska jeho významu a smyslu, ale také jeho poměrně komplikovaných implikací pro fungování společnosti a řešení klimatické krize nebo specificky jeho souvislostí s genderovou rovností. V naprosté většině případů bývá klimatická spravedlnost vnímána jako koncept vyja-

druhá nerovnost mezi globálním Severem a globálním Jihem, nerovnost obyvatel*ů žijících v uhelných regionech, které*ří jsou na uhlém byznysu existenčně závislé*í, a tím pádem zranitelné*í vůči dekarbonizaci ekonomiky, ale také jako koncept vyjadřující obecně socioekonomickou nerovnost ve společnosti, která činí některé její segmenty zranitelnějšími jak vůči dopadům klimatické krize, tak i vůči opatřením, která budou s řešením klimatické krize souviset. Právě v souvislosti s touto zranitelností bývá často zmiňována právě genderová dimenze klimatické krize, která na ženy dopadá neúměrně více než na muže.

„Takže klimatická spravedlnost, já si to definuju tak, že všichni by měli dělat podle svých možností co nejvíc a těm, na který to víc dopadá, by se mělo spravedlivěji pomoci, pomocí nějakých přerozdělovacích mechanismů. Jako chápou, že ty země globálního Jihu jsou v tom hůř, ať už z toho pohledu potenciálu a aktuálních a budoucích dopadů, a i když jsem mluvil o klimatu, tak jsem vždycky zdůrazňoval, že to dopadne nejhůř na ty chudší lidi, ať už ze zemí toho globálního Jihu nebo chudší v rámci společenství a států, kteří prostě nemají prostředky na to, aby si koupili klimatizaci nebo si zaplatili lepší léčbu nebo se přestěhovali někam na kopec. Tak to vnímám, velmi zjednodušeně.“

(Pavel, NGO)

„Klimatická spravedlnost je o tom zahrnout lidi, kterých se to nejvíc týká, na který klimatická změna nejvíc dopadá, to jsou lidi, kteří jsou znevýhodnění. A proto jestli se chceme úspěšně transformovat jako společnost a přežít tady, tak je potřeba to dělat hlavně s těma lidma, kterých se to nejvíc dotýká. Pokud jenom transformujeme ekonomiku a zapomeneme na ty lidi, kterých se to nejvíc dotýká nebo nemají co jíst, protože už tam mají takovýhle sucho, tak ta změna nebude úspěšná, protože už takhle to jenom vyprodukuje další a další problémy a ty se budou jenom valit a valit, až tady bude armageddon.“

(Eliška, lokální skupina)

„Podle různých studií víc dopadá klimatická krize na ženy, protože jsou globálně těmi, kdo se víc stará o vodu, o jídlo, o tyto reprodukční práce, které jsou tou klimatickou krizí nejvíc poškozeny. Voda ubývá a tak. Zároveň při těch živelných katastrofách většinou umírá víc žen než mužů.“

(Petr, NGO + grassrootové hnutí)

Jedna účastnice výzkumu do klimatické spravedlnosti zahrnu-la také spravedlnost vůči budoucím generacím, ale i vůči živé a neživé přírodě, včetně ekosystémových služeb, které nám poskytuje a na které se pravděpodobně v budoucnosti budeme moci spoléhat stále méně:

„Já si myslím, že klimatická spravedlnost sama o sobě je strašně abstraktní pojem. Ta společnost, která je klimaticky spravedlivá, tak se chová ohleduplně vůči klimatu, že ho chrání, chrání všechno, na čem jsme závislí, všechno to, z čeho žijeme, všechno to, co prostě potřebujeme, ty zdroje, když o tom budu mluvit ošklivě, jako o zdrojích. Ať už je to klima nebo voda nebo krajina. A že to chrání tak, aby nebylo možný, že to někdo ničí a má z toho prospěch na úkor těch ostatních. Nebo že se to vlastně neničí, všichni se to snaží chránit a nikdo na tom nevydělává na úkor budoucnosti těch ostatních.“

(Marta, lokální skupina)

V rámci výzkumných rozhovorů jsme se účastnic*íků ptaly také na to, zda si myslí, že lze o klimatickou spravedlnost usilovat bez současného prosazování genderové rovnosti a odstraňování dalších forem nerovnosti a diskriminace, resp. zda intersekcionalně pojatou genderovou rovnost vnímají jako nutnou podmínku klimatické spravedlnosti. Ačkoliv se otázka některým jevila jako velmi široká, komplikovaná, abstraktní nebo filozofická, až na výjimky existovala shoda na tom, že jednoho nelze dost dobře dosáhnout bez toho druhého, že oba koncepty jsou propojené a vzájemně spolu souvisí nebo že všechny formy nespravedlnosti, klimatické, genderové, ale i další socioekonomické (třída, rasa, vzdělání apod.), mají stejnou příčinu. Určité rozdíly byly v tom, jakým způsobem tuto společnou příčinu pojmenovávaly*í nebo jaký mají postoj ke strategiím vedoucím k jejich společnému řešení a eliminování.

4.5.1. Kapitalismus jako společná příčina

Co se týká společné příčiny, jasně se napříč účastnicemi*íky našeho výzkumu objevila stejná dělicí linie, která klimatické hnutí v tomto ohledu rozděluje i ve světě. A tím je odpověď na otázku, zda klimatickou krizi a genderové nerovnosti ve společnosti způsobuje kapitalismus, či nikoliv. Z verbalizace těchto společných příčin se však hlavní rozdíly jeví být v tom, zda je jednotlivé účastnice*íci přičítají explicitně přímo kapitalismu, anebo naopak nepřímou jeho implikacím či principům, na kterých je kapitalistický systém postaven. Zmiňovány byly např. rostoucí socio-ekonomické nerovnosti, závislost na neustálém ekonomickém růstu, individualismus, vykořisťování lidí a přírodních zdrojů, krize hodnot apod. Typickými ukázkami mohou být např. tyto odpovědi:

„Asi mi tam přijde společný jmenovatel finanční nerovnost a to, že tady máme velmi rozevřené nůžky mezi chudou částí společnosti a bohatou, respektive mezi menšinou výrazně bohatou a většinou chudou. A kdy vlastně ta bohatá menšina to své bohatství vždycky jakoby získává na úkor někoho, ať už je to na úkor jiných lidí nebo na úkor planety a klimatu.“

(Marie, NGO)

„Mně se chce říct kapitalismus, prostě nějaké pokřivené hodnoty společnosti. Já se domnívám, že zažíváme krizi hodnot, především. A že to potom zapříčiňuje všechny tyhle problémy.“

(Amarylis, grassrootové hnutí)

To, zda je odstraňování genderové nerovnosti a dalších forem diskriminace nezbytnou podmínkou dosažení klimatické spravedlnosti, si různé*í účastnice*íky výzkumu vysvětlovaly*í odlišně. Podle většiny z nich by mělo k boji s klimatickou krizí a k boji s genderovými a socioekonomickými nerovnostmi docházet simultánně, což v praxi může znamenat jak snahy paralelně zavádět klimatická a genderově inkluzivní opatření, tak i apel na

celkovou systémovou změnu. Zároveň však zazněl také názor, že na řešení klimatické krize nelze rezignovat ani v případě, kdy se nebude dařit odstraňovat její systémové příčiny, nebo že z klimatického hnutí nelze vylučovat ani řešení a jejich zastánkyně*ce, které*ří genderové otázky neberou v potaz. Jednoduše proto, že těch, které*ří se ochranou klimatu chtějí zabývat, je zatím vzhledem k rozsahu klimatické krize stále žalostně málo.

„Je to součást systému, který nefunguje, a pokud se to nebude řešit od základní příčiny, což je nerovnost ve společnosti a nerovný nastavení podmínek a podobně, tak všechny ty řešení jsou spíš kosmetický. Na druhou stranu, když si vezmu to, o čem se teď bavíme, co se teď řeší, jak se handrkujem o tom, jestli tady uhlí bude takhle dlouho nebo takhle dlouho, tak já zastávám postoj, že ‘every little helps’, že každý posun dopředu, i když je jen kosmetický nebo jen v určité části, je dobrý, protože to zároveň vytváří pocit naděje, že se s tím dá něco dělat. Myslím si, že pocit beznaděje je mnohem horší. Pak si lidi řeknou: ‘tak na to pečem’. Takže myslím, že i nesystémová změna, která pomůže snížit emise, je dobrá. Aby se to ale podařilo vyřešit nějak dlouhodobě udržitelně správně od základů, tak i ta systémová změna je samozřejmě potřeba.“

(Daniela, NGO)

5. Obecný postoj a vnímání významu problematiky genderové rovnosti, intersekcionality a klimatické spravedlnosti napříč českým klimatickým hnutím

V našem výzkumném projektu jsme se kromě mapování povědomí členek*ů českého klimatického hnutí o problematice genderové rovnosti, intersekcionality a souvislostí těchto témat s konceptem klimatické spravedlnosti zabývaly také tím, jaký postoj k těmto tématům má ČKH jako celek a různé subjekty, které jsou jeho součástí. Z tohoto hlediska nás také zajímalo, jak s těmito tématy jednotlivé organizace, hnutí a skupiny pracují a rozvíjí je. Tento praktický aspekt pak rozebíráme v kapitole 7.

5.1 Dichotomie a sbližování v klimatickém hnutí

V předchozí kapitole jsme ukázaly, že ve srovnání s většinovou společností projevily* i účastnice* i našeho výzkumu nadprůměrnou orientaci v genderové problematice a myšlenku genderové rovnosti beze zbytku podporovaly* i (ačkoliv to v některých případech bylo jen ve zjednodušené formě rovnosti žen a mužů). V otázce intersekcionality již jejich orientace byla o něco menší, zároveň se však mezi dotazovanými nenašel nikdo, kdo by se s jejími myšlenkami a principy vnitřně neztotožňoval a nepovažoval je za důležitou součást ochrany klimatu a klimatické spravedlnosti. Tento výsledek je nicméně určen volbou účastnic* i k našemu výzkumu, které jsme si vybíraly nejen s ohledem na co největší pokrytí různých segmentů klimatického hnutí, ale také jako informatorky a informatory s dobrým přehledem v oblasti klimatického hnutí.

Z rozhovorů o tom, jak je důležitost genderové rovnosti a intersekcionality vnímána v hnutí jako v celku či v jednotlivých subjektech do něj zapojených, již nevyplyvá zdaleka tak jednotný obrázek. V rámci provedených rozhovorů i vlastního zúčastněného pozorování jsme na jednu stranu identifikovaly celou řadu odlišností a dichotomií, které ČKH ve vztahu ke zkoumaným tématům štěpí. Na druhou stranu se také ukazuje, že navzdory celé řadě odlišností zároveň v hnutí ve vztahu ke zkoumaným tématům neustále dochází k různým konvergenčním procesům, tedy k jeho postupnému propojování a sbližování, jehož jednotlivé segmenty se od sebe neustále učí a zejména k tématům, jako je genderová rovnost, intersekcionalita či klimatická spravedlnost, si cestu nachází čím dál tím častěji. Na následujících řádcích se budeme věnovat jak dělícím liniím, tak posléze i procesům sbližování a učení se od sebe navzájem.

5.1.1 Dělicí linie aneb „staré neziskovky“ versus „nová grassroots-vá hnutí“, „západ“ versus „východ“ a „staří“ versus „mladí“

Obecně se má za to, že témata, jako je genderová rovnost, intersekcionalita a také klimatická spravedlnost, jsou spíše nová a dříve v ČKH nerezovala buď vůbec, nebo jen podprahově. Jako první je do prostředí českého klimatického hnutí začalo přinášet hnutí *Limity jsme my*, jehož vznik v roce 2015 coby prvního českého grassrootsvého klimatického hnutí byl inspirován německým hnutím *Ende Gelände*. Hlavní aktivitou hnutí je pořádání letních *Klimakempů*, v rámci kterých aktivistky*é obsazují uhelné doly a fosilní infrastrukturu. Mezi základní hodnoty a principy hnutí patří otevřenost, nehierarchie, nenásilí, přímá akce, solidarita a udržitelnost. I z těchto důvodů je hnutí volně propojeno také s anarchistickou a autonomní scénou. Prostřednictvím jeho hodnot a principů inspirovaných hnutími v zahraničí se souvisejícími tématy, jako je genderová rovnost nebo intersekcionalita, v posledních letech různým způsobem a s větší či menší mírou úspěchu šíří také do ostatních ČKH:

„Myslím, že se ta otázka hrozně zvedla s příchodem grassrootsových hnutí, hnutí zdola. Do toho roku, kdy vznikly Limity jsme my, bylo to klimatické hnutí akcentované hlavně velkýma neziskovkama. Čímž je nechci extra kritizovat, protože i ty mají svoji roli, ale vlastně tady nebyly ty grassrootsy, které často zvedají tyto systémové otázky, otázky nerovnosti a tak. Takže si myslím, že s příchodem Limity jsme my se to dost změnilo, začalo se o tom nějak mluvit v rámci hnutí, i teď v těch hnutích, který vznikaly potom, jako Fridays for Future. Úplně nevím, jak to přesně mají Extinction Rebellion. Ale třeba Limity jsme my, Univerzity za klima a tak se o tom minimálně nějak baví. Oni si často chodili (smích) pro rady k nám a bavili se o tom s náma, takže my jsme se snažili nějak předat ty naše zkušenosti, a i ta témata, o kterých my jsme mluvili a tak jsme se jim je snažili předat. Takže si myslím,

že se to postupně otázkou stalo. Myslím si ale, že to není tady u nás v České republice v tom hnutí tak důležitá otázka, jako je to třeba v hnutí na Západě. Když jsme byli třeba v Mladých přátelích Země, tak ta intersekcionalita byla právě jedním z klíčových témat pro to hnutí. Tam se právě řešilo, jak zapojit do toho hnutí i nebílý lidi, znevýhodněné lidi a tak. Myslím si, že u nás je to docela podceněný a že ta intersekcionalita u nás není tak důležitý téma.“

(Petr, NGO + grassrootové hnutí)

Postupný vývoj ve vztahu k tématům týkajícím se genderové rovnosti, intersekcionality a klimatické spravedlnosti v rámci ČKH je patrný z výpovědí Jany ze studentského hnutí FFF, které na počátku svého vzniku úzce spolupracovalo především s tradičními ekologickými organizacemi, jako jsou *Greenpeace* či *Hnutí DUHA*, a soustředilo se především na komunikaci vědeckých závěrů a požadavků v oblasti energetiky:

„Možná ze začátku to takhle bylo, že to bylo upozadřovaný, ale říkám si na jednu stranu, že to možná chápu, protože to vnímám tak, že ta organizace musela nějak vzniknout na základě faktů, musela se nějak prosadit jako fakticky do tý... do veřejného dění, a potom si možná mohla dovolit až tam házet ty soft témata, což si myslím, že se dělá poslední půlrok. Nebo půlrok, třičtvrtě, když byl třeba Prague Pride, tak se na to reagovalo a tak, takže si myslím že takhle, no.“

(Jana, grassrootové hnutí)

Větší zájem o témata související s genderovou rovností a intersekcionalitou se v některých grassrootových hnutích začal šířit až v době jejich postupné konsolidace a teprve až poté, kdy problematiku klimatické krize formulovala pro společnost nejsrozumitelnějšími rámci, které jsou spíše technické a vědecké. Teprve poté začal vznikat prostor pro větší zaměření na další sociální souvislosti, včetně kultivace sociálního prostředí uvnitř samotného hnutí. V tomto zaměření se přitom česká grassrootová hnutí inspirují navzájem mezi sebou, ale také prostřednictvím kontaktů s klimatickým hnutím v jiných zemích.

S inspirací ze zahraničí také souvisí další výrazně vnímaná dichotomie, kterou je dělení na „západ“ versus „východ“, resp. „zahraničí“ versus „Česko“. Západ nebo zahraničí, které v některých případech není konkrétněji specifikováno, slouží jako pomyslný zdroj inspirace, kde se podle reálných zkušeností či představ členek*ů hnutí s genderovou rovností a s intersekcionalitou pracuje déle, promyšleněji a tedy i lépe než u nás. Právě v souvislosti s delším působením zahraničního klimatického a environmentálního hnutí vyvstala také otázka věku, resp. dělení účastnic*íků ČKH ve vztahu k novým tématům na „staré“ a „mladé“. To jsme mohly*i zaznamenat již v předchozí kapitole, ve které konstatujeme vyšší citlivost ke zkoumaným tématům především u mladších účastnic a účastníků našeho výzkumu.

Jako „staří“ či „starší“ byli obvykle označováni veskrze muži středního a staršího věku představující pomyslné zástupce neziskových organizací, k nimž patří jak tradiční ekologické organizace, které vytvořily základ ČKH, tak i ty, které jsou vnímány spíše jako součást environmentálního hnutí, z nichž některé začaly působit již za bývalého režimu a byly důležitou součástí antikomunistických mobilizací. Tito starší muži (ale i některé ženy) byly*i některými účastnicemi*íky našeho výzkumu vnímány jako nositelé*ky tradičního pojetí ochrany životního prostředí, nesoucí nálepku „tradičních ochránců“, kteří ochranu přírody velmi často vnímají jako oddělenou od ostatních společenských otázek a v některých extrémnějších případech dokonce i jako oddělenou od ochrany klimatu. Právě sociální témata, jako je rovnost či spravedlnost, mohou být negativně přijímána těmi, kteří*ré mají osobní zkušenost s bývalým režimem a jeho nepodařenými pokusy o vytvoření rovnostářské a spravedlivé společnosti. Ve spíše odmítavém vztahu těchto starších lidí k nejrozumnějším otázkám sociální spravedlnosti a emancipace může podle Markéty hrát roli právě jejich menší kontakt se zahraničím a zároveň menší kapacita vlivy přicházející ze zahraničí absorbovat:

„Myslím, že čím jsou ti aktéři mladší, tak tím víc možná jsou na tohle citlivější, řekla bych, že taková ta hodně stará škola to zas tak moc neakcentuje, to je jenom můj úplně subjektivní pocit, který nemám nijak podložený. Mám dojem,

že možná ani neměli možnost se s tím setkat, jako třeba lidi, který aktuálně jsou na vejšce. Ty čtou třeba i nějaký zahraniční publikace nebo zahraniční média, kde je tohle podle mě velký téma, hlavně v západním akademickém prostoru. Myslím, že třeba ta starší generace na to nemá čas ani kapacitu to úplně sledovat nebo vnímat, takže to zas tak moc neakcentují. A určitě tady jsou lidi, který tenhle rozměr úplně opomíjí.“

(Markéta, NGO)

Dichotomie „západ“ versus „východ“ nicméně ve vztahu k věku hraje ještě odlišnou roli, pakliže se zaměříme na míru zapojení starších lidí „na západě“ a „u nás“. Podle Pavla, který má bohaté zkušenosti s klimatickým aktivismem ze zahraničí, je ČKH co do složení účastnic a účastníků ve srovnání se zahraničím výrazně mladší a starší lidé se v něm vyskytují spíše sporadicky. V západní Evropě je tomu podle něj naopak zejména kvůli odlišnému vývoji tamních společností, které měly oproti té české post-socialistické odlišnou zkušenost jak s občanskou angažovaností, tak i s účastí v nových sociálních hnutích, která se zejména v západní Evropě a v Severní Americe začala rozvíjet a aktivizovat především v 70. letech 20. století. Někdejší aktivistky*é dnes jako seniorky*ři nejen pracují v tamních pobočkách ekologických organizací, ale také se účastní protestních událostí:

„Co jsem viděl na Západě, bylo tam víc starších lidí v tom hnutí, což u nás na-prosto chybí. Jsou tam jedinci. Ale když jsem byl na demonstraci v Holandsku, tak tam ten průměr je tak pětapadesát. Je to vývojem té společnosti, tam ještě jakoby ti starší jsou generace šedesátej osmej, jako ty studenti, z nich, kterým je dneska sedmdesát, tak pořád někteří zůstávají hippie, zatímco u nás se něco objevilo v těch osmdesátých letech. Myslím, že i v tom Německu, a je to vidět i v tý kanceláři na tom západě. V tý Británii, v Německu, tak tam prostě pracují v Greenpeace až do důchodu a už jsou někteří v předdůchodovém věku a pracují tam třicet let. Zatímco u nás v těch nevládkách ti lidi prostě takhle dlouho ani pracovat nemůžou. Tam těch lidí v předdůchodovém věku moc není, ani v tom hnutí, ani v těch nevládkách.“

(Pavel, NGO)

Kolem toho, jakým způsobem bylo „stárí“ v rámci výzkumu tematizováno, definováno, anebo naopak opomíjeno, nicméně vyvstává celá řada otázek, kterým jsme se nemohly podrobněji věnovat, a musíme se tak spokojit alespoň s uvedením některých základních představ a stereotypů, které v rámci ČKH žijí svým vlastním životem. Ve výše zmíněné citaci Pavel stárí tematizuje v kontextu obecně sporadického výskytu starších lidí v českém ČKH, které stojí v protikladu k vysoké účasti starších lidí v klimatickém hnutí v zahraničí, resp. „na Západě“. Zároveň jsme v rámci našeho výzkumu nezjišťovaly, jak starší lidé v klimatickém hnutí na Západě přistupují k sociálním tématům, jako jsou genderová rovnost a intersektionalita, která se v hnutí začala výrazněji projevovat až v posledních letech. Dalšími účastnicemi výzkumu pak bylo stárí často stereotypně spojováno s neziskovými organizacemi a obecně se spíše konzervativním přístupem k sociálním a emancipačním tématům, přestože v rámci ČKH existuje i řada neziskových organizací, v nichž pracují mladí lidé a jsou velmi progresivní. V protikladu ke konzervativním hodnotám spojovaným se stárím, které bylo v kontextu výzkumu často definováno přibližným věkem 40+, byla vnímána tuzemská grassrootová hnutí, která naopak bývají spojována spíše s mládím a s progresivními hodnotami. Zároveň však nebylo nijak tematizováno to, že i v grassrootových hnutích působí celá řada lidí středního věku. Často jde ale o ženy, které nemají tak výrazný hlas nebo jejichž hlasu se nedostává dostatečné pozornosti. Tyto ženy se koncentrují hlavně v české buňce *Extinction Rebellion*, které věnujeme pozornost v následující podkapitole.

5.1.2 Nejasný vztah k Extinction Rebellion

Jak jsme uvedly výše, relativně velký počet lidí středního a staršího věku se nachází právě v hnutí *Extinction Rebellion* (XR), k jehož působení se nicméně účastnice*ici našeho výzkumu celkově příliš nevyjadřovaly*i nebo jej zmiňovaly*i v souvislosti s neshodami, které uvnitř ČKH panu-

jí ve vztahu k XR a jeho protestním strategiím. Je možné, že se v některých případech mohly* i někter*ří účastnice*íci našeho výzkumu na osoby z XR odvolávat ve svých obecnějších a neadresných poznámkách, např. když mluvily* i o „starších“ nebo naopak „nových“ lidech v hnutí. Od ostatních grassrootových hnutí se XR liší nejen svými strategiemi a protestními technikami, ale také svým složením a vyšším průměrným věkem a větší diverzitou lidí s různými identitami. XR se tak z pohledu ostatních aktérů ČKH může jevit jako nepřehledné. V jedné z výše uvedených citací dal např. Petr najevo, že o tom, na jakých hodnotách a principech české XR funguje a jaký má vztah k tématům tohoto výzkumu, toho moc neví. Jediný, kdo tak českou odnož hnutí XR dokázal definovat a vymezit ve vztahu ke zkoumaným tématům, byly* i přímo jeho členky*ové, které*ří se našeho výzkumu zúčastnily* i. Z jejich výpovědí jasně vyplývá, že hnutí je otevřené všem lidem, pro které je záchrana života na planetě hlavní prioritou a které*ří zároveň sympatizují s posláním, pravidly fungováním a protestními taktikami hnutí.

5.1.3 Velká města versus regiony

V rozhovorech se dále také vyskytla, byť spíše implicitně, dichotomie regionální, založená na dělení ČKH ve vztahu ke zkoumaným tématům podle místa jeho působení. Obecně menší vnímavost k genderové problematice a dalším sociálním aspektům klimatické krize, stejně jako ochota se těmito tématy zabývat bývá zpravidla spojována nejen se staršími muži, ale také s působením hnutí v regionech, zejména mimo větší města. S velmi ostentativním nezájmem o genderovou rovnost se u starších mužů působících v regionech setkal například Dan během své návštěvy Nového Jičína:

„Já když jsem byl poprvé na celostátním sjezdu, tak jsem tam potkal lidi z Nového Jičína, kde jinak je to super, a připadal jsem si jak blízký setkání třetího druhu. Byli jsme mladí a tam byli šedovlasí kmeti z ČSOP z osmdesátek a že 'Nějaký vaše gendery' a 'Nějaký vaše kdesi', cosi. Úplně generačně jinde. Muži, staří, který měli na všechno názor.“

(Dan, NGO+grassrootové hnutí)

Tato menší ochota absorbovat nová témata, ale také vlivy přicházející například ze zahraničí mohou na jednu stranu souviset s věkem některých členek*ů klimatického, respektive environmentálního hnutí nebo též s jejich nižší schopností dohovořit se cizími jazyky a získávat informace ze zahraničí, na které na stránce 48 odkazovala Markéta. Na venkově či v menších městech nicméně nejčastěji souvisí také s nedostatečným kontaktem s českými nositelkami*i těchto témat, které*í se převážně koncentrují do větších měst. Pakliže se vyskytují mimo hlavní metropolitní oblasti, často jde o osoby, které se tak se svými tématy ocitají v osamění. Spojen-kyně ce pak obtížně nacházejí i pro samotnou ochranu klimatu, natož pro další témata, která se lidem, kteří se s nimi předtím nikdy nesetkali, mohou jevit jako nadstavbová, nesouvisející, zbytečná nebo až obtěžující. Touto regionální dichotomií se tak reprodukuje nebo dokonce prohlubuje stávající polarizace velkých měst vůči regionům. Zkušenost s diametrálně odlišným zájmem či spíše nezájmem o genderovou rovnost a další související témata na malém městě má například Eliška, která v ČKH působí jak na celostátní úrovni, tak i v rámci lokální skupiny ve svém rodném městě. Členky ani členové této lokální skupiny dle jejích slov žádná témata nad rámec konkrétních technických opatření ochrany klimatu nereflektují a nezabývají se jimi:

„Vždycky když byla schůzka třeba o spalovně, tak ti, co si brali slovo víc, byli muži. A bez toho, aby to někdo facilitoval a snažil se mít vyváženost diskuze na mysli, tak se vždycky z toho stane spíš few men show. V té naší skupině, tam prostě bylo těžší si vzít slovo, člověk se musel trochu víc snažit, protože tam ta kultura toho města je víc o mužích a neřeší se to. Třeba ta Drahomíra, která to iniciovala, tak já jsem jí kdysi posílala, že je možnost se přihlá-

sit do mezinárodního školení, co dělali z Finska a týkalo se to klimatického feminismu. Bylo to hodně zaměřené na budování kapacit žen, které jsou na nějakých vedoucích pozicích v klimatickém hnutí. A ona říkala, že ne, že se nevnímá jako feministka a že to nechce tematizovat a nepřijde jí to důležitý. Takže si myslím, že to povědomí v tom našem městě je spíše na téhle úrovni, že to je něco navíc, co se týče jen porodnictví, nebo ta stereotypní chápání toho, tím pádem se to tam moc netematizuje.“

(Eliška, lokální skupina)

Z výše uvedené odpovědi je patrné, že nezáměr o témata související s genderovou rovností se mimo jiné projevuje v tom, jakým způsobem lokální skupina funguje, jaké se v ní utváří vztahy, jakým směrem se schůzky lokální skupiny ubírají, jak silný v nich má kdo hlas a jakým tématům se dostává či naopak nedostává pozornosti. Zároveň se ukazuje, že o genderová témata na regionální úrovni mnohdy nemají zájem ani samotné ženy, čímž se veškeré emancipační snahy dostávají do začarovaného kruhu. Právě z tohoto důvodu lze vnímat jako velmi příznivé snahy o větší síťování lokálních skupin navzájem a také jejich větší napojování na síť propojující klimatické hnutí celostátně a případně i mezinárodně. Jak však píšeme v kapitole 7, věnované možnostem propojování požadavků ČKH s tématy genderové rovnosti a intersekcionality, některým cílovým skupinám je potřeba tato témata představovat postupně, spíše podprahově a také v kontextu, který je pro ně více uchopitelný a akceptovatelný.

5.2 Sbližování: sítě, spolupráce, koalice a vzájemné učení

Výše uvedené dělení na „neziskovky“ versus „grassrootová hnutí“ se v některých ohledech zdá být výstižné a v podstatě kopíruje základní dělení klimatického hnutí na jeho formalizovanou profesionální část, která je založena spíše reformně, a radikálněji zaměřenou část hnutí „zdola“, která jako první začala ochranu klimatu spojovat s konceptem klimatické sprá-

vedlnosti a s požadavky na systémovou změnu. I v tomto dělení je nicméně nutné zároveň vnímat rychlý posun a probíhající změny, kdy stávající dělení možná brzy přestane být platné, neboť jednotlivé části hnutí čím dál tím úžeji spolupracují, vzájemně se ovlivňují a postupně nabalují i zcela nové, dosud nezapojené aktérky*y.

Předně je potřeba říct, že mnohé z neziskových organizací dnes již genderovou rovnost a v několika případech dokonce i pokusy o intersekcionalní pojetí vlastní činnosti a vnitřního fungování rovnou inkorporují. V rámci širěji pojatého českého klimatického hnutí můžeme za takovou organizaci považovat např. brněnskou organizaci *Nesehnutí*, která ochranu životního prostředí s otázkami sociální spravedlnosti vnímá jako propojené. Na svých stránkách uvádí:

„Příčiny společenských a ekologických problémů jsou vzájemně provázané. Stejně provázané jsou i jejich řešení. Férová společnost, prosperující příroda, udržitelný rozvoj měst, blahobyt zvířat – tohle je naše budoucnost a my ji aktivně tvoříme.“⁷

Kromě toho je *Nesehnutí* poměrně unikátní organizací v tom, že zde ekologicky zaměřené programy probíhají souběžně s programy zaměřenými na sexismus v české společnosti, vzdělávání bez předpokladů nebo nerovnosti v odměňování žen a mužů.

Další organizací, která se snaží k ochraně klimatu přistupovat intersekcionalně, je *Na mysli*. Pracují zde samé ženy a intersekcionalním způsobem přistupují zejména ke způsobu komunikace, který rovněž předávají svým „ambasadorkám*ům“, které školí. Aktuálně v *Na mysli* uvažují o možnostech zapojování lidí z vyloučených lokalit.

Do značné míry unikátní postavení pak zastává nový think-thank *Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci*, který byl založen několika členkami a členy hnutí *Limity jsme my* a jehož činnost je založena na radikálně demokratickém a participativním způsobu hledání a navrho-

⁷ <https://nesehnuti.cz/o-nas/>

vání cesty společenské transformace směřující k novému hospodářskému modelu, který by byl sociálně spravedlivější a environmentálně udržitelnější. Jde o příklad přetransformování části kapacit grassrootového hnutí do podoby profesionální neziskové organizace. Zároveň zde dochází ke snaze nerezignovat na hodnoty a principy hnutí, ke kterému v post-socialistických zemích často docházelo v rámci procesu tzv. NGOizace zejména v průběhu první dekády 21. století. Zatímco někdejší proces NGOizace často vedl k umírněnosti a reformátorskému pojetí aktivistické činnosti zaměřené především na politický lobbying, některé z nově vznikajících neziskových organizací se nadále drží systémové kritiky a své hodnoty a principy se pokouší rozšířit a do praxe přenášet jak ve zbytku ČKH, tak i v rámci občanské společnosti a potažmo i širší společnosti. Příkladem je dokument *Nová dohoda*⁸, který *Re-set* ve spolupráci s širším klimatickým hnutím, odbornou veřejností a občanskou společností vytvořil a na konci roku 2021 vydal. Intersekcionalně pojatý důraz na genderovou rovnost a klimatickou spravedlnost prostupuje celým dokumentem.

Zároveň ani tradiční ekologické organizace („staré neziskovky“) nelze z těchto dynamicky probíhajících změn vyčleňovat a stavět do opozice vůči „hnutím zdola“ a více sociálně zaměřeným ekologickým neziskovkám. Organizace jako *Greenpeace* či *Hnutí DUHA* jsou pod vlivem svých zahraničních „matek“ či mezinárodních sítí, jichž jsou součástí, a jsou tudíž neustále v kontaktu s novými zahraničními trendy. Zároveň je jasně patrné čím dál tím větší prolínání grassrootové a profesionální složky klimatického hnutí a proces neustálého vzájemného učení. K tomu dochází jak v zahraničí, kde se postupně stírá rozdíl mezi reformátorskými neziskovkami a více radikálním hnutím za klimatickou spravedlnost, tak i v Česku. Na jednu stranu vidíme příklady profesionalizace některých skupin rekrutujících se z grassrootových hnutí, jako je tomu např. v případě *Re-setu*, čímž vznikají radikálněji zaměřené profesionální organizace, v jejichž rámci mohou některé členky*ové přetavit svou činnost v placená zaměstnání s profesionálními výstupy a konkrétnějším či širším společenským dopadem. Na druhou stranu čím dál tím více vidíme, jak se etablované neziskové organizace pro změnu učí a inspirují jak ze zahraničního dění,

⁸ <https://novadohoda.cz/>

tak i od grassrootového hnutí a postupně absorbují nové přístupy, k nimž patří jak větší akcent na klimatickou spravedlnosti, tak i chápání genderové rovnosti a odstraňování dalších forem diskriminace a znevýhodnění jako její nutné součásti. To, jak se důraz na genderovou rovnost a intersekcionalitu šíří napříč hnutími, vyjadřuje např. citace Marie, která se právě na pomezí grassrootových hnutí a neziskových organizací pohybuje:

„No, řekla bych, že to [genderová rovnost a intersekcionalita, pozn.aut.] určitě je nějaký trend, a myslím si, že dost výrazný. Ať už to beru třeba v tom, že to hodně řeší Greenpeace, což je vlastně možná u nás největší organizace, která tady má velký vliv i na ty ostatní třeba v nastolování témat. Tak mám pocit, že třeba odtud to jde velmi silně a vlastně i třeba v dalších organizacích, které jsou víc v kontaktu s organizacemi světovými nebo evropskými, tak tam mám pocit, že to téma rezonuje úplně nejsilněji. A tak nějak postupně prosakuje i do těch dalších.“

(Marie, NGO + grassrootové hnutí)

Z výpovědi Marie i některých dalších účastnic*íků výzkumu je patrné, že v tom, kdo přesně nová témata do českého hnutí vnáší, není v hnutí jasno a nejde to snadno zmapovat. Jako hlavní a původní nositelky*é těchto témat se vnímají aktivistky*é z hnutí *Limity jsme my*, naopak *Greenpeace* je však díky velikosti své organizace, velkým finančním prostředkům a výrazným kampaním významnějším amplifikátorem nových rámců v hnutí. Nelze rovněž opomíjet fakt, že existuje celá řada lidí, kteří působí na pomezí grassrootových hnutí a neziskových organizací, ať už v rovině profesní či jiných osobních vztahů, čímž rovněž dochází k výraznému přenosu témat a přístupů. Snad nejdůležitějším faktorem v kladení většího důrazu na intersekcionalní pojetí klimatické spravedlnosti je však aktuálně vývoj v české společnosti, ekonomice a energetice, kdy se bohužel začínají naplňovat dřívější varování klimatického hnutí, a nepřipravenost české společnosti na dekarbonizaci pod vlivem mezinárodního dění v oblasti energetiky již nyní začíná v podobě vysokých cen fosilních energií neúměrně dopadat především na chudší domácnosti. Vystává tak palčivá potřeba právě tyto domácnosti získat pro ochranu klimatu a zajistit jim právo na energie a na-

opak zabránit jejich příklonu k populistům a autoritářům, kteří se situace snaží využít ve svůj prospěch očerňováním obnovitelných zdrojů energie a transformačního úsilí Evropské unie v rámci Zelené dohody pro Evropu.

5.3. Budování hnutí a jeho proměna tváří v tvář multiplikujícím se environmentálním a společenským výzvám a krizím

V českém kontextu k vzájemnému prolínání jednotlivých složek hnutí dochází zejména prostřednictvím platformy *Klimatické koalice*, která sice existuje již od roku 2007, ale teprve od roku 2019 v ní sdružené neziskové organizace začaly být doplňovány o nová grassrootová hnutí, včetně různých lokálně působících, profesně zaměřených a vzdělávacích spolků a skupin, ale také o některé lidskoprávní, ekologické a na městská témata zaměřené organizace, které si začaly výrazněji uvědomovat linku mezi svou činností a ochranou klimatu. K mnohem většímu propojení hnutí prostřednictvím této platformy paradoxně přispěla i pandemie covidu-19, v jejímž důsledku se urychlila digitalizace společnosti, a tedy i sociálních hnutí, a zjednodušila se tak komunikace, spolupráce a koordinace hnutí na celostátní úrovni. Vedle platformy *Klimatické koalice* existuje také platforma s názvem *Klimaakce*, která je více neformální. Přestože ji formálně spravuje sekretariát *Klimatické koalice*, mohou se do ní zapojovat i lidé působící mimo organizace, které jsou formálně začleněny či přidruženy ke *Klimatické koalici*. K dalšímu síťování pak dochází také mimo tyto platformy v rámci organicky se utvářejících pracovních skupin, které jsou obvykle více konkrétně zaměřené na jednotlivé kampaně, protestní události apod.

Jednou z událostí ve vývoji ČKH ve vztahu k tématům našeho výzkumu se v roce 2021 stal proces schvalování výše uvedeného dokumentu *Nová dohoda*, který ve spolupráci s klimatickým hnutím a dalšími členkami* y občanské a odborné veřejnosti vytvořil think-tank *Re-set*. Součástí diseminace to-

hoto programu sociálně ekologické transformace, který je de facto souborem různých strategií k dosažení klimaticky spravedlivé společnosti, bylo sbírání podpisů organizací, které se k textu dokumentu hlásí a podporují jej. Platformy fungující jako sítě či asociace organizací, k nimž vedle *Klimatické koalice* patří také *Zelený kruh*, během schvalovacího procesu narážely na odpor či váhavost některých členských organizací, ve kterých přetrvává tendence vnímat ochranu klimatu jako oddělenou od ostatních společenských otázek a jistá snaha distancovat se od politických implikací své ochrannářské činnosti. Podle Zuzany, která se schvalovacího procesu v jedné z platformů účastnila, se některé úzkoprofilově zaměřené organizace také mohou obávat, že by podporou témat, která s jejich činností zdánlivě nesouvisí, mohly ztratit některé své příznivkyně*ce.

I přes tyto spíše drobné neshody a váhání některých organizací je patrné, že se v Česku napříč klimatickým, ale i environmentálním hnutím stále více otevírá prostor pro vnímání a chápání sociálních a systémových souvislostí a pro celou řadu témat, která dříve bývala vnímána jako příliš levicová a radikální. K těm kromě genderové rovnosti, intersekcionality a klimatické spravedlnosti patří např. také rychle rostoucí zájem o nerůstovou ekonomiku či důraz na péči jako nutnou součást udržitelnosti a spravedlnosti. Celkově toto rostoucí vzájemné prolínání a čím dál tím větší úspěchy v hledání konsensu souvisí s celou řadou trendů, jako je např. digitalizace, větší mezinárodní propojení mladší generace, ale především také prohlubující se klimatická krize, a tedy i urgencye systémového zavádění mitigačních a adaptačních opatření. K těm v Česku stále dochází velice pomalu a se značným odporem politických a ekonomických elit, přičemž tato pomalost a odpor si již nyní vybírá své první socioekonomické oběti mezi nízkopříjmovým obyvatelstvem v souvislosti s energetickou krizí a ruskou agresí na Ukrajině. V kontextu všech prohlubujících se krizí souvisí rostoucí uvědomění nutnosti vzájemné spolupráce napříč jednotlivými složkami klimatického hnutí také s novým přílivem financí od zahraničních donorů, které je pro účely aktivit souvisejících s ochranou klimatu možné čerpat a které tudíž motivují další segmenty občanské společnosti nejen k zaměření se na ochranu klimatu, ale také k navázání spolupráce s širším klimatickým hnutím.

6. Genderová rovnost v klimatickém hnutí: současný stav, příležitosti a překážky

V našem výzkumu bychom se rády vyhnuly esencionalizaci žen jako těch, které přirozeně tíhnou k péči, jsou více zranitelné a také více propojené s životním prostředím. Jak upozorňuje Lau & kol. (2021), ženy nejsou homogenní skupinou a tato stereotypizace může posilovat stávající genderové nerovnosti a vést ke kontraproduktivním řešením klimatické krize. Menší sebevědomí, větší tendence pečovat o druhé či větší propojenost s životním prostředím není ženám vrozená, stejně jako se muži nerodí s vrozenou tendencí k individualismu, menšímu zájmu o přírodu apod. Socializaci do genderově oddělených rolí však nelze smazat, což mimo jiné potvrzují nejrůznější výzkumy, které se genderovými aspekty a rozdíly ve vztahu k ochraně klimatu zabývají a jejím zkoumáním tuto binaritu nadále reprodukuje. Swim & kol. například pracují s dělením diskurzu politiky ochrany klimatu na maskulinní a femininní, přičemž za maskulinní rámce jsou považovány ty, které se převážně orientují na obchod, vědu a technická řešení, zatímco femininní rámce jsou spojovány s zaměřením na etiku a spravedlnost (Swim & kol. 2018)⁹. Stejně tak některé vědecké závěry ukazují, že se ženy oproti mužům o změnu klimatu více zajímají a cítí větší potřebu ji aktivně řešit (Isenhour & Ardenfors 2009) a také o ní mají více informací (McCright 2010). I my budeme v této výzkumné zprávě

⁹ S tímto konceptem sice v textu analyticky pracujeme, ale maskulinní a femininní dáváme do uvozovek, protože se vůči tomuto dělení na teoretické úrovni vymezujeme.

vě na některé genderové stereotypy poukazovat, zároveň ji však chceme problematizovat a předkládat podklady a podněty k jejich postupnému odstraňování.

6.1. „Maskulinní“ versus „femininní“ rámce v klimatickém hnutí

Budeme-li pracovat s binárním dělením diskurzů politiky ochrany klimatu podle Swim & kol. (2018) na „maskulinní“ a „femininní“, nelze si nevšimnout, že ve společnosti poměrně výrazně dominují právě „maskulinní“ rámce, tedy ty, které jsou orientované na obchod, vědu a technická řešení. „Femininní“ rámce spojované s etikou a spravedlností, které do společnosti vnášejí právě klimatické hnutí, jsou naopak více upozadovány. To ostatně dobře ilustrují např. reakce, které vyvolal známý projev Greta Thunberg na klimatickém summitu OSN v New Yorku v září 2019. Jejím rozhořčení nad ohrožením či ztrátou života milionů lidí se vysmáli ti, kteří nad lidský život nadřazují ekonomické zájmy a obchod. Na následujících řádcích si ukážeme, jakou roli oba typy rámců hrají v českém klimatickém hnutí, kterému z nich se dostává většího významu a jaký vliv to má na genderové rozložení sil.

6.1.1. Dominance energetiky a jejího technicistního rámování

Jednou z oblastí, v rámci níž dochází k reprodukci současných nerovností, je způsob, jímž je klimatická krize rámována a komunikována ve většinové společnosti, ale částečně i v klimatickém hnutí, které se ve vztahu k většinové společnosti snaží promlouvat jazykem, který v ní převládá. Jak jsme již uvedly v úvodu této kapitoly, většinový diskurz ochrany klimatu používá spíše „maskulinní“ rámce, které se zaměřují hlavně na obchod, vědu a technická řešení. Přestože je klimatická krize extrémně komplexním problémem, se kterým souvisí veškeré aspekty a dimenze lidské existence na Zemi, a je tedy spojena i se zásadními sociálními a lidskoprávními otázkami,

kami, bývá zejména médií a politikami*ky často vnímána a komunikována jen jako přírodovědný problém související s měnícími se chemickými a fyzikálními vlastnostmi atmosféry, jehož řešení je především technické a v zásadě tržní – v první řadě spočívající v transformaci energetiky a v přechodu k bezemisním zdrojům energie, přičemž od těch obnovitelných se zároveň očekává, že se na trhu prosadí postupným získáním konkurenceschopnosti.

To je také hlavním důvodem, proč se v české veřejné diskusi ke klimatické krizi nejčastěji vyjadřují klimatologové¹⁰, kteří svou legitimitu čerpají z odborné znalosti vlastností atmosféry a jejího vlivu na podnebí, nebo odborníci z oblasti energetiky, k nimž se bohužel často řadí i představitelé fosilního průmyslu, kteří svou legitimitu čerpají z monopolního postavení v dodávání služeb, vůči kterým ve společnosti zatím nebyla vybudována dostatečná alternativa. V obou uvedených táborech, ať už v tom klimatologickém, nebo energetickém, převažují muži. V případě klimatologů to vyplývá např. ze složení členů Vědeckého klimatického fóra, které je neformálním uskupením českých vědců a vědkyň zabývajících se klimatickou změnou. V případě energetiky to vyplývá z genderové analýzy zpracované Sociologickým ústavem AV ČR (Marková Volejníčková, Pospíšilová, Křížková 2016), poukazující mimo jiné na převahu mužů, kteří se v rámci „tradičních“ ekologických organizací energetice dlouhodobě věnují. Obecnou převahu mužů v pozicích, které jsou považovány za významnější a odbornější, ale zároveň i techničtější, potvrzuje také Milada:

„Nevím, jestli tam nehraje jistou roli to technický zaměření nebo to slovo energetika. Ale vzhledem k tomu, že v CDE nebo AMO na té pozici těch expertek vidím dost ženských, tak ve skutečnosti i Fakta o klimatu jsou dost mužský, i když ty ajštačky tam jsou. Tak nevím, jestli to nějak souvisí s klimatickým hnutím nebo je to tím českým trochu inženýrským zakletím. Že těch žen tady v těch pozicích je fakt málo, což je fakt divný. DUHA má ve skutečnosti i v těch zemědělských a lesních oborech muže a... A ty právníci, Frank Bold, tam mi to přijde, že je to vyrovnanější, ale stejně, v těch významných odborných pozicích jsou vlastně muži. No, tak něco v tom je. Ve stručnosti, ty ženský v těchle oborech taky

¹⁰ Záměrně v tomto odstavci používáme generické maskulinum.

musí být. Ale když se teď dělaly ty dekarbonizační modely, tak taky je tam převaha mužů, kteří se kolem toho točí, tak já nevím, jestli je to přitahuje? A ty ženský to pak musí oddřít.“

(Milada, NGO)

Ženy, které se v kontextu ČKH věnují energetice, je jen pár. Většina z nich se pohybuje v *Centru pro dopravu a energetiku* (CDE), kde se však těmto tématům věnují spíše z perspektivy evropské politiky, spravedlivé transformace uhelných regionů, dekarbonizace exportních kreditních agentur nebo monitoringu české politiky ochrany klimatu a nikoliv z perspektivy „technické“, která přitom v české veřejné debatě dominované „maskulinními“ diskurzy získává mnohem větší hlas. Na protestních událostech, v politickém lobbingu nebo ve vládních debatách o dekarbonizaci, které jsou spíše technicistní, se tyto ženy podílely spíše okrajově. Přestože v rámci protiuhelné kampaně soustředěné především na jednání vládní uhelné komise vznikla z podnětu grassrootsových hnutí i vyváženěji složená stínová uhelná komise¹¹, ve veřejné diskusi měli i tak jasnou převahu spíše experti na energetiku a jejich technicistní zaměření. V protiuhelné kampani soustředěné především na jednání vládní uhelné komise proto jasnou převahu v diskusi získali energetičtí kampaněři a jejich technicistní zaměření. Při navrhování vládního postupu při uzavírání uhelných elektráren se argumentačně opírali o přesné znalosti výkonu elektráren, množství spáleného uhlí a vyprodukovaného oxidu uhličitého nebo zastaralost jednotlivých uhelných elektráren v Česku. Jak se ukazuje v rozhovoru s Marií, právě prostřednictvím těchto technických znalostí, jimiž energetičtí kampaněři dokáží konkurovat zástupcům uhelného byznysu a „umlčet“ politiky, dochází k upevňování neformální autority v rámci hnutí jak jich samotných, tak i obecně mužů a jejich technických diskurzů:

„Asi to neberu negativně, spíš jakoby mám pocit, že třeba v těch energetických tématech je převaha mužů, kteří se tomu věnují už nějak dlouhodobě a historicky, a třeba pro mě jsou nějakou autoritou nebo prostě těmi experty, kteří tomu rozumí. A třeba já tomu nerozumím, byť mám pocit, že tady je to dost oprávněné nebo že to jakoby není nějak mocensky rozdělené. Ten nepoměr je tím, že já se té energetice snažím porozumět nějak ze své pozice a setkávám se tady s těmi experty, kteří

¹¹⁾ <https://uhelnakomise.cz>

tomu rozumí, a ani nemám pocit, že by mi to nějak jako vadilo nebo že by mi to přišlo nepatřičné. Zároveň vím, že jsou tam i ty expertky, a že pro mě jsou zrovna tak těmi autoritami v těch tématech, kterým nerozumím.“

(Marie, NGO + grassrootové hnutí)

I ženy tedy mohou být v oblasti energetiky autoritami, kvůli jejich zpravidla méně technickému zaměření a odlišné povaze práce však jejich hlas nemá stejnou váhu. Tím zároveň také dochází k menšímu zviditelňování s energetikou souvisejících témat, která jsou spíše sociálního, politického a ekonomického rázu a která mnohým ženám mohou připadat bližší. V průběhu výzkumu jsme se také setkaly s obtížemi několika ekologických organizací při obsazování uvolněných pozic energetických kampaněrek*ů. Ženy o ně údajně neměly zájem nebo se na ně hlásily uchazečky, které nesplňovaly požadavky dané pozice. To je pravděpodobně způsobeno tím, že i v ekologických organizacích nadále zůstává dominantní spíše výše zmiňované technické rámování energetiky, které vyvolává dojem, že energetickou kampaň může vést jen někdo, kdo přesně zná výkon a další technické parametry českých uhelných zdrojů, případně někdo, kdo umí sám nainstalovat větrnou či fotovoltaickou elektrárnu. Není proto divu, že pro ženy, které v rámci socializace a vzdělávacího systému jsou od technických oborů spíše odrazovány, může energetika představovat jedno z témat, ke kterému si mnohem složitěji nachází cestu, a pokud si ji k němu přeci jen najdou, nemusí se cítit dostatečně sebevědomé s tímto tématem veřejně vystupovat. Méně ochotně se proto uchází o pozice, jejichž pracovní náplň zformovali jejich mužští předchůdci nebo kde by případné „mezery“ v technických znalostech mohly být zneužity protistranou k jejich delegitimizaci. Zároveň může vyzdvihování energetiky coby dominantního tématu ČKH a současně s tím i její převážně technické rámování představovat jednu z významných příčin toho, proč si tolik žen v ČKH nepřipadá dostatečně vzdělaně, vybaveno informačním backgroundem či schopno adekvátně argumentovat a proč se proto mnohé z nich více exponovaným rolím a funkcím v rámci hnutí raději vyhýbají.

6.1.2. Lidská práva a klimatická spravedlnost

Ačkoli jde o genderový stereotyp, k jehož upevnění přispívá do velké míry socializace, také ženám v našem výzkumu byla bližší spíše sociální témata. O tom ostatně vypovídá i nepoměr mužů a žen v některých neziskových organizacích propojujících sociální témata s klimatickou krizí, kterému se věnujeme v následujících podkapitolách. Ve vztahu k ochraně klimatu to navíc platí nejen v rámci hnutí, ale také ve vědecké sféře. Zatímco v oblasti klimatologie či jiných navazujících přírodních věd v Česku převažují muži, oblastem, jako je klimatické právo či sociální dimenze globální změny klimatu, se z větší části věnují vědkyně. A i ony subjektivně vnímají svá témata jako ve veřejné debatě upozaděná ve srovnání s klimatologií. Tato hierarchie je implicitně obsažena např. v tom, že vědkyně věnující se klimatickému právu na Ústavu práva Akademie věd ČR svá bádání pravidelně konzultují s klimatology, naopak to však neplatí. Přitom právě klimatologové s čistě přírodovědným vzděláním, kteří rozumí např. klimatickým vlivům na zemědělství či lesnictví, často bývají médii zvaní nejen ke komentování vývoje a dopadů klimatické krize na životní prostředí, ale i jejích politických a ekonomických souvislostí. V rámci nedávných snah o genderově vyrovnanější debatu o klimatu např. začala být do médií často zvána polární bioložka Marie Šabacká, která zodpovídá i dotazy týkající se dekarbonizace. Dochází tak k posilování představy klimatické krize jako přírodního problému s technickým řešením, ke kterému se sice ženy mohou vyjadřovat, ale jen v případech, že jde o přírodní vědkyně, nikoliv vědkyně sociální (které by potenciálně mohly zaujímat více kritický pohled na selhávání státních institucí a společnosti jako takové v řešení klimatické krize). Na první pohled tak jsou ženy zdánlivě součástí diskuse, ovšem pouze pokud jejich názory konvenují převládajícímu diskurzu.

V rámci ČKH sociální aspekty klimatické krize bývají blízké především grassrootové složce hnutí, díky které se v Česku etabloval koncept klimatické spravedlnosti. Sociální dimenze klimatické krize je zde skloňována

všemi lidmi bez ohledu na gender. Jsou to převážně mladí lidé a rodiče dětí, zejména matky, kteří se častěji argumentačně opírají o dopady klimatické krize na lidské zdraví, zranitelné skupiny obyvatel, nedostatek vody či různé širší mezioborové souvislosti. Jak uvidíme v následujících kapitolách, s tímto přístupem se postupně učí pracovat i tradiční ekologické organizace. Představitelky*lé politické moci a část veřejnosti nicméně tato témata nadále považují za méně významná či kontroverzní, a některé složky ČKH se proto k tematizaci sociálních aspektů klimatické krize snaží přistupovat velmi opatrně. Podle Markéty se o nich stále mluví poměrně málo:

„Málo se mluví o dopadech na zranitelnější lidi. Třeba na úkor energetiky se hodně málo mluví o tom, že změna klimatu obrovským způsobem dopadá víc na ženy než na muže. To se třeba mimo klimatický hnutí skoro vůbec netematizuje ani se tomu nikdo moc nevěnuje v médiích nebo veřejně. Jsou to důležité věci, který je potřeba hodně zmiňovat. Snažíme se o tom mluvit, hodně mluvíme o konceptu klimatický spravedlnosti a problematice rozvoje témat obecně, která jsou úzce spjatá s klimatem. A těm se takový důraz nepřikládá, přestože v konečném důsledku nejsou nedůležité. Samozřejmě do budoucna, pokud se to nebude řešit, tak hrozí třeba masová migrace a věci, které jsou s tím úzce spjaté.“

(Markéta, NGO)

Malý důraz na klimatickou spravedlnost a sociální dimenzi klimatické krize může být jedním z důvodů, proč mainstreamovou debatu o ochraně klimatu nadále ovládají především muži a proč naopak grassrootová hnutí a některé neziskové organizace s vyšším podílem expertek či s větším zaměřením na jinou než energetickou dimenzi ochrany klimatu zatím nezískávají tak velký prostor v médiích, a nemají proto stejnou šanci ovlivňovat veřejný diskurz a dominantní způsob rámování ochrany klimatu. Podle Markéty by ale debata jako taková měla být z genderového hlediska více vyrovnaná na obě strany. Ženy by se podle ní měly častěji vyjadřovat i k technickým tématům. K sociálním tématům, např. znevýhodnění žen a zranitelných skupin, by se naopak z jejího pohledu měli častěji vyjadřovat také muži a více je prosazovat. Tomu, jak by bylo možné sociální aspekty

klimatické krize více zohledňovat v komunikaci směrem k veřejnosti, se podrobněji věnujeme v kapitole 7.

6.2. Feminizované odvětví

V úvodu kapitoly 6 jsme zmínily, že ženy oproti mužům mívají větší povědomí o klimatické krizi a cítí větší potřebu klima chránit. Není tak překvapivé, že se dnešní scéna klimatického hnutí zejména po vstupu švédské studentky Greta Thunberg a vzednutí vlny studentských protestů jeví jako výrazně feminizovaná. Přestože v Česku roli Thunberg na počátku v jistém smyslu zaplnil student Petr Doubravský, také v rámci našeho výzkumu se ukazuje, že ženy v ČKH mírně dominují. Výrazně je tomu tak především v hnutí *Fridays For Future* a některých rodičovských skupinách, o něco méně výrazné pak v hnutí *Limity jsme my* či *Extinction Rebellion*. Kromě žen dominujících v dobrovolnických pozicích však ženy nadpoloviční většinu tvoří také v placených pozicích v profesionálních neziskových organizacích, včetně těch environmentálních, které v dnešní genderově nerovné společnosti bývají spojovány jak s výraznou feminizací, tak i s nízkými mzdami.

Důvodů, proč ženy v ČKH v placených i dobrovolnických pozicích převažují, je celá řada a některými z nich se zabýváme v různých částech tohoto textu. Právě výrazná genderová nerovnost v dominantním způsobu rámování ochrany klimatu, který je spíše „maskulinní“, a naopak ve složení účastnic*íků klimatického hnutí, které je spíše feminizované, je jedním z projevů genderové nerovnosti v samotném ČKH. To přitom v posledních letech prochází výraznou proměnou jak co do složení a počtu účastnic*íků, tak i z hlediska dominantního způsobu rámování ochrany klimatu. Existuje snaha „femininní“ rámce zaměřené na etiku a spravedlnost více prosazovat právě prostřednictvím zaměření na klimatickou spravedlnost, ta se však zatím jeví spíše jako nedostatečná a často se kryje se snahou prosazovat větší obsazenost původně mužských pozic ženami bez důrazu na to, aby se spolu s jejich větším zapojením měnil i diskurz, který ony samy

a ČKH jako celek používá. Právě proto nás zajímá i to, jak jednotlivé subjekty v rámci českého ČKH s problematikou genderové rovnosti pracují a zda či jakým způsobem se jí snaží prosazovat a vytvářet příležitosti pro to, aby se ženy a „femininní“ rámce v klimatickém hnutí stávaly viditelnějšími a hlasitějšími, ale také jaké překážky ženám v dosažení tohoto cíle brání.

6.2. Bezpečné a příjemné prostředí pro lidi všech genderových identit

Považujeme za důležité uvést, že navzdory stále ještě dominantnímu postavení „maskulinního“ rámování ochrany klimatu je ČKH naprostou většinou účastnic*ů našeho výzkumu považováno za prostředí, které je ve srovnání s většinovou společností výrazně méně zatíženo genderovými nerovnostmi a projevy toxické maskulinity. Částečně to může souviset s převahou žen v něm. Svědčí o tom následujících výroky:

„Já jsem měla spíš pocit, ale nemusí to být všude, že tam naopak ti muži na to hodně slyší, že se opravdu chovají. Nevím, jestli je to tím, že jsou to lidi, kteří dospěli k nějaké ohleduplnosti k planetě a zároveň jsou schopni mít ohleduplnost a pochopení a zacházet tímhle způsobem i se ženami. Čili myslím si, že tam jsem se s tím prostě nesetkala, s tou nerovností.“

(Lucie, grassrootové hnutí)

„Naopak mi přijde, že tam jsou všichni poměrně uvědomělí, že když se sestavuje nějaká konference, tak na to lidi myslí, aby tam byly nějaké ženy a tak. Vnímám, že to padne tak mezi řečí, lidi z DUHY řeknou, že jim to je blbý, když se mají něčeho účastnit, když tam jsou sami chlapi a tak, nebo že to i okomentují, jak se sestavuje vláda, že tam nejsou žádný ženy a tak.“

(Pavla, NGO)

„Myslím si, že na tom mají díky svému heroickému úsilí velkou zásluhu ty ženy, který se v tom klimatickém hnutí pohybují. Že podle mě v tom klimatickém hnutí jsou dneska. Jako muž, který by se choval s nějakou nadřazeností by skoro asi neuspěl, jo? Samozřejmě může mít někdo vyšší míru, nebo nižší práh té citlivosti. Ale fakt je, že kdybych se snažila hledat někoho, kdo je mi v tomhle ohledu nějaké nepříjemné, tak bych na něj asi vůbec neuměla ukázat.“

(Milada, NGO)

Na otázku, zda se ženy v rámci svého působení v ČKH setkávají s prvky hegemonní či toxické maskulinity, si ve většině případů vzpomněly jen na své zážitky z prostředí mimo hnutí. S dehonestujícím zacházením se např. Daniela setkala coby jediná žena účastníci se televizní debaty se zástupci tepláren, právnička Pavla pro změnu příležitostně bývá považována za čísi asistentku:

„I jsem se sama setkala v nějakých debatách s tím, že jsem byla třeba jediná žena a moderátor na mě měl nějaký narážky. Když jsme testovali mikrofon, tak řekl ostatním mužům, ať se představí, a mně řekl, ať řeknu básničku, pokud si nějakou pamatuju, což jsem si říkala jako ‘what the fuck’ (smích).“

(Daniela, NGO)

„Mysleli si, že jsem něčí asistentka. Často, když píšeme nějakému poslanci nebo domlouváme nějakou schůzku, tak si myslí, že jsme jejich [právníků] asistentky. Tak to je trochu ponižující.“

(Pavla, NGO)

Důkazem a zároveň důvodem toho, že prostředí ČKH není ve srovnání s většinovou společností tolik zatížené různými formami hegemonní a/nebo toxické maskulinity je i to, že je jeho součástí velké množství osob s rozmanitými genderovými identitami, které zde nachází bezpečné prostředí, ve kterém se mohou svobodně projevit a mít respekt ostatních. To je patrné například z výpovědi Filipa:

„My máme princip, hodnotu, že respektujeme každého takového, jaký je. Není tam nic zmíněný přímo o genderu, ale ti lidé, kteří jsou citliví na to, tuhle hodnotu používají, aby o tom komunikovali ve spolku. A myslím krásným příkladem je právě ten vývoj v tomto roce s těmi lidmi mezi námi, kteří jsou nebinární. Pro mě tohle primárně není o klimatu, ale sekundárně je to pro nás možnost žít to, co říkáme, když každého respektujeme takového, jaký je. Rozhodně nikoho nebudeme diskriminovat za to, jak se považuje, zda je žena, nebo muž, nebo něco mezi tím, jako nedefinovaný. Ale je to konfrontace. Proto vlastně máme výhodu, že díky té vnitřní kultuře jsme s tím konfrontovaní mnohem víc než společnost tam venku, která se třeba s tím setká jenom v sociálních médiích a nemají vůbec přístup k tomu.“

(Filip, grassrootové hnutí)

Díky tomuto nastavení se ČKH zdá být, přinejmenším ve srovnání s většinou společností, také bezpečným a přátelským prostředím i pro různé formy alternativní maskulinity, tedy takové maskulinity, která se neshoduje s dominantními představami o tom, co to znamená být muž. Mnozí muži v ČKH odcházejí na rodičovskou dovolenou, berou děti na organizační schůzky a protestní události a čím dál tím většímu počtu z nich nevadí upozadit sama sebe v situacích, kdy je potřeba dát slovo ženám. Podle Fany někdy až svým důrazem na rovnost doplácí na její nedostatek v mainstreamovém prostředí:

„Mám pocit, že díky tomu, jak se muži pak snaží strašně moc být inkluzivní a mnoho věcí přenechávají ženám, tak snižují svoji vlastní rovinu. Nevím, jestli to dává smysl, ale často se mi stalo, že nějaký člověk měl někam jít, třeba jako muž na nějakou debatu a teď mi volal. 'Hej Fany, já jsem zjistil, že je v tom panelu jen jedna žena a je mi strašně nepříjemný tam teď jít. Nechce tam jít někdo jiný?'“

(Fany, grassrootové hnutí)

Milada, která je v rámci klimatického i environmentálního hnutí pamětnic, si není jistá, zda jde o generační obměnu dnešních mužů, nebo o specifika prostředí, ve kterém se pohybuje:

„Ve skutečnosti si myslím, že v generaci mužů, kteří mají do 50 let, 30–50, že v našich kruzích už vůbec nevnímám takový nějaký to mužský spojenectví. Já to zkusím přiblížit na příkladu, kterej je asi nepodstatný, jestliže byli šedesátiletí vyzrálí muži, kteří spolu měli strašně moc profesně společného, a měli jsme spolu nějakou radu redakční nebo něco a do toho byly čtyřicetileté ženy s rodinami, jo a bylo jasné, že vedeme ostřejší diskuzi a že ti muži potom ve svém volném čase, až půjdou po té schůzi do té vinárny, tak si to tam spolu vyřeší, jaký jsou ty ženský hysterický, tak to jsem párkrát zažívala jako takovou vzteklou bezmoc, že oni se jakoby formálně pohádají i mezi sebou, ale pak si to nějak jako řeknou, a to mně přijde, že dneska už vůbec nevidím. Ale jestli jsem třeba já dospěla, jo? Ale to je štěstí možná na kruhy, ve kterých se pohybuju. Ty muže tam máme všechny na mateřské dovolené, na rodičovské dovolené, že se podílejí na chodu té společnosti úplně jiným způsobem.“

(Milada, NGO)

V soudobém klimatickém hnutí se ani v Česku muži až na výjimky neobávají používat „femininní“ rámce ochrany klimatu kladoucí důraz na klimatickou spravedlnost. Podle Swim & kol. (2018) přitom muži, kteří používají jiné než „maskulinní“ rámování ochrany klimatu, bývají většinou společností považováni za „genderové devianty“ a to samé platí naopak pro ženy, které ochranu klimatu rámuje „maskulinním“ způsobem. Během našeho výzkumu jsme přitom zaznamenaly celou řadu mužů, kteří svou maskulinitu svým způsobem staví právě na svém úsilí o zachování života na Zemi a svém boji za budoucnost příštích generací. Do určité míry se tak v klimatickém hnutí právě ti muži, kteří ve vztahu ke klimatické krizi sdílí stejné obavy jako ženy (tedy pokud přistoupíme na „femininní“ rámec ochrany klimatu a postavíme ženy do jeho středu) a aktivně proti této nespravedlnosti vystupují, stávají novodobými hrdiny. Naopak muži, kteří se chovají nadřazeně, snaží se dosáhnout individuálního úspěchu nebo prosazují „maskulinní“ rámce ochrany klimatu, jsou v prostředí klimatického hnutí čím dál tím častěji vnímáni negativně a postupně ostrakizováni.

6.4. Rezidua patriarchátu v klimatickém hnutí aneb stále je co zlepšovat

Z předchozích řádků je patrné, že české klimatické hnutí se v průběhu několika let svého dynamického rozvoje od roku 2019 vyvinulo v prostředí, které se v mnoha ohledech aktivně snaží o prefiguraci ideální společnosti bez genderových nerovností. Navzdory dobré vůli však těmto snahám stále stojí v cestě celá řada překážek. Ty nejzásadnější překážky jsou strukturální a systémové povahy a úzce souvisí s životem v pozdně kapitalistické společnosti, v níž nadále přetrvává patriarchální organizace společenského života, která například ženy nutí v mnohem větší míře než muže plnit vedle práce také roli pečovatelek o děti a domácnost (tzv. druhá směna) nebo v nich prostřednictvím socializace do tradičních genderových rolí potlačuje sklony k ambicióznosti, sebevědomí, schopnosti se prosadit apod. Rezidua tohoto společenského uspořádání se tudíž vyskytují i v těch částech společnosti, které by se od nich rády oprostily, a propisují se i do vnitřního fungování klimatického hnutí. Nepříliš překvapivě mají sklony k patriarchálnímu vystupování, typicky „neúmyslnému“, zejména starší zkušenější muži. Od Amarylis jsme např. vyslechly zkušenosti s nevyžádanými „dobře míněnými“ radami jednoho ze starších aktivistů ohledně toho, jak správně dělat aktivismus:

„Mi psal, že on mi poradí, jak to dělat lépe. A že mám přijít nejdřív na nějakou konferenci a potom, když přijdu na nějakou jeho přednášku nebo co to bylo, tak že potom si se mnou popovídá i osobně a že mi jako poradí, jak to dělat líp. Ta přednáška mi jaksi unikla, takže se mi zavřely dveře. Nikdy ty rady nedostanu (sarkasticky).“

(Amarylis, grassrootové hnutí)

Podobně se ovšem někdy mohou chovat i konzervativněji orientované ženy, zejména ty, které dlouhodobě působí v neziskových organizacích a prosazují určitý typ korporátního fungování. Rezidua patriarchátu do

hnutí často vnášejí i lidé, kteří jsou v klimatickém hnutí krátce a ještě se nestihli do jeho prostředí socializovat. Jak jsme však zjistily, ty*i, které*ří hodnoty hnutí nedokáží přijmout nebo je opakovaně narušují, často dříve nebo později samy*i odcházejí:

„On tam přišel a on je dost konzervativní, takže když se něco řešilo, tak měl nějaký připomínky proti LGBT komunitě. Takže vlastně takováhle forma diskriminace tam nebyla, my jsme se právě opírali o ty naše hodnoty, se kterými on musel souhlasit, protože vstoupil do hnutí, no a já vlastně nevím, jestli tam ještě je. Podle mě už tam není, ten spolužák... Podle mě zjistil, že to možná není pro něho, že vlastně tam byl porušen ten první krok, aby souhlasil s těma hodnotama.“

(Jana, grassrootové hnutí)

Existuje ovšem i celá řada nerovností, k jejichž narovnání by v klimatickém hnutí stačila jejich lepší reflexe nebo úprava některých aspektů fungování. Kromě klasické a ženami v rámci výzkumu nejčastěji uváděné tendence mužů mluvit častěji a déle než ženy, skákat ostatním do řeči nebo se dopouštět tzv. „mansplainingu“ jde také o to, jakým způsobem jednotlivé subjekty klimatického hnutí zaměřují a rámují své kampaně, jak ženy k přebírání více zodpovědných funkcí motivují a podporují, jaké jim vytváří prostředí k profesnímu růstu a ke kombinování práce s rodinným životem, jak pracují se senioritou či s delegováním některých rolí a sdílením zkušeností a v neposlední řadě také s tím, jak si váží práce svých zaměstnankyň*ců a zda dokáží tuto práci důstojně ohodnotit.

Na následujících řádcích si ukážeme některé základní genderové nerovnosti v českém klimatickém hnutí, některé způsoby, jak se hnutí pokouší tyto nerovnosti překonat, a v neposlední řadě pak překážky, kterým ženy v překonávání těchto nerovností brání.

6.4.1. Mnoho neviditelných žen a pár hlasitých mužů

Jedním ze specifík klimatického a potažmo environmentálního hnutí, jehož je to klimatické odnoží, se často jeví být výrazná genderová dichotomie v počtu a způsobu uplatnění žen a mužů. V Česku dosud žádný výzkum, který by se zastoupení mužů a žen v oblasti ochrany životního prostředí a klimatu snažil kvantifikovat a vysvětlit, neexistuje. Kvantitativní analýza poměru mužů a žen v českém klimatickém hnutí přesahovala i rámec a možnosti našeho výzkumu. Výsledky zjištěné v rámci našeho zúčastněného pozorování a provedených rozhovorů nicméně nasvědčují tomu, že minimálně v případě českého klimatického hnutí lze sledovat obdobné trendy, které byly zkoumány a analyzovány zejména jinde v Evropě a v Severní Americe.

Jedním z těchto trendů je zejména převaha bílých mužů středního věku v profesionálních ekologických neziskových organizacích, kteří tyto organizace navenek představují (viz např. Chan & Curnow 2017). Tato převaha mužů v profesionálním segmentu ČKH i byla několikrát konstatována, naznačena nebo označena jako „problém“ i v rámci našeho výzkumu. Na rozdíl od např. USA přitom za výrazné osobnosti klimatického hnutí v kontextu Česka neplatí tolik ředitelé významných environmentálních organizací, jako spíše kampaněři, experti, neformální leadeři a komunikátoři, kteří dominují v mainstreamovém veřejném prostoru, kde se jim dostává výrazně větší pozornosti než jiným představitelům a představitelkám hnutí, a ČKH tak navenek reprezentují více než ostatní. Na jednu stranu jde o některé známé matadory ekologického aktivismu ve středním až starším věku, kteří se v sektoru ochrany životního prostředí a klimatu pohybují mnoho let, někdy i desetiletí. Obvykle mají silný odborný background v technické stránce opatření nutných pro dekarbonizaci české ekonomiky, nejčastěji v oblasti energetiky, ale také v jiných oblastech, jako je péče o krajinu, ochrana lesů a oceánů nebo udržitelné finance apod. Na druhou stranu muži často bývají viditelnější i v mladších grassrootových hnutích,

a to zejména jako komunikátoři. Ještě donedávna mladší i starší muži mnohem častěji než ženy vystupovali v médiích, zejména ve veřejnoprávním vysílání. Bývají také častěji citováni v tiskových zprávách a jiných komunikačních výstupech nebo zváni do veřejných debat.

Druhým sledovaným trendem, kterým jsme se již zabývaly výše v této kapitole, je feminizace klimatického hnutí, a to zejména klimatických protestů. V rámci historicky největší světové mobilizace klimatického hnutí podníceného studentskými stávkami hnutí *Fridays For Future* (FFF), které po celém světě přivedly do ulic miliony lidí, představují nejtypičtější profil protestujících mladé ženy a dívky (viz Wahlström & kol. 2019; Vos 2020). Tato charakteristika sedí i na české FFF, přestože na rozdíl od mnoha jiných zemí se v zakládání české odnože hnutí zpočátku angažovalo několik výrazných mladých mužů. Ti sice v hnutí působí dodnes, ale i pod vlivem zahraničních trendů české FFF usiluje o rovnoměrnější zastoupení mužů a žen v různých rolích. Poslední dobou se tak mladé ženy – studentky stále častěji zapojují také do výrazných rolí, které hnutí reprezentují navenek. Podle Fany dívky ve FFF jasně převládají a tvoří v něm až 75 – 80 % zapojených lidí. Tento její postřeh koresponduje se zahraniční zkušeností. I Fany vnímá dichotomii v tom, že mladé ženy v převážné většině tvoří grassrootovou, tedy dobrovolnickou složku klimatického hnutí, zatímco profesionální složka hnutí tvořená neziskovými organizacemi se jí zdá být navenek reprezentována spíše muži středního věku. Na to, proč tomu tak je, Fany nezná odpověď, přestože by ji zajímala. Převahu žen ve FFF si vysvětluje ve společnosti velmi rozšířeným názorem, že dívky v pubertálním věku dospívají rychleji než chlapci:

„To studentský hnutí je specifický kvůli tomu, že ty ženy dospívají dřív, takže tam je velmi mnoho žen díky tomu, což jako není spjatý s feminismem nějakým způsobem, nebo je to otázka, jak to hnutí neumí úplně pracovat, jak v té škole to prostředí, když ty lidi dochází základku, tak obecně ženský pohlaví je na tom jinak než to mužský a to hnutí s tím taky nějak nepracuje cíleně. Nevím, jestli by mělo, asi jo, ale je to jen taková zajímavost, nad kterou se někdy zamýšlím: ‘Hele, tam je fakt hodně žen, jakoby čím to je? Čím to je,

že ne muži?' A když se kouknu na jiný hnutí, tak je tam naopak 40+, tak to jsou samí muži, no jo, to by mě zajímalo, jaký je poměr žen a mužů, mužů v Greenpeace třeba, to vlastně nevím, ale subjektivně mám pocit, že je tam více mužů."

(Fany, grassrootové hnutí)

Přestože se na první pohled ČKH jeví jako sociální skupina reprezentovaná výrazným počtem mladých žen v dobrovolnických pozicích na straně jedné a několika výraznými muži – kampaněry, mluvčími či leadery – na straně druhé, situace je ve skutečnosti samozřejmě složitější. Jednak proto, že ČKH nelze přesně vymezit, a tím pádem do něj mohou spadat i subjekty, které nemusí být nutně většinově chápány jako jeho součást. Dalším faktorem, který tento dojem zdánlivě potvrzuje, je to, že situaci zkresluje spektakulární protestní události, které jsou nejvíce viditelné. V rámci klimatického hnutí ale existuje celá řada činností, funkcí a rolí, které tak viditelné nejsou, ačkoliv jsou neméně důležité a hnutí i celá politika ochrany klimatu na nich závisí. Podobně jako grassrootové hnutí jsou silně feminizované i neziskové organizace, ovšem i tam ženy výrazně častěji zajišťují různé podpůrné činnosti – jako účetní, finanční manažerky, fundraiserky, pečující o administrativní záležitosti či chod kanceláře nebo jsou koordinátorkami různých projektů, angažují se v zapojování lidí a dobrovolníků nebo zajišťují různé organizační věci. Na těchto pozicích, které můžeme označit za pečující, ženy obvykle zůstávají relativně málo viditelné a příliš z nich nevystupují navenek jako reprezentantky hnutí.

6.5. Snahy dostat ženy do popředí

Stěžejní otázkou našeho výzkumu tedy je, proč ženy v českém klimatickém hnutí, přestože v něm početně dominují, nejsou vidět a slyšet zdaleka tolik jako muži, a zda právě tento projev genderové nerovnosti není jednou z příčin, proč se ve společnosti stále uplatňují spíše „maskulinní“ rámce ochrany klimatu, které více než na otázky etiky a sociální spravedlnosti kladou důraz na obchod, vědu a technická řešení, a nejsou proto zárukou klimatické spravedlnosti.

Přestože ve většině případů větší zviditelňování žen v ČKH není explicitně spojováno s větším zviditelňováním „femininních“ rámců ochrany klimatu, v poslední době lze zaznamenat značný posun ve snaze dostat ženy v celkové debatě o klimatu do popředí, a ženy tak hnutí začínají navenek zastupovat čím dál tím častěji. Zásahu na těchto změnách má jednak celospolečenský tlak na genderovou rovnost a větší posilování práv žen, což je i jedním z cílů udržitelného rozvoje OSN, prosazovaných rovněž politikou EU, v jejichž důsledku dochází i k posilování feministických témat ve společnosti. Dále jde o výsledek konkrétních cílených snah a hodnot prosazovaných grassrootovou částí hnutí (např. cirkulování různých funkcí způsobem, který v Česku představilo hnutí *Limity jsme my*), vstupu na scénu některých rodičovských skupin, v nichž dominují ženy, nebo také relativně nedávné cílené úsilí některých tradičních ekologických organizací i grassrootových hnutí do více viditelných pozic obsazovat ženy. Ve výrazně feminizovaných českých *Fridays For Future* tento trend po přibližně dvou letech fungování vedl až k postupnému nahrazení nejvíce viditelných pozic ženami.

V rámci klimatického hnutí dále funguje také celá řada neziskových organizací, z nichž některé jsou relativně mladé a v nichž ženy tvoří významnou část personálu a v posledních letech čím dál tím častěji zaujímají i odborné pozice. Existuje dokonce několik organizací, ve kterých jsou zaměstnané pouze ženy nebo v nichž ženy tvoří většinu. K takovým organizacím patří například CDE, které v rámci odborné části ČKH proslulo jako

místo s velkou koncentrací kvalifikovaných žen. V této v Praze sídlící organizaci pracuje celkem 10 zaměstnankyň a jedna dobrovolnice a pouze 3 zaměstnanci. Z toho dvě ženy tvoří sekretariát *Klimatické koalice*, již CDE formálně spravuje. Rovněž sekretariát *Zeleného kruhu*, který je asociací ekologických organizací, tvoří dvě ženy a jeden muž. Podobná situace jako v CDE je také v pražské organizaci *Na myslí*, která se zabývá problematikou globální udržitelnosti, změnou klimatu a souvisejícími environmentálními aspekty, a působí v ní pouze ženy. Jasná převaha žen je i v brněnské organizaci *Nesehnutí*, která má vedle zaměření na ochranu životního prostředí a klimatu i výrazný přesah k sociálním a genderovým tématům. Podobný přesah má i *Ekumenická akademie*, v jejímž čele stojí ředitelka. Žena též dlouhodobě stojí v čele *Ekologického institutu Veronica*, která je jednou z u nás nejdéle působících ekologických organizací, jež na klimatickou krizi upozorňuje již od roku 1994 a která též provozuje sociálně environmentální podnik.

Výše zmíněné organizace nicméně nejsou tolik veřejně známé jako některé větší ekologické organizace ani neprosluly pořádáním větších protestních událostí. Až na fyzičku Yvonnu Gailly, která je ředitelkou a zakladatelkou *Ekologického institutu Veronica*, se žádná z jejich reprezentantek zatím neteší výraznějšímu mediálnímu či veřejnému zájmu. I přesto, že některé z nich publikují či vystupují v médiích a na spíše odbornějších veřejných událostech, příliš velké povědomí o nich a o tom, čemu se odborně věnují, většinou nepanuje ani v samotném klimatickém hnutí. Mnohem větší pozornosti médií, veřejnosti, ale také grassrootové části ČKH se dostává „tradičním“ ekologickým organizacím, jako je *Greenpeace* či *Hnutí DUHA*, které jsou s ochranou klimatu nejvíce spojovány. Právě v těchto organizacích byly donedávna nejvýraznějšími tvářemi především muži, z nichž někteří se ochraně životního prostředí věnují již desítky let. To se významně změnilo především v roce 2019, respektive 2020, kdy obě organizace obsadily své ředitelské pozice ženami. Zejména Anna Kárníková coby ředitelka *Hnutí DUHA* dnes představuje jednu z nejvýraznějších žen a jeden z nejrelevantnějších současných hlasů klimatického hnutí v Česku.

Jak je tedy patrné, problém s více viditelnými muži a méně viditelnými ženami, ale také genderově rovnoměrnější rozdělení různých druhů práce se ČKH v posledních letech snaží aktivně a do určité míry poměrně úspěšně řešit. S větší samozřejmostí k těmto snahám dochází především v grassrootových hnutích, kde se objevuje i díky nižšímu věkovému průměru obecně k tématům genderové rovnosti větší citlivost. Tato hnutí také nejsou tolik zatížena senioritou svých zasloužilých členek*ů, které*ří v hnutí působí již řadu let až desetiletí a kvůli svým zkušenostem se někdy mohou zdát být nenahraditelnými. Jak je však vidět z nedávného obsazení ředitelských pozic ženami, i v tradičních ekologických organizacích dochází ke snaze o vyrovnání poměrů tak, aby byly navenek reprezentovány muži i ženami. Navzdory výše nastíněným pozitivním tendencím i probíhajícím změnám v grassrootové i profesionální části hnutí přesto nadále nízké zastoupení žen ve veřejné debatě či v některých pozicích, které tradičně obsazují spíše muži, zůstává problémem. Celá řada žen sice působí v odborných a strategických pozicích, ve kterých se mohou v rámci ochrany klimatu profesně realizovat a odborně rozvíjet, ale ve většině případů jde o pozice, které nejsou spjaté s konkrétní kampaní a s komunikací navenek. V těchto pozicích jsou proto ženy málo viditelné a výrazné, a debatu o ochraně klimatu proto nemohou příliš ovlivňovat.

6.5.1 Málo žen kampaněrek

Více veřejně exponované pozice a role v rámci klimatického hnutí kládou na ty, které*ří je vykonávají, určité nároky, které mohou být z různých důvodů lákavější či snáze splnitelné pro muže nežli pro ženy. Tyto role se v některých případech nedaří ženami obsazovat ani prostřednictvím cíleného úsilí. Snad nejobtížnější je ženy obsadit především jako vedoucí jednotlivých kampaní, které jsou zároveň spjaté s politickým lobbíngem. Mezi tradičními ekologickými neziskovými organizacemi tvoří výjimku Nikol Krejčová, která v *Greenpeace* působí jako vedoucí kampaně proti polskému uhelnému dolu Turów. Z rozhovorů s některými představitelkami*i neziskových organizací se další ženy jako vedoucí kampaní obsadit nedaří, a to

i navzdory značným odborným kapacitám, které se v rámci jejich pracovních kolektivů mezi ženami ukrývají. Část odpovědi na to, proč tomu tak může být, lze vyčíst z vyjádření Radky:

„Ale u nás konkrétně to je problém s tím, že kampaněřský pozice, to znamená ty, které jsou buď hodně expertní, nebo zaměřené na politiku, třeba vyjednávání se silovými aktéry, tak ty jsou obsazený klukama, úplně, u nás. Co třeba u nás je dobrý, že my máme hodně žen v managementu, teď nadpoloviční většinu. Není tam žádná leaking pipeline v té organizaci, ale sektorový problém, kde některý pozice se nám nedaří obsazovat ženami.“

(Radka, expertka + NGO)

Nutnost jednat se „silovými aktéry“ jako nutná součást náplně práce je pravděpodobně jedním z důležitých důvodů, proč se ženy do vedení kampaní příliš nehrnou. Označením politiků „silovými aktéry“ Radka naznačuje, že jde většinou o muže, jejichž síla a legitimita se opírá o strukturu stávajícího patriarchálního systému, v rámci kterého je pro ženy obtížné být politikům rovnocennými partnerkami v debatě. To nemusí být spojeno nutně jen s genderem, ale může tu hrát roli také věk, zkušenosti, vzdělání atd. Úspěšně jednat se silovými aktéry se tak daří spíše ženám, které samy umí a mohou vystupovat z pozice silových akterek, například jako právničky, jichž celá řada působí např. v organizaci *Frank Bold*, která se kromě jiných témat zabývá i ochranou klimatu nebo právním zastupováním klimatických aktivistek a aktivistů. Sílu a legitimitu, být v tomto případě Milada nehovoří o politickém lobbingu, může dodávat i vědecká erudice:

„Já jsem si udělala Ph.D., takže jako bych měla být expertem... To mi dodává velkou sílu, legitimitu se montovat přímo do tohoto oboru a dává mi to legitimitu se přímo hádat nebo debatovat s kolegy, kterým to překvapivě často trvalo velmi dlouho, než se k tomu poznání dopracovali, a někteří třeba vůbec ne, proč je ten svět takový pokažený.“

(Milada, NGO)

Pro jiné ženy ale lobbying a vyjednávání mohou být velmi psychicky náročné, vyčerpávající a také nepříjemné. To ostatně vyplývá i z úryvků z rozhovoru s Danielou, která pracuje na odborné pozici v jedné z neziskových organizací a s lobbováním má určité zkušenosti:

„Já třeba nikdy nebudu asi takovej ten člověk, co by šel za někým a lobbboval za něco vehementně nebo tak. Třeba Jirka Koželouh tráví spoustu času fakt lobbováním u těch politiků, v tom se fakt necejtím, já jsem spíš prostředník mezi těma stranama, snažit se hledat kompromis a víc na tu veřejnost cílit. ... Není to pro mě přirozený, být tím, kdo challengeje tu moc nebo někoho nade mnou. Podle mě spíš tíhnu k tomu, že respektuju autority přirozeně a dělám mi problém, proč bych vlastně měla někoho respektovat, když nejedná v mým zájmu a zájmu veřejnosti. Že si to musím hrozně racionálně odůvodňovat, že to, co dělám, je správný, a že bych to měla dělat ještě třeba víc, ale není to pro mě úplně přirozený.“

(Daniela, NGO)

Z Danieliny zkušenosti je patrné, že si ženy mohou připadat také citlivější a zranitelnější v konfrontaci s někým, kdo podle nich nejedná v jejich zájmu nebo v zájmu veřejnosti. Konfrontace se zástupci hegemonních politicko-ekonomických zájmů, k nimž patří právě zájmy fosilního průmyslu, které mají čeští politici s relevantní agendou tendenci obhajovat, je náročná sama o sobě, o to víc pak pro ženy, kdy navíc značná část z těch, které mají pro lobbying potřebnou kvalifikaci, bývá v relativně mladém věku. Tato nerovná pozice může být i pro zkušené expertky v neziskovém sektoru velmi stresující, a proto se této pracovní náplni raději vyhýbají.

6.5.2. Perfekcionismus a opatrnost vs. pocit nedostatečné legitimacy a zadostiučinění

Pocity vyčerpání a stresu navíc nemusí doprovázet jen konfrontaci s politiky, ale také jakékoliv jiné veřejné vystupování, např. v diskusních panelech, u kulatých stolů, na veřejných debatách, přednáškách apod. Daniela tyto své pocity shrnuje takto:

„Nevím, čím to je, poslední dobou mě třeba to, když mluvím někde na veřejnosti, dost vyčerpává a potřebuju pak dobít baterky doma. Dřív jsem to měla spíš naopak, že jsem vyhledávala nějaké veřejné věci. Teď to беру tak, že je to potřeba a chci to dělat, ale zároveň je to něco, co mě poměrně vyčerpává. Vím, že je to něco, do čeho musím investovat nějaký čas, musím se soustředit a podobně... Nevím, asi mám pocit, že je to nějaká zodpovědnost, že nechci říct něco špatně, nechci působit jako někdo, na koho pak budou moct říct ‘No a tohle to je zástupkyně klimatického hnutí, podívejte se, jak ani nerozumí tomu, co říká, mladá blbá holka’ (smích) a podobně. A samozřejmě, někdo to bude říkat i tak, ale mám pocit, že je to nějak trošku zodpovědnost, že když reprezentuji něco víc, než jsem já sama, tak že to musím mít dobře připravený a musí to mít nějakou úroveň, s tím se pojí i adrenalin a stres z toho, což mě do určité míry nabíjí a mám to i ráda, ale na druhou stranu potřebuju potom si spíš odpočinout někde bez lidí, bez nikoho, aniž bych musela nějak moc mluvit, přemejšlet a podobně.“

(Daniela, NGO)

Pocity, které popisuje Daniela, jsou typičtější pro ženy a zaznamenaly jsme je v různých podobách i u dalších žen, se kterými jsme v rámci výzkumu vedly rozhovor. Ženy mají častěji než muži tendenci být velmi sebekritické a kladou na sebe enormní nároky. Podle celé řady výzkumů, na které odkazuje např. McCright (2010), je pro ženy typické, že toho na jednu stranu o změně klimatu ví více než muži, zároveň však oproti mužům mají také větší tendenci své znalosti podceňovat. Tato tendence se tedy

projevuje i u žen působících v klimatickém hnutí, včetně odbornic. Typicky mají ženy pocit, že si na rozdíl od mužů nemohou dovolit udělat chybu, neboť oproti mužům bývají brány méně vážně i tehdy, když žádné chyby nedělají. U některých žen tato někdy extrémní opatrnost, sebekritičnost, ale také upřímná reflexe vlastní oslabené pozice v rámci patriarchálních struktur vede až k tomu, že se veřejným rolím a vystupování raději celkově vyhýbají a upřednostní „neviditelnou“ práci v kanceláři nebo se skryjí v davu hnutí. Následující citace ukazují, že některé ženy nemají potřebu na této situaci nic měnit:

„Ne ne ne, já jsem si to nikdy jako netroufla [chodit do diskusí, pozn. aut.], já jsem nikdy moc neměla to sebevědomí, prostě, nikdy jsem se necejtla tak, že jsem v tom stavu, kdy vím o tom všechno a vím ty stanoviska a chodím tolik na cally, že vím všechny ty stanoviska hnutí, abych neřekla někde spíš svůj názor než ten jejich.“

(Jana, grassrootové hnutí)

„Já jsem zapojená, sama bych to nazvala spíš pasivně, sama se účastním nějakých demonstrací nebo takhle... No, (smích) na demonstracích dejme tomu. Nejsem aktivní dejme tomu na Facebooku. Ne, nemám ten hlas a ani nějak jako-by... To je spíš asi mojí osobnostní zaměřením, já jsem spíš introvert. Nemám potřebu se vyjadřovat, ráda podporuju věci v tomto ohledu, ale spíš pasivně.“

(Zuzka, NGO)

Podle Markéty, která působí jako projektová manažerka v jedné menší neziskové organizaci, bývají muži více společensky akceptováni i jako aktivisté. Ženám podle ní na jejich již tak nízké legitimitě ještě víc ubírá, pokud jsou zároveň aktivistkami:

„Často muž aktivista je přijímáný líp než žena aktivistka, která okamžitě dostává označení, že je hysterická, šílená, aktivistka. Zatímco u těch mužů myslím, že je to trošku vnímáný ne takhle, ne tolik negativně, jako u těch žen. Ale to je jenom můj pocit, to nemám podložený žádnýma datama.“

(Markéta, NGO)

S nepříjemnými aspekty veřejného vystupování nebo konfrontace politické moci mají v posledních letech čím dál častěji zkušenost také členky a členové grassrootových hnutí. Specifická je situace zejména pro ženy působící na lokální úrovni, z nichž některé se před svým vstupem do klimatického hnutí nijak veřejně neangažovaly. Často působí v regionech, kde je obtížnější zůstat v anonymitě a různé formy občanského aktivismu bývají méně obvyklé. Jana popisuje, jaký je rozdíl v tom, když se účastní demonstrace v Praze jako jedna z mnoha anonymních účastnic, a jaký naopak, když je sama organizátorkou ve svém rodném městě:

„V tom regionu se většinou všichni známe, my jsme maloměsto. Já jsem k tomu byla v 2019 vlastně jako volná. Mně to bylo jedno, ale pořád to stálo trochu kuráže, jít na to náměstí, který není zas tak velký, a mít tam svůj první proslov o Počeradech. To si pamatuju doteďka. Nebo třeba jít průvod kolem školy a tak. Takže když jsem to dělala, tak mně zároveň bušilo srdce, trochu jsem se bála, ale zároveň jsem jako byla ráda za to, že to dělám, a byla jsem šťastná, že to dělám. A viděla jsem v tom ten smysl, že to bylo v pořádku. Ale pořád to vnímám tak, že když třeba jsem v Praze na stávce, tak mi to je vlastně jako jedno, protože jsem tady a je tady spousta lidí, nikdo mě nezná a já tady se jim snažím říct svůj pohled. Na tom maloměstě pořád může přijít někdo a říct: ‘Hele Jano, co tady jako říkáš?’ Ale až jako útočně mile. Nevím, jestli to znáš, ale když se někdo snaží být útočnej a zároveň milej, a je to takový strašně nepříjemný.“

(Jana, grassrootové hnutí)

Mladé klimatické aktivistky tedy občas mohou narážet na určitou formu blahosklonnosti, která je dehonestující. Coby nezletilá mládež se na jednu stranu nesetkávají s otevřenou kritikou a agresí, která někdy provází starší aktivistky*y, ale zároveň je pro dospělé také snazší nebrat je vážně. Vážně mnohdy nebývají brány ani ženy rekrutující se z některé z rodičovských skupin, které v roce 2019 začaly vznikat na různých místech Česka s cílem podpořit stávkující studující. Mnohé*zí členky*ové z těchto rodičovských skupin, které jsou v převážné míře tvořeny ženami – matkami, nikdy nic podobného dříve nedělaly*i a do nekomfortních situací, kdy konfrontují

představitelky *ky moci na městských radnicích či krajských a obecních úřadech v odborných komisích atd., je dohánění neodbytná potřeba dělat něco pro ochranu klimatu a zajištění budoucnosti svých dětí na úrovni, která je jim dostupná. Přestože se většina z nich v problematice klimatické krize a navazujících environmentálních a sociálních problémech často orientuje lépe než představitelé *ky moci, se kterými vyjednávají, ve veřejném vystupování a v aktivním úsilí o klimaticky příznivé změny na lokální úrovni se i tyto ženy potýkají s celou řadou překážek a často musí překonávat samy sebe. Kromě toho, že si ve své vyjednávací pozici s politiky*čkami podobně jako některé expertky připadají znevýhodněné svým genderem a identitou aktivistek, potýkají se navíc také s pocitem nedostatečně odborného vhledu do oblastí, ve kterých od představitelů *ek moci požadují nápravu. Marta, která coby představitelka rodičovské skupiny působí na regionální úrovni, se i přes své vysokoškolské vzdělání potýká s tím, že ji krajská komise zabývající se adaptací na změnu klimatu nebere vážně:

„Jsem tam za tu problémovou svým způsobem, protože u některých agend, když tam vidím něco, co mi nepříjde v pořádku, tak s tím prudím, a jak nemám ten odborný vhled, jako mají oni, tak někdy prudím jakoby neodborně, že nevím, jak na to, nebo že třeba – a možná je to víc můj pocit, než jejich, nevím – ale možná to taky vyvěrá z toho, že jsem se od jiného člena komise dozvěděla, že mě tam neberou.“

(Marta, lokální skupina)

Přestože Marta coby lídryně lokálního klimatického uskupení disponuje sebevědomím a odhodláním, i ona si ve své angažovanosti připadá limitovaná negativními prožitky, které její klimatický aktivismus provázejí:

„Mě někdy něco zraní, nějaká kritika a místo toho, abych to vzala jako tester ‘Jo jasně, kritika je dárek, já vím, že to není myšlený osobně,’ tak mě to moc sejme, tak mám pocit, že tím ten člověk říká ‘Ty tu práci nemůžeš dělat, ty sem nepatříš, ty nejsi legitimní, nedělej to, protože ti to nejde jo?’ Strašně těžko se potýkám s tím, že když mi něco nejde snadno, tak nejsem ochotná v tom vytrvat... Že mám prostě pocit, že bych to teda neměla dělat, když mi to nejde,

nedovolují si chybovat, nebo obtížně si to dovoluju, že mám pocit, že bych to měla dělat, když jsou ty věci dokonale dobré, ale když se bojím, že mě za to někdo zkritizuje, tak s tím nejdu vůbec ven.“

(Marta, lokální skupina)

Jak je tedy patrné ze zkušeností žen v ČKH s veřejně exponovanými rolami a funkcemi, v poměrně hojné míře se potýkají s pocitem vlastní nedokonalosti, nedostatečnosti, s vlastní sebekritikou a často s až extrémními nároky, které na sebe kladou. Podobné sklony ženy mívají i v jiných oblastech, ať už v osobním či profesním životě. O to více se pak tyto projevy mohou objevovat v otázkách souvisejících s ochranou klimatu, které navíc samy o sobě představují ve společnosti stále kontroverzní, a proto i emočně náročné téma.

Mužům k většímu sebevědomí v podobných situacích může častěji významně dopomáhat zejména socializace, v rámci níž se od dětství jejich sebevědomé vystupování podporuje a upevňuje. Jak jsme naopak mohly* i vidět z výpovědí některých účastnic našeho výzkumu, podporou žen a zvyšováním jejich sebevědomí lze přitom současnou nerovnost umenšit jen částečně. I sebevědomé ženy jsou v současné patriarchální společnosti nucené fungovat na herním poli, jehož mantinely i pravidla hry po staletí vytyčovali muži. I pokud jsou v rámci organizací a klimatického hnutí aktivně vyzývány k zaujímání rolí a funkcí, v nichž dosud dominují muži, nadále zůstávají limitovány podmínkami většinové společnosti, která na ně stále ještě klade odlišné nároky a očekávání než na muže, a zároveň k tomu, aby tyto nároky a očekávání byly schopné naplnit, jim neposkytuje stejné podmínky jako mužům. O to významnější jsou proto zásadní strukturální změny, díky nimž se genderová rovnost stane nedílným principem nastavení společenských struktur. Teprve pak se budou moci ženy i lidé všech genderů v mnohem větší míře podílet na nastavování podmínek a pravidel hry většinové společnosti. V současné době jde o do určité míry začarovaný kruh, kdy existující nerovnosti nadále brání ženám v tom, aby se z jejich zajetí mohly vymanit.

V následujících kapitolách si ukážeme několik oblastí, v jejichž rámci dochází i v ČKH k reprodukci některých genderových nerovností, které znesnadňují cesty k posílení „ženského“ hlasu.

6.6. Zapojení a profesní růst žen v klimatickém hnutí v kontextu „tradiční“ dělby práce a nízkých mezd v neziskovém sektoru

Aby se ve veřejné debatě posílila role „femininního“ rámování ochrany klimatu a ženy se naopak častěji věnovaly i tématům, která ve veřejné debatě ve vztahu ke klimatické krizi momentálně dominují, musely by se významně změnit výchozí podmínky, které ženy v současné společnosti mají. Ty jim znemožňují či komplikují jak plnohodnotné zapojení na pracovním trhu či intenzivnější dobrovolnickou činnost, tak i jejich profesní růst a nabývání zkušeností, a tudíž snižují i jejich legitimitu a kredibilitu v očích veřejnosti. Na následujících řádcích si proto ukážeme, jak ženy reálně své zapojení a profesní či odborný růst v rámci ČKH prožívají a co jim brání v možnosti uplatňovat se způsobem, který má větší vliv na celkové směřování hnutí, na veřejnou debatu a v konečném důsledku i na samotnou ochranu klimatu, a tudíž i na jejich život a na společnost jako celek.

Tradičně nejčastěji skloňovanou překážkou v profesním uplatnění žen bývá jejich role matek a pečovatelek. Je dobře známým faktem, že Česko patří k zemím s nejdelší rodičovskou dovolenou na světě, kvůli které celá řada žen běžně z pracovního trhu vypadne na tři až šest let a v případě troj- a vícenásobných matek někdy i na mnohem déle. Zatímco například Marie se nám v rámci výzkumu svěřila, že kvůli chmurným vyhlídkám lidstva v kontextu prohlubující se klimatické krize zvažuje, zda děti do tohoto světa vůbec přivádět, Pavla naopak zdůrazňovala pocit znevýhodnění v době,

kdy její úvahy o mateřství ovlivňovaly její rozhodování o přijetí vedoucí pozice ve své organizaci:

„Tím, jak nad věcma uvažuju, tak se přistihuju, že se tím omezuju. Když jsem se rozhodovala, zda vezmu vedoucí pozici v práci, nebo jestli se na ni vůbec přihlásím, tak uvažuju, 'No, ale kdy budu mít děti? Budu teďka chtít jít do té pozice? Nebo potom někde výhledově budu mít ty děti a už taková pozice nebude pro mě připadat v úvahu, takže prostě bych ji měla vzít teď?' A myslím si, že to je úvaha, kterou muž nedělá, když přemýšlí o svém kariérním postupu.“

(Pavla, NGO)

Pavla vedoucí pozici nakonec přijala, a to i díky tomu, že si s manželem do budoucna plánují případnou rodičovskou dovolenou rozdělit rovným dílem. Jak už jsme uvedly na začátku této kapitoly, rovné dělení rodičovské dovolené a celkově péče o děti a domácnost mezi rodiči je v ČKH poměrně rozšířené a běžné. V ČKH někteří muži například na denní bázi zmiňují své rodičovské povinnosti a organizují si pracovní povinnosti podle toho, jak děti odvádí a vyzvedávají ve školkách a školách, nebo podle toho, kdy děti večer ukládají k spánku. Energetický kampaně Jan Rovenský např. v průběhu našeho výzkumu po mnoha letech přerušil svou práci, aby mohl odejít pečovat o své půlroční dítě. Některé ženy fungující na dobrovolnické bázi zase deklarovaly, že větší zapojení do klimatického hnutí pro ně přichází v úvahu jen díky velkému nasazení jejich partnerů. Partneři některých obzvláště aktivních účastnic někdy působí v roli primárních pečovatелů o děti a domácnost. Tím se netají například Marta, která se vedle dobrovolného aktivismu na lokální úrovni věnuje také vysoce odborné práci a její manžel se jí přebráním větší části péče o děti a domácnost snaží kompenzovat léta, která předtím strávila na rodičovské dovolené.

„Luxus“ rovné dělby péče o děti nicméně zdaleka není dostupný všem, a to ani v ČKH. Eliška, která je aktivní v lokální skupině, ale pohybuje se v hnutí i na celostátní úrovni, se nám např. svěřila, že dělba péče o dítě a domácnost se v její rodině neobejde bez značné míry mikromanagemen-

tu manžela, který v sobě stále nese hluboce zakořeněné kulturní vzorce ze své původní rodiny, v níž veškerou péči zastávala matka. Právě tyto kulturní vzorce jsou jednou z hlavních příčin toho, proč trend otcovské dovolené v Česku nadále výrazně pokulhává a muži tvoří jen necelá 2 % příjemců rodičovského příspěvku. I v ČKH má celá řada žen děti s partnerem, který na rodičovskou dovolenou jít nechce, případně z finančních či kariérních důvodů nemůže své zaměstnání opustit, a zůstává proto hlavním živitelem rodiny. Běžně také mnohé ženy samy považují děti za prioritu a o rodičovskou dovolenou se proto dělit nechtějí. S tímto fenoménem se velmi často potýká např. česká *Strana zelených*, která se cíleně snaží mít ve svých řadách co nejvíce aktivních žen. Po ukončení rodičovské ženy také často z vlastní vůle nastupují na zkrácený úvazek, který jim umožňuje být hlavními pečovatelkami o rodinu a domácnost. Zkrácených úvazků, které jsou ideální pro sladování pracovního a rodinného života, je právě v organizacích zabývajících se ochranou klimatu velmi široká nabídka a ženy této možnosti v hojné míře využívají. Není neobvyklé, že právě zkrácené úvazky do těchto organizací mnohdy lákají i ženy, které se původně ochranou klimatu nezabývaly. Právě ony pak patří k těm zástupkyním ČKH, které příliš nevystupují z anonymity svých kanceláří. Větší prioritizace rodiny a péče o děti po návratu z rodičovské dovolené nicméně provází i celou řadu žen, které v rámci klimatického hnutí působí v odbornějších pozicích. Pavla nám například vyprávěla o řadě žen, které v její organizaci dříve působily ve vedoucích pozicích, ale po návratu z rodičovské dovolené si dobrovolně snížily své úvazky a mnohdy přijaly více juniorní pozice s menší mírou zodpovědnosti. Z vyprávění jsme se dozvěděly také o peripetiích v jedné z pražských neziskových organizací, kde v minulosti došlo k obsazení pozice ředitelky, ta však pozici poměrně záhy opustila z rodinných důvodů. Známe i případ ředitelky pracující na částečný úvazek, která však má velmi limitované možnosti se kvůli péči o děti účastnit akcí nad rámec své placené práce a např. častěji veřejně vystupovat. Právě z rodinných důvodů se také ženy často vyhýbají pozicím, které jsou nejen časově náročné, ale vyžadují i velkou flexibilitu a jistou míru cestování. Tak je tomu např. v případě vedení kampaní, které proto může odrážet i mnohé ženy s odborným backgroundem.

Péče o rodinu také zpravidla ženám častěji než mužům komplikuje a omezuje možnost účastnit se příprav a organizace protestních událostí, zvládat ve větší míře některé dobrovolnické činnosti nebo působit v různých formálních neplacených funkcích a rolích, například jako členky rad neziskových organizací nebo komisí a poradních orgánů působících při městských zastupitelstvech apod. Tento efekt navíc ještě umocnila pandemie covidu-19, jejíž socioekonomické dopady ženy zasáhly mnohem citelněji než muže – z jejich druhé směny se v podstatě stala dvojíta směna, kdy práci a péči o děti byly často během lockdownů a distanční výuky nuceny vykonávat souběžně. Není proto překvapivé, že nejrozumnější neplacené, ale zodpovědné pozice a funkce v rámci ČKH v mnohem větší míře obsazují muži, zejména ti bezdětní. Přesně tak tomu bylo i v případě obsazování rady spolku *Klimatická žaloba*, jehož členkou je i jedna z autorek této zprávy. Když probíhala volba do rady, byla snaha ji obsadit více genderově vyrovnaně, ale přestože ve spolku samotném je žen dost, žádná do rady ne kandidovala. Všechny potenciální kandidátky přitom zároveň měly malé děti a další profesní závazky. Rada byla nakonec složena ze tří bezdětných mužů.

Další ze zásadních problémů v ČKH a obecně v českém neziskovém sektoru jsou také relativně nízké mzdy. Pokud lidé zaměstnaní v ČKH nejsou zajištěni například vlastní (již splacenou) nemovitostí nebo dobře vydělávajícím partnerem či partnerkou, je pro ně velmi obtížné si v tomto sektoru vydělat důstojnou mzdu, ze které by bylo možné uživit rodinu (a někdy i samy*i sebe). Zatímco muži v expertních pozicích často mají možnost si vedle práce v ekologické organizaci své příjmy dorovnávat jinou prací, která je často odborná a lépe placená, ženy touto možností disponují méně často, neboť obvykle nejsou na stejné odborné úrovni. U některých žen pak jejich odhodlání dělat smysluplnou, byť špatně ohodnocenou práci v ekologické organizaci může vést až k totálnímu pracovnímu přetížení. Slyšely jsme například příběh ženy, která práci v ekologické organizaci upřednostnila před prací v korporátním prostředí. Musela se však hodně uskromnit ve způsobu stravování nebo v návštěvách kaváren a restaurací. Určitý čas si musela přivydělávat brigádami v továrně. Na dalších vedlejších příjmech je závislá dodnes.

Pro celou řadu dalších lidí působících v ČKH na dobrovolnické bázi je nízké pracovní ohodnocení v neziskovém sektoru dokonce hlavní bariérou k tomu, aby opustily* i svá současná zaměstnání a namísto toho vydělávaly* i tím, co jim dává smysl. Samoživitelka Lucie například působí na dobře placené pozici v korporátní sféře a aktivitám souvisejícím s ochranou klimatu věnuje naprostou většinu svého volného času. Ochrana klimatu by se ráda věnovala i profesně, zatím však nenašla zaměstnání, které by alespoň z větší části pokrylo její současné finanční potřeby:

„Přemýšlím o tom, jestli bych se do budoucna vůbec snad nedokázala uživit v té sféře, ale zatím jsem nenašla nic, co by mě v současné době pokrylo ty moje potřeby. Teď jsem musela vyplatit partnera z bytu, platím vysokou hypotéku a tu dceru mám, platím jí školu, takže nemůžu si úplně dovolit, ale časem pokud dosáhnu nějaký finanční nezávislosti a i se změni podmínky a bude víc možností v té sféře, tak bych možná přešla úplně jinam, aby to mělo 100% krytí té mojí vize a toho poslání s tím, co dělám.“

(Lucie, grassrootové hnutí)

V kontextu Prahy se výše průměrné měsíční mzdy v neziskových organizacích věnujících se ochraně klimatu pohybuje pod celopražským průměrem. Zejména v případě lidí s dětmi proto tento výdělek často nestačí na pokrytí základních potřeb jako je bydlení, potraviny atd. Částka, která by Lucii umožnila splácet hypotéku a udržet dceru na soukromé škole, převyšuje běžnou výši mezd v neziskovém sektoru přibližně dvojnásobně. Lucie by s platem, který je v neziskovém sektoru běžný, nevystačila ani v případě, že by dceru přeřadila na běžnou veřejnou školu.

Poměrně běžně se vyskytujícím jevem je určitá smířenost lidí pracujících v neziskovém sektoru s nízkým pracovním ohodnocením, kteří mnohdy mají tendenci považovat to za úděl povolání, která nejsou orientována na vytváření zisku, ale spíše na různé formy veřejné služby, péče apod. Málokdy proto aktivně usilují o zvýšení platu nebo alespoň ne ve výši odpovídající reálným nákladům dnešního života. Některé*ří se dokonce vzájemně utvrzují o normalitě nízkých odměn a otevřené stížnosti na nízké ohodno-

cení považují za nevhodné nebo až v rozporu s filozofií skromného životního stylu, který tolik lidí v environmentálním a klimatickém hnutí vyznává. Tímto způsobem ovšem dochází také k zacyklení představy donorů o tom, jaké mzdy jsou v Česku obvyklé, a samy* i pak mohou nízkou hladinu odměn v sektoru reprodukovat. Jednotlivým organizacím usilujícím o změnu a důstojné platové podmínky se pak ze začarovaného kruhu kontinuálně podplacené pracovní síly o to obtížněji vystupuje. Je přitom důležité si uvědomit, že udržitelnost nelze požadovat jen ve vztahu lidské společnosti k životnímu prostředí, ale také k lidské práci. V kontextu obrovských částek, které celosvětově proudí do fosilního průmyslu a ničení životního prostředí by lidé usilující o ochranu klimatu a ekosystémů nezbytných pro lidský život měli za svou záslužnou práci požadovat důstojnou a sociálně udržitelnou finanční odměnu a přestat normalizovat stav, kdy zahraniční donoři od českých neziskových organizací automaticky předpokládají nízké částky na mzdy kopírující cenu levné práce v celé zemi.

Nicméně již nyní lze i v oblastech navázaných na ochranu klimatu najít některé lépe placené práce, zejména více odborné pozice, které jsou například napojené na spolupráci se zahraničními organizacemi, institucemi Evropské unie atd. Většinou však jde o pozice vyžadující relativně vysoký stupeň vzdělání, expertízy a pracovních zkušeností. A ty obvykle zůstávají nedostupné ženám, které celý život působily ve zcela jiném sektoru nebo se kvůli péči o rodinu a domácnost musely upozadit ve svém profesním rozvoji. Situace, kdy by se o děti naopak starali muži a ženy by získaly možnost se profesně rozvíjet, však opět komplikují ve velké většině případů převážně nízké mzdy v sektoru. Mít dobře placenou práci v oblasti ochrany klimatu a být hlavní živitelkou rodiny by se líbilo například Markétě, jejíž manžel sám sebe označuje za feministu a podobnou myšlenku by podpořil. Podle Markéty však pro ni získání dobře placeného zaměstnání v oblasti ochrany klimatu není reálné. Markéta má pocit, že navzdory jejímu zájmu stát se relevantním hlasem v debatě o klimatu, jí kombinace částečného úvazku s péčí o děti a domácnost neposkytuje dobré výchozí podmínky pro profesní vývoj či upevnění vlastní pozice v hnutí:

„Pořád si říkám, že je toho strašně moc, co bych si chtěla dočíst z knih, různé studie, na které nemám čas. Jednak by mě hrozně zajímaly a myslím si, že by obecně pomohly i v mé práci. Ale mám v tomhle hrozný deficit. Vždycky si říkám, že si to třeba otevřu večer nebo v noci, a to už na to nemám energii. Moc si neumím představit jak, ale když bych měla na tohle větší prostor, tak by mně to určitě pomohlo. I v rámci práce nebo vůbec nějaký činnosti v klimatickém hnutí, ale i třeba v tom, že bych se celkem ráda angažovala i mimo pracovně, ale nemám moc prostě možnost.“

(Markéta, NGO)

Některá omezení, která ženy zažívají v souvislosti s kombinováním profesního rozvoje, zapojením do hnutí a péče o děti, nemají bez většího zapojení druhého rodiče, příbuzných či přátel a zejména pak bez zásadnějších systémových změn ve společnosti snadné řešení. Nerovnoměrné rozložení zátěže spojené s péčí a jeho důsledky, kterými stále ještě česká společnost v nejrůznějších rovinách penalizuje především ženy, je však přinejmenším v rámci ČKH možné částečně zmírňovat důslednější implementací strategie genderového mainstreamingu, která genderová hlediska, tedy zohledňování odlišných potřeb lidí s různými životními zkušenostmi, integruje do všech běžných a každodenních záležitostí ve všech úrovních rozhodování. Markéta jako příklad nedostatečného zohledňování potřeb rodičů malých dětí uvedla nedávný seminář pořádaný pro ČKH jednou z českých neziskových organizací, který se konal v pro ni nevhodném čase:

„Zvolili na to čas odpoledne, kdy tím myslím docela mohli vyřadit spoustu žen, který přesně v ten čas musí být k dispozici k tomu, aby třeba vyzvedávaly děti. Nějak jsem na to reagovala, říkala jsem, že je super, že to dělaj, ale že příště by možná nebylo špatný směřovat to třeba spíš na dopolední hodiny, který jsou víc inkluzivní i pro ženy, který maj tuhleto nálož ještě druhou. Tím, že to bylo fyzicky, tak vlastně kdyby se mně nepodařilo sehnat hlídání, což bylo ve hvězdách, tak bych z toho vypadla, vůbec bych se nemohla zúčastnit. Tak to je jedna z věcí, na které narážím. A mimochodem to organizovali muži.“

(Markéta, NGO)

Podobný problém přitom lze řešit, nebo se o to alespoň pokusit. Čas konání některých akcí je možné přizpůsobit tak, aby nevyřazoval rodiče malých dětí či osoby s omezenými časovými možnostmi. Řešením může být například zabezpečení hlídání dětí na konkrétních akcích. Pokud to je prakticky možné, událost lze také opakovat v různých časech nebo akci nahradit a nahrávku sdílet s těmi, které*ří se akce nemohly*í zúčastnit osobně.

6.7. Překonávání seniority a kumulace funkcí, zkušeností, know-how a mediálně známých tváří jakožto překážek na cestě k většímu zapojování žen

Genderový mainstreaming zdaleka nelze omezit na pouhé zohledňování časových možností rodičů malých dětí při pořádání událostí určených lidem z ČKH. Každá organizace, hnutí, spolek či skupina by měla rovněž pečlivě analyzovat, zda v jejím rámci nejsou někteří lidé kvůli své specifické životní zkušenosti a podmínkám systematicky vylučováni z plnohodnotné účasti na některých činnostech či plnění některých rolí a funkcí. Stejně jako ve většinové společnosti se i v neziskovém sektoru a v některých grassrootových hnutích mnohdy projevuje vliv seniority nebo může docházet ke kumulaci a tím pádem i zacyklení některých funkcí, zkušeností a know-how u konkrétních osob.

Těmi, kteří zejména v některých tradičnějších ekologických organizacích často mají seniorní postavení a je s nimi spjaté určité penzum zkušeností a know-how, bývají ve většině případů muži. To je obvykle dáno především tím, že právě oni mnohdy stáli u zrodu či počátků těchto organizací a jejich rozvoje a dlouholeté zapojení jim umožnilo akumulovat značný objem expertních znalostí, orientaci v tématech a klíčových činnostech neziskového sektoru (jako je např. politický lobbying, vystupování v médiích,

diskusích apod.). V tom, čemu se věnují, bývají velmi zkušení, a typická je proto tendence tyto zasloužilé a zkušené jedince nechávat v rolích, ve kterých jsou dobří a s nimiž mají větší zkušenosti než kdokoliv jiný, kdo do organizace přišel později. Tito jedinci nebo i samotné organizace si mnohdy problematičnost této situace uvědomují a aktivně se snaží pro klíčové pozice hledat vhodné nástupkyně*ce. Pro ty však může být někdy těžké srovnávat se s někým o tolik zkušenějším, kdo navíc může mít jistou pověst nenahraditelnosti. Tím spíše, pokud mají muže nahradit mladší ženy, které, jak už zaznělo, mívají tendenci podceňovat své schopnosti a znalosti. Ukazuje se, že i když organizace ženy často k převzetí zodpovědnějších rolí a funkcí motivují nebo jim k tomu dokonce aktivně nabízejí příležitosti, pak se může navzdory všem snahám stát, že jim pro tento „kariérní postup“ nemusí následně poskytnout vhodné podmínky. Lilli popsala svou zkušenost s tím, jak se formovala její pracovní pozice a náplň poté, co v jedné z tradičních ekologických organizací nastoupila do vedoucí pozice v době, kdy zde někteří lidé pracovali už řadu let:

„Ty lidi, který jsem měla pod sebou, byli zvyklí na to, že ten šéf je jakoby směřuje i v těch tématech hodně, což já jsem moc neuměla, protože v tom obsahu jsem nebyla vůbec zběhlá, neznala jsem moc to prostředí, když jsem nastupovala, a ty lidi. Takže jsme řešili, co s tím, a dospěla jsem k tomu, že nejlepší bude, když tohle bude dělat někdo jiný. A do toho se nám dařilo získávat hodně granty, díky tomu, že jsem je už psala já, v rámci pozice té vedoucí, pak vyvstala ta potřeba víc ty projekty řídit, protože jich bylo hodně a bylo s tím hodně práce, a ti kluci v týmu to neovládali, ani jim to nešlo moc dobře, že se tím ani nechtěli moc zabývat, takže jsme vlastně udělali takovou jakoby novou pozici pro mě, kde jsem si nadeřinovala věci, kde si myslím, že budu přínosnější.“

(Lilli, NGO)

Lilli popisuje svou zkušenost s vytvořením speciální, spíše administrativní pozice pro ni, do určité míry jako svou iniciativu, se kterou je spokojená. Je pozitivní, že jí organizace v dané situaci nedala výpověď a místo toho se jí snažila vyjít vstříc a zaměstnat ji v oblasti, kde by mohla zhodnotit své

již nabyté specifické zkušenosti a schopnosti. Zároveň však nelze ignorovat fakt, že Lilli měla zájem i o expertní část činnosti organizace, ve které pro ni bylo na počátku obtížné se zorientovat. K tomu, aby se v ní zorientovala a získala v této oblasti určité zkušenosti, již příležitost nezískala. Naopak se zřejmě cítila být pod tlakem očekávání týmu lidí, který měla vést. Situace samospádem vyústila v další upevnění pozice mužů – expertů, kteří v organizaci byli od samého začátku, získali možnost se v průběhu let stát odborníky na svá témata, zatímco u Lilli se již investování času do jejího odborného rozvoje v organizaci, která se v průběhu let značně zprofesionalizovala, zdálo být nehospodárné a neefektivní. Přestože by se i Lilli mohla díky vhodnému nastavení podmínek relativně rychle stát odbornicí na některá konkrétní environmentální témata, využity a dál upevněny byly její schopnosti a dovednosti, které získala již během svého předchozího profesního působení v korporátním sektoru a které jsou spíše administrativního a manažerského typu. Lilli se tak zařadila po bok dalších žen, které jsou v rámci hnutí spíše neviditelné a není je příliš slyšet.

Další situace, se kterou se lidé v ČKH často setkávají, je problematika kumulace určitých funkcí, rolí a schopností u některých konkrétních osob či osobností. Často jde zejména o roli komunikační. Ve většině organizací je běžné, nebo donedávna běžné bylo, že například s médii komunikovaly stále stejné osoby, obvykle tiskoví mluvčí a několik expertů či kampanérů, kteří již jsou mediálně známí, a obvykle se jedná o muže. Lenka popisuje, jak její organizace stále stejné mediálně známé muže vysílá do médií i v situaci, kdy by se k danému tématu mohla lépe vyjádřit ona sama. Naposledy si své veřejné vystoupení na téma, ke kterému se cítila být povolána vyjadřovat, musela sama aktivně vyžádat a obhájit:

„Tím, že ta naše organizace se většinou vyjadřuje v těch tématech kampaní, které já nedělám, tak je pochopitelný, že nemám tolik možností veřejně vystupovat. Těžko se můžu drát o to, že budu chtít veřejně vystoupit a říkat něco o energetice, když to není moje expertíza, to bych byla blázen. Takže to mi přijde pochopitelný, že k tomu nic neříkám, ale co se týká třeba těch vzdělávacích oblastí, tak tam se spíš já aktivně musím snažit zviditelnovat

to téma. S mou kolegyní jsme se snažily nějaký článek o tom, co děláme, dostat do nějakých časopisů... Je pravda, že v jedné situaci nám přišla nabídka z České televize a týkalo se to dětské televize, že by po nás chtěli nějaké informace. Tak už tam jsou nějaké zaseté stereotypy, že se sáhne k lidem, který mediálně vystupují, a protože už je to zasetý, že tam chodí, tak se to pošle jim. V tomhleto konkrétním případě jsem musela aktivně vystoupit a říct Hele, mně by připadalo lepší, kdybych tam šla já, a nakonec jsem tam pak šla... Když je to relevantní, když to není situace, že bych se chtěla vyjadřovat k něčemu, k čemu nemám dostatečnou expertízu, to by mě asi nepodpořili, ale když je tam objektivně daný, že se k tomu vyjádřit můžu, tak to bych řekla, že jo. Ale není tam prvoplánově přemýšlení nad tím, že bychom to mohli dát někomu jinému.“

(Lenka, NGO)

Třebaže Lenka uvádí, že se její organizace s větším zapojováním žen ve veřejném prostoru a větší redistribucí veřejného vystupování v rámci něj teprve učí pracovat a není to pro ni zatím samozřejmé, poslední dobou je nicméně čím dál tím zřejmější, že se se senioritou a kumulací různých funkcí, rolí a schopností snaží ČKH aktivně pracovat a předcházet mu větší dělbou práce a různých úkolů a pověření. Z hlediska komunikace jsou zajímavé zejména různé databáze expertek, které jsou k dispozici médiím a slouží právě k tomu, aby média přestala neustále oslovovat jen dobře zavedené experty, kterými jsou převážně muži. *Asociace pro mezinárodní otázky* (AMO) pro tento účel vytvořila databázi expertek, které se mohou vyjadřovat k různým oblastem zahraniční politiky. O vytvoření podobné databáze žen, která by se více zaměřovala na environmentální problematiku, nyní uvažuje také *Zelený kruh*.

Důležitým aspektem ve větším zapojování žen přitom není jen genderová rovnost, ale také předcházení vyčerpání některých obzvláště aktivních jedinců. Tuto reflexi v rámci svého hnutí popisuje např. Petr:

„Já si hlavně myslím, že by lidi měli být zodpovědní v tom hnutí a snažit se s tím tlakem něco dělat, ale je to takový, že člověk nemůže uhánět sám sebe

za každou cenu, protože zároveň i pak to ubírá prostor ostatním lidem, to je taky nějaká reflexe, kterou my jsme procházeli. Když se ze začátku objevovali lidi, kteří toho dělali hodně, tak jsme pak reflektovali, že je to i k závadě, že se u nich kumuluje nějaká zkušenost, informace a tak. Potom to ubírá prostor ostatním. Zároveň jsme zažili i extrémní lidi, kteří byli fakt jako extrémně nezodpovědní a třeba něco slíbili a pak to vůbec neudělali, což byli muži i ženy.“
(Petr, NGO + grassrootové hnutí)

Promyslet a podrobit reflexi je však nutné i způsob, kterým k rovnoměrnější delegaci některých úkolů či předávání rolí a funkcí dochází. Zejména v případě komunikace dochází k značnému úsilí doplnit řady mluvčích také ženami. Zejména pro mladé dívky však může být velmi obtížné tuto roli plnit či přebírat, tím spíše pokud jsou jejich zkušenější předchůdci ostřílení a charismatičtější. Podle Jaroslava pak snahy obsazovat ženy do role mluvčích mohou vyústit do různých nátlakových situací:

„Jeden z příkladů, na kterém jsem si to uvědomil, je ta deklarativní reflexe toho, že by měla být dána příležitost holkám mluvit, ale i veřejně. Anebo moderovat, různý ty zodpovědnosti si dělit. Ale pak z toho vzniknou situace, kdy je to nátlakový. ‘Hm, teď nějaká holka by mohla někde mluvit třeba před novináři.’ Ale nikomu se nechce. Tak je to takový... Nechtěl bych být v té pozici, kdy na mě vyšlo. ‘Je nás málo, holky jsou jen dvě.’ A tím pádem si říkám, že je třeba to řešit trochu jinak, což je víc práce.“
(Jaroslav, expert + grassrootové hnutí).

Fany má podobné zkušenosti s „nátlakem“ ze svého hnutí, které se kromě role mluvčích čím dál tím častěji snaží delegovat a genderově rovnoměrnějším způsobem distribuovat také další role, např. facilitaci společných organizačních setkání. Jedna zkušenost, kdy náhlé „uvědomění“ této nutnosti vedlo k impulzivní snaze facilitaci předat uprostřed schůzky ženám, které ale na tento úkol nebyly připravené, však podle Fany vedlo k reflexi, díky níž poté k předávání této role začalo docházet mnohem promyšlenějším způsobem:

„Samozřejmě se s tím cíleně pracuje. Od nějaké fáze, před třičtvrtě rokem, jsme začali upozorňovat, že nejenom v těch komunikačních rolích by to mělo být genderově vyvážené, ale i třeba kdo facilituje cally. Na tom callu bylo, nevím, 20 lidí, 15 z toho byly ženy, tak ten call si prostrídali dva muži, co facilitovali, a stalo se nám to i na těch meziorganizačních callech, že tam byli čtyři muži a vlastně to facilitovali za sebou. A někdo upozornil na to, že 'já bych si přál, aby facilitovala jednou žena, ten call.' A teď se najednou upřel ten pohled na nás, který jsme byly na tom callu. 'Tak jděte facilitovat!' No ale v tu chvíli jsme byly uprostřed nějakýho procesu, který pět callů předtím vedli muži, oni si na to připravili, za sebou cally a my jsme teď byly jako 'jo? Ale já teď nemůžu takhle přebrat tu facilitaci.' Byl tam ten střet, kdy jsme došli k tomu, že to není takhle v pohodě. A pak vlastně díky tomu na ten další call se ten člověk, co facilitoval, sedl s nějakýma dalšíma lidma, který byly ženy, a předal jim tu roli a ten další call probíhal jinak a byla tam další osoba, která nefacilituje celou dobu.“

(Fany, grassrootové hnutí)

Fany dále uvažuje nad tím, že i přes tyto snahy se nadále v jejím hnutí vyskytují některé typické příklady genderové dělby práce, kdy se ženy častěji ujímají rolí souvisejících např. s dekorací, tvorbou bannerů či správou financí, zatímco muži jsou častěji ti, kteří staví pódia nebo se starají o technické záležitosti, digitální technologie apod. Jelikož v zahraničí je tato dělba práce mnohem méně genderově polarizovaná a Fany to dokládá např. zájmem spravovat webové stránky hnutí, její hnutí i ČKH obecně má tendenci s tímto pracovat a situaci měnit.

Jak je tedy vidět, ČKH, a obzvláště jeho grassrootová část, ať už v otázce seniority, kumulace funkcí, rolí a zkušeností, ale i dalších otázek souvisejících s genderovou rovností, prochází procesem neustálého učení a sebereflexe. Ze všech témat výše uvedených v této kapitole je patrné, že vůle k tomuto učení a k pokračování v nastolené cestě existuje. Zároveň před ČKH vystává nová výzva představovaná osvojením si pojetí genderové rovnosti způsobem, který je intersekcionální, a tudíž více adekvátní ve vztahu k požadavku klimatické spravedlnosti. Práci s intersekcionality se věnujeme v následující kapitole.

7. Práce s intersekcionalitou a komunikování klimatické spravedlnosti v českém klimatickém hnutí

V úvodu této výzkumné zprávy jsme představily intersekcionalitu jako teoretický koncept i jako praktický přístup a pojetí zohledňující komplexitu lidské zkušenosti a různé kontexty, v nichž se tato zkušenost utváří. Z našich rozhovorů je patrné, že na teoretické úrovni zná tento koncept zatím jen menší segment ČKH, ale zároveň se ukázalo, že implicitně a na hodnotové úrovni se s ním lidé zahrnutí do našeho výzkumu takřka bezvýhradně ztotožňují. Nenarazily jsme na nikoho, kdo by si myslel, že by ve společnosti nemělo docházet k odstraňování nerovnosti nejen genderové, ale také té, která je podmíněná rasou, ekonomickým statutem, věkem, náboženstvím, vzděláním, zdravotním stavem apod. Existuje proto dobrý potenciál pro to, aby se intersekcionalita postupně v ČKH etablovala jak ve znalostní, tak v praktické rovině, přičemž některé části hnutí či některé jednotlivkyně*ci v tomto procesu sehrávají roli pionýrek*ů nebo jsou považovány za vzory, od kterých se ostatní mohou učit.

Na následujících řádcích si nastíníme vývoj zkušeností s intersekcionalním přístupem a jeho zaváděním v ČKH. Uvidíme, že pro některé části ČKH jde o zásadní obrat v celkovém pojetí jejich kampaní, fungování a v propojování se s jinými složkami občanské společnosti. Pro jiné jde o aspekt, který se pokouší zohledňovat v práci s dobrovolnicemi*íky nebo

v komunikaci směrem k veřejnosti. Závěr kapitoly pak věnujeme diskusi možných způsobů zohledňování sociálních aspektů klimatické krize v komunikaci směrem k veřejnosti.

7.1. Intersekcionalita a vývoj jejího pojetí v klimatickém hnutí

Ze současného světového dění v klimatickém hnutí, ale i v oblasti formálnější a institucionalizované ochrany klimatu je patrných hned několik rovin pojetí intersekcionality, přičemž zde se specificky zaměříme na tři z nich. První ze základních rovin intersekcionalního pojetí (kapitola 7.1.1.) se projevuje ve způsobu, kterým hnutí připravuje své kampaně, formuluje požadavky a také jakým způsobem klimatickou krizi rámuje směrem k veřejnosti. Tímto způsobem lze účinně bránit tomu, aby dekarbonizace nedopadala na již znevýhodněné sociální skupiny, a zároveň tomu, aby tyto znevýhodněné skupiny nebyly k odporu proti dekarbonizaci politicky zmanipulovány. Druhá rovina (kapitola 7.1.2.) je pak implicitním důsledkem či průvodním jevem propojování zájmů různých společenských skupin, které jsou stejně jako klima a životní prostředí obětmi nespravedlivého, vykořisťovatelského a neudržitelného politicko-ekonomického systému. Intersekcionalní přístup se v rámci této roviny projevuje utvářením různých forem spolupráce, aliancí, partnerství a synergií, v rámci kterých dochází ke sbližování a propojování zájmů a požadavků napříč různými sociálními skupinami, aktéry a hnutími. Použitím vhodných diagnostických rámců lze vytvářet heterogenní skupiny, které spojuje právě identifikace společných příčin potíží či nepřítelů, kterým všechny složky takto utvářené skupiny čelí společně. Lze si například představit užší spolupráci českého klimatického hnutí s odbory nebo s českým feministickým a LGBTQ+ hnutím. Třetí rovinou (kapitola 7.1.3.) pojetí intersekcionalního přístupu je pak inkluzivita samotných sociálních hnutí vůči lidem z nejrůznějších společenských skupin a s nejrůznějšími formami společenského znevýhodnění. Jinými slovy, jak moc je konkrétně např. ČKH dostupné a otevřené vůči

jiným lidem, než jsou mladí bílí zdraví vzdělaní lidé ze střední třídy, a do jaké míry tomuto širokému spektru lidí zpřístupňuje své akce.

To, jak klimatické hnutí s intersekcionalitou pracuje a v jaké fázi tohoto dynamického procesu se nachází, se liší napříč různými zeměmi a kulturními kontexty, ale také napříč různými segmenty klimatického hnutí. Dynamice těchto současných proměn jsme se již částečně věnovaly v kapitole 5. S užším zaměřením právě na intersekcionalitu ji pak v rozhovoru vylíčila Silvie, která se pohybuje na pomezí grassrootových hnutí a neziskových organizací a situaci sleduje i v zahraničí:

„Podle mě je to hodně náročná otázka. V poslední době se s tím hodně snažíme pracovat, je to nějaká změna nebo posun od zacílení se na jeden problém, single-issue kampaně, jako je třeba konec uhlí. Ta intersekcionální rovina se teď o hodně víc projevuje v tématu spravedlivé transformace, že to už není jen o skoncování s uhlím, ale víc o tom, co se bude dít potom, kdo v tom bude figurovat, kdo o tom bude rozhodovat a kdo z toho bude mít jaký benefit. To je podle mě dost důležité. Grassrootová hnutí v tom mají velkou výhodu, protože jsou neformálnější, nejsou hierarchická, jsou flexibilnější a řeší ostatní problémy a útlaky, ať už se to týká genderových věcí nebo rasismu či útlatu na globálním Jihu. Také Greenpeace se zabývá tím, jak stavět své kampaně tak, aby byly skutečně intersekcionální. V posledních letech se to proměňuje, je tam o dost větší důraz na spolupráci s jinými organizacemi, ale zároveň i s hnutími a na jejich podporu. Naštěstí si ta organizace uvědomuje, že to sama nevyhraje a že potřebuje zároveň ta hnutí, která nejsou závislá na tolika lidech, nemají takovou strukturu a mohou posouvat hranice možného o hodně dál. A že je to vlastně důležité. ... Teď se podporují aktivně LGBTQ+ struggles v Polsku, předloni několik týdnů polské klimatické hnutí aktivně podporovalo Women's strike, třeba zdroji, věcmi, kapacitami a nebo veřejně, aby o tom lidi věděli. To samé se už děje v různých jiných zemích na podporu různých Prideů nebo američtí Greenpeace podporovali Black Lives Matter protesty. To je podle mě důležitý krok k vytváření těch partnerství a spoje-nectví, ale zároveň to ještě není úplně intersekcionální kampaňování. Stále se hledají způsoby, jak dělat tu práci, aby dokázala tyto elementy zakompo-

*novat, aby to nebyla jen nějaká podpora jiným elementům. Je to hodně na zá-
čátku, ale přijde mi důležité, že se o tom bavíme a snažíme se ty cesty hledat.“*

(Silvie, NGO + grassrootové hnutí)

Silvie vylíčila vývoj situace v zahraničí, kterým se inspiruje i ČKH, přičemž největší potenciál k zavádění intersekcionality se skrývá právě v některých grassrootových hnutích, která k němu mají hodnotově i svou organizační strukturou nejbližší. Ta pak mohou fungovat jako vzor či inspirace také pro profesionální ekologické organizace. Zároveň ze samotného pojetí intersekcionality vyplývá, že jde o dynamickou formu sociální akce, v jejíž aplikaci se soustředíme spíše na její potenciál, nikoliv na status quo. Jde tedy o neustálý proces, jehož ideální vývoj není známý, ale zároveň je jeho podstatou a smyslem o ideál neustále usilovat. Na následujících řádcích si ukážeme, v jakém stavu se intersekcionalní přístup ve výše uvedených třech rovinách pojetí aktuálně projevuje v ČKH a kam v tomto ohledu hnutí směřuje.

7.1.1. Intersekcionalní kampaně, požadavky a vnější komunikace

Intersekcionalita se v kontextu ČKH nachází teprve v počátcích a zatím se pohybuje především v rovině postupného seznamování se s tímto pojmem a přístupem. Zatímco hnutí, jako jsou například *Limity jsme my*, se v tomto ohledu organicky vyvíjí a flexibilně reagují na trendy přicházející ze zahraničí, profesionální ekologické organizace postupují více formalizovaným způsobem. Těsně před počátkem tohoto výzkumu např. jedna z českých ekologických organizací pro své zaměstnankyně*ce uspořádala školení o intersekcionalitě ve spolupráci se socioložkou zaměřenou na genderová studia. Dospěly*i zde k rozhodnutí intersekcionalní přístup uplatnit zejména v rovině lepšího zohledňování ekonomického znevýhodnění některých společenských skupin v přípravě strategií a komunikace. Tento

přístup vyplývá především ze specifického českého kontextu, ve kterém se socioekonomické znevýhodnění lidí postižených zejména zdražováním energie jeví být jedním z nejrelevantnějších problémů současnosti a zároveň se prolíná také se znevýhodněním na základě etnicity, tedy především romským původem. Podle Lenky a Pavla se nyní v organizaci chtějí zaměřit na to, jak lépe komunikovat s lidmi, na které může mít ekologická transformace, zejména dekarbonizace, neúměrný ekonomický dopad, a podle toho také lépe vymýšlet komunikaci svých kampaní:

„My jsme si tu intersekcionalitu spíš přeinterpretovali na to, že chceme víc mluvit s chudšíma lidma, to znamená v rámci spravedlivé transformace, just transition, řešit téma drahý energie a tak. Převážně většinu lidí z toho vyšlo, že budeme dělat něco víc s lidmi z vlády a řešit, aby ta ekologická transformace byla spravedlivá a společensky přijatelná pro ty ekonomicky slabší části společnosti.“

(Pavel, NGO)

„Myslím, že je to pro nás důležité téma pracovně, když definujeme nějaký naše kampaně a projekty, tak na tohle myslet, koho všeho a jakým způsobem můžeme tím naším cílem ovlivnit a brát to v potaz a reflektovat to tam.“

(Lenka, NGO)

Mají-li nicméně komunikace a kampaně zaměřené na lidi zasažené energetickou transformací působit důvěryhodně, je potřeba také s těmito skupinami a jejich zájmovými organizacemi spolupracovat na praktické úrovni nebo je přímo integrovat do klimatického hnutí. Tím se přímo dostáváme k dalším dvěma rovinám či stupňům pojetí intersekcionality, kdy se posouváme od „pouhého“ zvědomení problému a top-down přístupu k znevýhodněným skupinám ke konkrétní spolupráci s nimi či jejich integraci do samotného hnutí.

7.1.2. Propojování napříč hnutími a občanskou společností

V kapitole 5.3 jsme s odkazem na příklad české *Klimatické koalice a Zeleného kruhu* poukázaly na trend stále více se prohlubující spolupráce tradičních ekologických organizací s grassrootovými hnutími a dalšími na ochranu klimatu orientovanými iniciativami a skupinami. Zejména v mezinárodním kontextu se však stále víc rozšiřuje také trend spolupráce a vytváření nových koalic a solidárních sítí napříč různými hnutími, a to zejména klimatického hnutí s dalšími lidskoprávními a emancipačními hnutími, k nimž patří především feministické hnutí, LGBTQ+ hnutí, hnutí původních obyvatel či hnutí *Black Lives Matter*, ale dochází také ke spolupráci s odborovými svazy a dalšími organizacemi občanské společnosti.

V Česku k propojování na této úrovni zatím nedochází v takové míře, jako je tomu jinde ve světě. To je dáno jednak jinou mírou společenského povědomí o klimatické krizi, kdy Češi*ky v mezinárodním srovnání nadále patří k jednomu z největších klimaskeptiků*ků (viz Čermák & Patočková 2020), což snižuje zájem jiných organizací a hnutí s klimatickým hnutím spolupracovat. Dalším faktorem je jiná úroveň společenské debaty o lidskoprávních otázkách a různých typech diskriminace, zejména těch založených na rase či etnicitě, kterým se zejména v zemích s rasově více heterogenním obyvatelstvem dostává mnohem větší pozornosti. Silvie ve výše uvedené citaci zmiňovala propojování sociálních hnutí v Polsku a v USA, která v tamních podmínkách fungují semknutějším způsobem tváří v tvář jasně vymezenému společnému nepříteli, který představují či donedávna představovaly antiliberální a antidemokratické vlády. V některých zemích také bývají emancipační hnutí mnohem více spjata s ekologickou problematikou, což úzce souvisí s konceptem environmentální spravedlnosti, tedy s požadavkem práva všech lidí na kvalitní životní prostředí. V praxi však právě příslušnice*ici různých méně privilegovaných společenských skupin bývají v mnohem větší míře vystavovány*i různým negativním environmentálním dopadům, neboť mají menší možnosti se proti nim

bránit. Příkladem je např. umísťování znečišťujících průmyslových provozů do blízkosti sídel obývaných etnickými menšinami, spory původních obyvatel o výstavbu ropovodů vedoucích přes jejich území, v českém kontextu pak hojně případy segregace romského obyvatelstva do strukturálně postižených a silně znečištěných regionů či sociálně vyloučených oblastí.

Otázka, proč v Česku k podobnému propojování např. s romskými občanskými iniciativami, s místním feministickým či LGBTQ+ hnutím zatím nedochází nebo jen ve velmi omezené míře, by zasluhovala samostatný výzkum. Kromě již zmiňovaného klimaskepticismu v české společnosti lze mezi možnými příčinami hledat zejména značnou etnickou homogenitu českého obyvatelstva či relativně nevýrazné emancipační aktivity tuzemských znevýhodněných skupin, ať už např. lidí zasaženými exekucemi, nebo romské populace. Nízkou míru spolupráce napříč různými hnutími lze chápat jako charakteristický jev české post-socialistické společnosti, která má nadále rezervovaný postoj k různým formám sdružování. Dále ji lze hypoteticky přičítat poměrně častému zaměření iniciativ na jednotlivá témata (např. manželství pro všechny, genderové platové nerovnosti apod.) a tedy i dosud nedostatečným snahám o hledání společných – přemostovacích – témat či společných diagnostických rámců, respektive o identifikaci společné příčiny řešených problémů. Mezi příčinami menší míry spolupráce mohou být i dělící linie v oblasti ideové, hodnotové a politické orientace jednotlivých hnutí, kdy např. klimatický aktivismus může být ostatními hnutími vnímán jako příliš radikální, a naopak jiná hnutí jako příliš umírněná, konzervativní, reformní apod. To se projevilo např. při snahách o spolupráci ČKH s hnutím *Milion chviliek pro demokracii*, které bylo ve svých počátcích jednorozměrně orientováno na rezignaci Andreje Babiše z postu premiéra. Navzdory možnosti hledání společného zájmu např. v ochraně demokracie a energetické bezpečnosti hnutí *Milion chviliek pro demokracii* váhalo s otevřeným vyjádřením podpory klimatickému hnutí z obavy ze ztráty pravicových voliček*ů. ČKH naopak vadilo jejich příliš úzkoprofilové zaměření a orientace na pravicové voličky*e. Právě díky zapojení spíše pravicově zaměřené *Asociace soukromého zemědělství*

do protestů se nicméně podařilo najít linku alespoň mezi ochranou klimatu a neudržitelnou zemědělskou politikou Andreje Babiše. Potenciál oslovit četné regionální podporovatelky*e *Milionu chviliek* s tématy jako jsou spravedlivá transformace, decentralizace energetiky nebo boj proti suchu, však již využit nebyl.

Jak nicméně dosvědčuje např. vyprávění Jany o zapojení části jejího hnutí do duhového pochodu *Prague Pride* (stránka 46) či fakt, že je v klimatickém hnutí zapojena také celá řada lidí identifikujících se s feministickým či LGBTQ+ hnutím, je patrné, že k pokusům o vzájemné prolínání a vytváření aliancí napříč hnutími již dochází, zatím nicméně probíhá spíše v rovině jednotlivých osob a menších skupin, nikoliv na úrovni organizované nebo formalizované spolupráce či v podobě utváření nových koalic, společných platforem apod. V tomto ohledu se zatím v české občanské společnosti skrývá obrovský nevyužitý potenciál, k jehož postupnému využívání bude pravděpodobně docházet teprve až v kontextu dalšího prohlubování a multiplikace různých krizí, k němuž bude bohužel bezesporu docházet, a které možná u vzrůstající části lidí povede k překonání nezájmu o vzájemné sdružování.

7.1.3. Inkluzivita klimatického hnutí

Inkluzivita je jedním ze základních předpokladů intersekcionality, který by se měl v klimatickém hnutí v ideálním případě materializovat v jeho dostupnosti a otevřenosti vůči širokému spektru lidí, včetně lidí s nejrůznějšími formami znevýhodnění. V ČKH však tento ideál zatím z různých důvodů zůstává nenaplněný.

Do relativně nedávné doby se ČKH de facto omezovalo na zaměstnankyně*ce několika ekologických organizací a mělo nízký mobilizační potenciál. Ze zjevných důvodů bývá právě možnost uplatnit se v profesionální části ČKH, tedy jako zaměstnankyně*ec některé z neziskových organizací, tou nejobtížnější možností, jak do ČKH vstoupit. Mít možnost učinit z ochrany

klimatu svou profesi, každodenní pracovní náplň a zároveň zdroj obživy má jen hrstka lidí, kterou jsou ekologické organizace schopné pojmout. Takové profese navíc mohou obvykle vykonávat jen lidé s příslušným vzděláním a zkušenostmi, čímž se práce v klimatickém hnutí stává nedostupnou zejména lidem s nižším stupněm vzdělání. V jistém ohledu však mohou být z profesního uplatnění v ČKH vyloučeny* i ty* i, které* ří mají vzdělání a profesní zkušenosti sice vysoké, ale z nejrůznějších důvodů si nemohou dovolit pracovat za nízké mzdy typické pro neziskový sektor, které často nestačí pokrýt takové náklady, jako je současná výše nájemného, hypotéky nebo zabezpečení rodiny. Jak jsme nastínily v kapitole 6.6. věnované uplatnění žen v klimatickém hnutí, pracovat v klimatickém hnutí si často mohou dovolit jen ty* i, které* ří nemají žádné závazky, disponují vlastní nemovitostí, žijí s lépe vydělávající* m partnerkou* em nebo mají možnost si vedle práce v klimatickém hnutí přivydělávat. I proto je pro ČKH typická vysoká koncentrace mladých lidí bez závazků, kteří mají nízké životní náklady a jsou ochotni vysoké náklady života ve městech kompenzovat např. spolubydlením. V neposlední řadě je možnost pracovat v ekologických organizacích limitovaná také pro lidi žijící mimo velká města, kde se tyto organizace obvykle nacházejí, byť i zde digitalizace přinesla značný posun, a některé práce tak lze vykonávat i na dálku. Poměrně unikátní je také environmentální sociální podnik Ekologického institutu Veronica v Hostětíně, který s pomocí Evropského sociálního fondu zaměstnává osoby znevýhodněné na pracovním trhu ve zpracování a prodeji výrobků z místního ovoce a bylin.

Jako nejdostupnější a nejinkluzivnější možnost zapojení se do klimatického hnutí se tak jeví dobrovolnictví. Dle svého zaměření a věku si lidé mohou vybrat, zda jako dobrovolnice* ici podpoří některou z tradičních ekologických organizací, nebo se zapojí do některého z již fungujících hnutí, případně mohou vytvářet své vlastní skupiny podle svých možností, zájmů či profesní specializace. Obecně platí, že studentské hnutí (*Fridays for Future* či *Univerzity za klima*) láká především studující. Rodičovské skupiny pak často představují možnost zapojit se v některých regionech. Existuje i několik menších profesních skupin, např. *Doctors for Future*, *Učitelé za klima*,

spolek sociálních psychologů *Green Dock* a další. Mladší levicově zaměřené lidi, z nichž se někteří rekrutují z české autonomní scény, to často táhne k hnutí *Limity jsme my*. Za nejvíce radikální, zároveň však nejinkluzivnější a nejvíce diverzifikované se považuje české hnutí *Extinction Rebellion*. To na jednu stranu řadu lidí odrazuje svými protestními taktikami, spočívajícími v kontroverzních akcích občanské neposlušnosti v centrech velkých měst, na druhou stranu má toto hnutí největší diverzitu co do věku, genderové identity, národnosti, politického přesvědčení a dalších osobnostních charakteristik. Otevřenost XR dobře vystihuje následující komentář:

*„Moc mě potěšil komentář na sociálních médiích od jiného člena klima hnutí, který řekl: ‘Já se spoustou věcí s XR nesouhlasím, vlastně mě se*ou docela čas-to, ale je na nich skvělé to, že fungují jako magnet na všechny divný lidi v našem hnutí a přeberou je na jejich stranu, a za to jsem vděčný.’ A to je strašný diskriminující komentář, ale zároveň pro mě strašně pozitivní. Ano, to jsme my, my máme ty nejdivnější lidi, kteří přijdou k nám, a my je respektujeme a mají tady hlas a můžou být sami sebou. A na to můžeme být pyšní, když pak jednotlivci v jiných hnutích jsou nám za to vděční, že jsme vybrali všechny ty divňáky na naši stranu, tak říkám paráda. Proč ne? To je to místo, kde vlastně chci, abychom byli inkluzivní.“*

Přestože je však ČKH pestré a dokáže absorbovat prakticky kohokoliv, kdo má chuť přiložit ruku k dílu, i na bázi dobrovolnictví zůstává nedostupné především pro ty, které*ří na neplacenou práci v hnutí nemají čas, vhodné podmínky či zázemí. Jde především o lidi méně privilegované nebo nějakým způsobem znevýhodněné, ať už na bázi socioekonomické, kulturní, tělesné či zdravotní. Právě tím, jak dobrovolnictví ve své organizaci zpřístupnit i méně privilegovaným lidem, se poslední dobou snaží zabývat v jedné z tradičních ekologických organizací:

„Přemýšlíme o privilegiích práce v neziskovém sektoru, to je u nás taky téma, řešíme to v souvislosti s dobrovolnictvím. Kdo může dobrovolničit, jestli to nevyklučuje, že bereš furt lidi z jedné sociální skupiny, která si může dovolit jít na stáž zadarmo. Tohle jsme hodně reflektovali. Ale přesně otázka etnici-

ty, k tomu se dostáváme hrozně málo. Myslím, že s tou sociální otázkou se to hýbe víc, protože jsme zvažovali spolupráci s nízkoprahovým centrem v Praze, které má strašně moc romských klientů, takže by byla cesta, jak s tím pracovat, ale je to spíš ta sociální otázka.“

(Radka, expertka + NGO)

Přestože si Radka posteskla nad tím, že se její organizace zatím věnuje pouze sociální stránce vyloučení z dobrovolnictví, je patrné, že úvahy nad tím, jak do sebe „zakomponovat“ nejrůznější jednotlivce a skupiny, kterým nějaká forma znevýhodnění v této účasti brání, a snaha za tímto účelem hledat dostupné a realistické cesty, které by jim toto zapojení umožňovaly nebo alespoň usnadňovaly, již v její organizaci probíhají.

V grassrootovém hnutí, ve kterém funguje Silvie, se např. v návaznosti na vzrůstající počet lidí, kteří se stali rodiči, začaly rozšiřovat také úvahy nad tím, jak rozšířit nabídku způsobů a míry zapojení do klimatického hnutí, která by respektovala specifické potřeby široké skupiny lidí. Podle Silvie bývá zapojení do klimatického hnutí často velmi časově náročné a tato práce navíc vyžaduje určitou kontinuitu. Pokud však hnutí nemá být přístupné jen mladým privilegovaným a zdravým lidem bez závazků, je potřeba začít více zohledňovat různé potřeby při plánování společných aktivit, hledat možnosti zapojení pro ty, které*ří práci v hnutí mohou věnovat například jen několik hodin v měsíci, nebo se snažit o vytváření inkluzivního a bezpečného prostředí pro lidi s různými identitami a potřebami. Jako možný způsob spolupráce s odlišnými skupinami uvedla již proběhlý klimakemp pořádaný polskými *Greenpeace* ve spolupráci s polským LGBTQ+ hnutím:

„Greenpeace se rozhodli udělat kemp, ačkoliv to nikdy předtím nedělali. Mají různé protokoly, jak to dělat, a tak se rozhodli, že si vytvoří poradní skupinu, s níž to budou konzultovat tak, aby vytvořili safe space – bezpečný prostor pro různé skupiny lidí, které oni sami nereprezentují. A přišlo mi to velmi dobře udělané a ukázalo se to na tom účastnickém složení toho kempu, že vlastně hodně lidí tam bylo z LGBTQI+ klastru. To je podle mě zajímavý přístup, že pokud my nemáme tu zkušenost a ty lidi nemají kapacity se na or-

ganizování podílet přímo, tak s nimi můžeme ty věci konzultovat a probírat, abychom dosáhli nějakého společného řešení.“

(Silvie, NGO + grassrootové hnutí)

Silvie však zároveň uvedla i varovný příklad „inkluze“, kdy německé hnutí *Ende Gelände* při organizaci přímé akce vytvořilo speciální finger (skupinu demonstrujících) pro fyzicky méně zdatné či jinak indisponované jedince, za což se následně hnutí pro změnu dočkalo kritiky a obvinění ze segregace. Na další přímé akci pak již bylo speciálních fingerů vytvořeno víc, přičemž každý byl šitý na míru lidem s různými druhy potřeb a měl svá specifická pravidla, čímž se de facto normalizovalo to, že v hnutí není místo jen pro odvážné, silné a zdravé osoby. Tento příklad je tedy jasným důkazem dynamické povahy intersekcionálního přístupu, který se neustále vyvíjí. Oproti německému klimatickému hnutí je to české v tomto ohledu na úplném začátku, zároveň však zjevně i na dobré cestě, která může v případě neutuchajícího úsilí o vzájemné učení a neustálé hledání cest k dosažení ideálu, který vyhovuje co nejširší skupině lidí, přinášet mnoho pozitivních výsledků.

7.2. Komunikace klimatické spravedlnosti směrem k veřejnosti

K otázkám, kterými jsme se v rámci výzkumu rovněž zabývaly, patřil také pohled členek*ů ČKH na možnost propojení ekologických a feministických požadavků. Naším cílem bylo odhalit, zda by komunikace klimatické spravedlnosti směrem k veřejnosti mohla být více intersekcionální a zároveň i vhodnou strategií k oslovení širší skupiny potenciálních podporovatelek*ů klimatického hnutí, ať už z řad nízkopříjmového obyvatelstva, LGBTQ+ komunity, odborů či širší veřejnosti jako takové.

Mezi účastnicemi*íky našeho výzkumu všeobecně převládala spíše skepse vůči otevřenému propojování ochrany klimatu či klimatické spravedlnosti.

vedlnosti s feminismem či genderovou rovností. Přestože nikdo nezpochyboval souvislosti obou témat i důležitost jejich komunikace, většina výhrad vycházela z představy o převážně konzervativní české společnosti nebo přinejmenším konzervativním naladění české politické scény, která tématům skloňovaným novými sociálními hnutími, ať už jde o ochranu klimatu či genderovou rovnost, není příliš nakloněná a na chuť jim přichází jen velice pomalu nebo v mnoha případech vůbec.

„Když to vezmu pragmaticky, že je to ovlivňování politik a takové ty urgentní věci, jako je konec uhlí, tak tam mi to nepřijde strategický v současném složení vlády, spíš to vytváří kulturní války a brzy tě ten člověk, se kterým jednáš, zarámuje jako někoho, kdo ti tam mává nějakýma vlajkama a furt chce všechno možný.“

(Eliška, lokální skupina)

„Jsem si vědoma toho, že je to potřeba, ale kdybychom na to teď víc tlačili, tak to bude trochu kontraproduktivní a nějakou část veřejnosti, která je tak nějak uprostřed, nerozhodnutá a to téma klimatu se pro ni teprve teď formuje, tak pokud by se na ni najednou tlačilo ještě tohle vyřešení nerovnosti... Který je hrozně důležitý, to je otázka lidstva, to nějak vyřešit, jak mít co nejvíce spravedlivou společnost. A nevím, jestli to vůbec někde funguje. Tak si myslím, že by to mohlo tyhle lidi někde uprostřed spíš odradit nebo by si řekli, že se to stejně nevyřeší, a zase tu máme socialismus.“

(Daniela, NGO)

Přestože explicitní propojování obou témat, respektive oblastí či požadavků, prakticky nikomu nepřišlo strategické, mnohé*zí spatřovaly*i potenciál v předkládání jejich vzájemných spojitostí nepřímou, oklikou či podprahově. Pomoci by podle některých mohly konkrétní lidské příběhy či zkušenosti, např. starších žen zasažených zdražováním energií, nebo podle Amarylis např. příběhy lidí z LGBTQ+ komunity podílejících se na aktivitách klimatického hnutí. Neobvyklý byl pohled Pavla, podle kterého se genderová problematika klimatické krize dotýká zatím jen žen globální-

ho Jihu a netýká se lidí globálního Severu, kde funguje záchranná síť sociálního systému.

Petr se na rozdíl od ostatních domnívá, že propojování obou témat naopak strategické je a má k němu dojít prostřednictvím vytvoření společné vize, spojování aktérek*ů z různých společenských skupin a vytvoření požadavků, které by v sobě skrývaly společensky přijatelnou linku mezi oběma tématy. Tu podle něj představuje téma péče, jejíž potřebnost a nedocelenost se plně vyjevila v průběhu pandemie covidu-19.

„Podle mě je potřeba začít mluvit o naší vizi, ve které je téma péče jako základ. Podle teorie změny strategie spočívá v tom, že tu změnu, kterou potřebujeme, v první řadě uděláme v rámci hnutí. To má být různobarevný, bude ty požadavky klást a bude ty sociálně ekologické politiky prosazovat. Myslím, že je to strategický z toho důvodu, že ty společné požadavky umožňují různým organizacím a různým typům lidí a různým hnutím se spojovat do jednoho hnutí a vytvářet nějaký větší kolektivnější tlak. Je to strategický obzvláště v době, kdy se Babiš a další snaží vrazit klín mezi klimatické hnutí a společnost, přes ceny energií proti němu poštvat lidi. Takže o to důležitější je tyto společné požadavky klást. Klimatické, sociální, pracovní a tak. Ta pandemie hodně odhalila, jak ta společnost stojí na péči. Ti, kdo nejvíce stojí o to, aby ta společnost fungovala, tak pracují ve zdravotnictví a v sociálních službách. Ne Elon Musk a lidi, co vyrábějí auta, přestože lidi, co vyrábějí auta, tak je vyráběli celou dobu. Takže to propojit s nějakou žitou zkušeností a nedělat z toho woke téma, téma kulturní války, ale téma té širší ekonomické nespravedlnosti. Stavět tu veřejnou debatu na těch kulturních válkách, na tom konfliktu kulturního progresivního s konzervativním, je pro nás neplodné a je to něco, co nás úplně odvádí od té důležité debaty. Musíme sami vytvořit nějaký nový druh konfliktu, který by šel spíše po té ekonomické ose, ve které by feminismus a s tím spojená nespravedlnost byla součástí jedné z těch os.“

(Petr, NGO+grassrootové hnutí)

Právě přístup postavený na tematizaci péče a ekonomické spravedlnosti jako důležitých pilířů funkční společnosti je výraznou součástí dokumentu *Nová dohoda*, který s pomocí širšího klimatického hnutí zpracoval *Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci* a který se právě vizi ekologické a sociálně spravedlivé společnosti snaží nabídnout. V době psaní této výzkumné zprávy probíhal proces shromažďování seznamu organizací, které dokument *Nové dohody* podporují a hlásí se k němu. Během tohoto procesu se odhalily některé zajímavé distinkce mezi jednotlivými organizacemi ČKH, z nichž některé se svou podporou váhaly právě kvůli jeho přílišné kontextualizaci environmentálních témat socioekonomickými hledisky či jeho přílišné „levicovosti“. Zdá se tedy, že i v ČKH existují organizace a jednotlivkyně*ci, pro které genderová rovnost, potažmo intersekcionalita či požadavky na systémové změny zůstávají podružnými a s ochranou klimatu nesouvisejícími tématy. Z některých našich rozhovorů však vyplývá, že nejde ani tak o odmítání této kontextualizace jako spíše o obavy z toho, jak by mohla být otevřená podpora takovému dokumentu přijata za strany podporovatelek*ů těchto organizací. Obecně se nicméně zdá, že právě *Nová dohoda* je jakousi první vlaštovkou ukazující směr, kterým se ČKH bude pravděpodobně nadále ubírat, byť cesta k nalezení vhodných způsobů zavádění a komunikace dokumentem nastíněné vize bude ještě dlouhá a trnitá.

I proto bychom si přály, aby tato výzkumná zpráva přispěla k pochopení socioekonomických souvislostí klimatické krize a důležitosti genderové rovnosti a intersekcionality nejen pro sociálně spravedlivou ochranu klimatu, tedy pro klimatickou spravedlnost, ale také pro udržitelné fungování těch, které*ří o tuto ochranu usilují, ať už profesně či v rámci dobrovolnictví a jiných forem neformálního zapojení.

8. Shrnutí

Jak vyplývá ze samotného výzkumu a podstaty zkoumaných témat, genderová rovnost i intersekcionalita implikují spíše neustále se vyvíjející a proměňující sociální akci, nikoliv jakýsi ideální stav, kterého lze beze zbytku dosáhnout nebo jej přesně změřit. Realita se neustále dynamicky vyvíjí. Vždyť jen od alarmující zprávy IPCC z roku 2018, která zvedla vlnu studentských protestů, stačila vypuknout celosvětová pandemie a v průběhu našeho výzkumu došlo k ruské agresi na Ukrajině. Svět se znovu ocitnul v atmosféře studené války a globální nukleární hrozby a genderové otázky prochází novou rekonfigurací.

Zrekapitulujme, že naším cílem bylo zmapovat, jak jsou témata spojená s genderovou rovností a intersekcionalitou chápána členkami*y *Českého klimatického hnutí* (ČKH) a jaké k nim zaujímají postoje. Analyzovaly jsme, do jaké míry jsou zkoumaná témata chápána v návaznosti na koncept klimatické spravedlnosti, zda a případně v jaké podobě se genderové podmíněná diskriminace vyskytuje i v ČKH. Snažily jsme se identifikovat, v jakém stavu je zavádění genderové rovnosti a zahrnutí intersekcionalního přístupu v ČKH a jaké v tomto ohledu existují překážky či nevyužité příležitosti. Přicházíme s návrhy možných kroků ve formě doporučení ke zlepšení situace, která představujeme na stránkách 126–129. V neposlední řadě naším cílem bylo a je zkoumaná témata srozumitelným způsobem představit čtenářkám*ům, a přispět tak k porozumění jejich důležitosti pro sociálně spravedlivou ochranu klimatu, a tím pádem i k alespoň dílčímu zlepšení výchozích podmínek pro prosazování klimatické spravedlnosti.

Jak v rámci našeho výzkumu již zaznělo, změna, kterou se české klimatické hnutí snaží prosadit, musí v první řadě proběhnout v jeho vlastních řadách. Jde o tzv. prefiguraci společenské organizace a vztahů, které jsou v souladu s požadavky hnutí vůči širší společnosti. I to může být jedním z důvodů, proč jsme v rámci výzkumu došli ke zjištění, že povědomí o genderové rovnosti je v ČKH zejména ve srovnání s většinou společností výrazně nadprůměrné. Přestože užší spolupráce mezi klimatickým (potažmo environmentálním) hnutím na straně jedné a feministickým hnutím na straně druhé v Česku neprobíhá, obě hnutí existují vedle sebe už řadu let a minimálně na individuální a hodnotové úrovni se s různou mírou intenzity a v různých rovinách ovlivňují. Zcela nové impulzy pak do hnutí vnáší jeho grassrootová složka, která je jednak v užším kontaktu s hnutím v zahraničí, kde již spolupráce napříč hnutími probíhá, a zároveň aktivně usiluje o již zmíněnou prefiguraci. Obecně tak dnes můžeme říci, že se v Česku právě ČKH v uplynulých letech stalo místem s největší koncentrací lidí, kteří problémy, na které upozorňují, vnímají jako systémové, a k ochraně klimatu se proto z velké části snaží přistupovat kontextuálně, tedy nikoliv jako k problému oddělenému od ostatních palčivých společenských otázek. I z našeho výzkumu vyplývá, že minimálně na podvědomé úrovni značná část členek*ů ČKH chápe současný politicko-ekonomický systém jako nejen environmentálně neudržitelný a destruktivní, ale také jako sociálně a genderově nespravedlivý.

Náš výzkum ukazuje, že navzdory tomuto vhledu je nicméně genderová rovnost v ČKH chápána především ve vztahu k ženám a mužům. Ve vztahu k jiným genderům o rovnosti uvažují spíše mladé ženy a lidé z LGBTQ+ community. Ukázalo se, že právě jejich přítomnost v různých segmentech ČKH je pro jeho obeznámenost s genderovou rovností a intersekcionalitou klíčová. Jak jsme z rozhovorů zjistily, intersekcionalita na rozdíl od genderové rovnosti zůstává pro velkou část členek*ů zatím spíše neznámým teoretickým konceptem. Po vysvětlení jeho významu se s ním však téměř všechny*i v implicitní a v hodnotové rovině ztotožňovaly*i. Právě orientace na hodnoty a principy, které z intersekcionality vyplývají, jsou také základními předpoklady pro intersekcionalní a kontextuální chápání klimatické spravedlnosti. Jak se nám podařilo zjistit, klimatickou spravedlnost lidí v ČKH nechápou

jen jako prázdné heslo či protestní motto, nýbrž jako koncept, jehož prosazování a dosažení implikuje potřebu systémových změn namířených na odstranění všech forem útlaču, nespravedlnosti a vykořisťování. S ohledem na relativně krátkou historii rámování ochrany klimatu v ČKH klimatickou spravedlností je nicméně celkem pochopitelné, že snahy o zavádění intersekcionality do praxe ČKH probíhají jen velice krátkou dobu, zatím spíše formou experimentů a pouze v některých segmentech hnutí. Obecně se tak ve vztahu k instersekcionalitě zatím ČKH nachází spíše ve fázi postupného seznamování se s termínem a prozkoumávání možností jeho praktické aplikace.

Navzdory mnoha optimistickým zjištěním a reálně probíhajícím snahám o dosažení genderové rovnosti jsme i v ČKH identifikovaly celou řadu případů genderově podmíněné diskriminace. Přestože příčiny mnohých z nich by bylo možné označit jako systémové, odhalily jsme i takové, k jejichž odstranění či umenšení by pomohla jejich identifikace, reflexe a zvědomění v rámci hnutí a následná implementace vhodně zvolených opatření. O jaké druhy diskriminace se tedy jedná?

V prvním případě je dobré si uvědomit výraznou feminizovanost nejen ČKH, vůči níž však v českém prostředí stojí v ostrém kontrastu poměrně malé procento žen, které je dobře viditelné a známé např. v médiích a které by zastávaly veřejně exponované odborné pozice, funkce a role. Naprostá většina žen v hnutí působí jako dobrovolnice nebo jako administrativně-organizační pracovnice, fundraiserky, manažerky atd. Oproti tomu muži v ČKH výrazně častěji zastávají veřejně exponované pozice a role – působí jako komunikátoři, experti, kampaněři, „mluvící hlavy“ či neformální leadeři. Přestože v posledních letech probíhají intenzivní snahy o reflexi a nápravu tohoto nerovnoměrného rozložení sil, ke změně nedochází tak rychle, jak by si hnutí přálo. Nadále proto i v ČKH zůstávají hojné případy, kdy prostor v diskusích opanují muži a s nimi často i trend rámování ochrany klimatu pomocí energetických, vědeckých, technických a obchodních řešení, tedy prostřednictvím rámců, které bychom genderově stereotypním způsobem mohly označit jako „maskulinní“.

V rámci rozhovorů s účastnicemi*íky výzkumu docházelo k artikulaci jak systémových, tak i interních překážek v odstraňování genderové podmíněné diskriminace, resp. v zavádění genderové rovnosti v ČKH. Mezi těmi systémovými nejčastěji zazníval především pokračující „úděl“ žen být primárními pečovatelkami, tedy osobami, které jsou společností po značnou část jejich ekonomicky aktivního života často vedeny ke „druhé směně“ v domácnosti, čímž je znesnadněn nejen jejich kariérní postup, ale i možnost aktivněji se účastnit dění v ČKH. Tento „úděl“ je sice na jednu stranu v ČKH ulehčen nadprůměrnou koncentrací lidí, kteří jsou v rámci svých partnerství odhodlaní péči o děti a domácnost sdílet, zároveň je však současně upevňován pestrou nabídkou částečných úvazků, která k práci v ekologických organizacích láká množství zejména žen usilujících o sladění pracovního a rodinného života. Je skvělé, že ČKH množství takových pracovních možností nabízí, zároveň je však jejich prostřednictvím reprodukováno podřízené postavení žen v hnutí. Nízko ohodnocená práce v neziskovém sektoru na částečný úvazek také ženám nedává možnost stát se hlavními živitelkami rodiny, jejichž pracovní kariéra by byla upřednostňována před prací partnera*ky, a tím pádem je připravuje o privilegium dál se profesně rozvíjet. Další roli v této dělbě prací a zodpovědností hraje také socializace mužů a žen k aspiracím na odlišné profese, v jejímž důsledku tak ženy zdánlivě tíhnou k více pečujícím a organizačním činnostem, zatímco muži k těm odborným, „silovým“ či více veřejně exponovaným. Typickou dichotomii v ČKH představuje žena – fundraiserka vs. muž – energetický expert.

I v našem výzkumu se projevilo, že ženy v ČKH, podobně jako v jiných oblastech společnosti, bývají socializovány k nižší míře sebevědomí. V jejím důsledku jsou pak po celý svůj život provázány obavami ze selhání a tím pádem i vyčerpávajícím honem za nedosažitelnou dokonalostí a bezchybností. Tuto již tak ztíženou situaci žen navíc prohlubují odlišná očekávání a přetrvávající hierarchie ve většinové společnosti, v jejímž důsledku se ženy (zejména ty mladé) nedočkávají stejné legitimacy jako muži. To ženám komplikuje působení v roli aktivistek, ale také jednání se silovými aktéry, ať už v rámci lobbingu, veřejných diskusí či obecně v jednání s poli-

tiky, mezi nimiž převažují starší muži. V neposlední řadě se celý začarovaný kruh uzavírá přetrvávající dominancí rámování ochrany klimatu způsobem, který v našem výzkumu zjednodušeně označujeme jako „maskulinní“. V ČKH se čím dál tím více uplatňují také „femininní“ rámce, a to zejména prostřednictvím konceptu klimatické spravedlnosti, který je členkami*y ČKH skloňován bez ohledu na jejich gender (byť v převážné většině jde spíše o mladší lidi z grassrootové složky hnutí). Tyto, na sociální dimenzi klimatické krize zaměřené rámce, nadále zůstávají v postavení, které je vůči rámcům „maskulinním“ podřadné, a spolu s nimi i ženy, které k nim vlivem socializace více tíhnou. Tato podřadnost je nejen zdrojem genderově nevyrovnané veřejné diskuse, ale také komplikací na cestě k nápravě stávajících nerovností.

Co se týče interních překážek v zavádění genderové rovnosti v ČKH, lze je de facto shrnout jako nereflekтовanou reprodukci překážek systémových, které je však zároveň možné na úrovni hnutí cíleně odstraňovat, nebo o to alespoň usilovat. V první řadě je to současný stav ČKH, které se jeví jako uskupení sestávající z velkého počtu anonymních osob, převážně žen, mezi kterými vyniká několik výraznějších mužů. Muži rekrutující se z ČKH snadno opanují prostor jak v interních diskusích, tak i ve veřejných výstupech. Tím, že se u nich kumuluje určitá zkušenost, expertíza a know-how, dochází k reprodukci a upevňování tohoto stavu, a tím pádem i k přetrvávání nižšího významu rámování klimatické krize prizmatem klimatické spravedlnosti. Podobně lze sledovat i přetrvávající dělení pozic, funkcí a rolí v souladu s „maskulinními“ a „femininními“ rolemi, kdy se muži např. častěji starají o různé technické záležitosti, zatímco ženy např. dekorují pódium, malují bannery nebo se starají o finance. V posledních letech v hnutí docházelo k neúspěšným snahám obsazovat některé expertní pozice v rámci hnutí ženami, zároveň však nedošlo k reflexi reálné proveditelnosti záměru obsadit ženami pozice, které byly stvořeny muži a které proto na kandidátky (ale i na kandidáty) ve výběrových řízeních kladou často nerealistická očekávání.

Další interní překážkou v zavádění genderové rovnosti v ČKH je také jis-

tá neúmyslná tendence k reprodukci neoliberálních standardů práce a globálních socioekonomických nerovností. I přes vzrůstající oblibu konceptů, jako je nerůst či dobrovolná skromnost, nadále v ČKH přetrvává přílišné zaměření na výkon, v jehož důsledku lidé v zaměstnaneckých i dobrovolnických pozicích mnohdy nemají dostatek času na vzájemnou péči a reflexi své vlastní činnosti. Ta přitom nadále bývá odváděna za podprůměrné mzdy, čímž se práce v ČKH pro mnohé lidi stává neudržitelnou, nebo dokonce nedostupnou těm, které*ří mají obavy, že by se takto nedokázaly*i uživit. Mzda ve většině ekologických organizací kopíruje platové nerovnosti dané hierarchií světového řádu a reprodukuje regionální platové rozdíly v Evropské unii, kde i samotné neziskové organizace v grantových žádostech vědomě cenu své práce podhodnocují a přistupují na předpoklad donorů, že je práce v Česku, a zejména v českém neziskovém sektoru, levná. Jak zde již bylo řečeno, právě nízké mzdy v ČKH jsou jedním z důvodů, proč se některé ženy i přes svůj potenciál nemohou práci v ČKH naplno věnovat, a převzít tak například roli hlavních živitelek rodiny, jejichž práci by se rodinný život pro změnu mohl podřizovat. V tomto ohledu mají výhodu muži – experti, kteří si vedle práce v ekologických organizacích mohou přivydělávat i jinou odbornou činností, často lépe placenou. Ta však bývá ženám obvykle upřena, neboť vzhledem k výše zmíněným okolnostem a překážkám je pro ně mnohem obtížnější potřebnou expertízu v průběhu svého působení v ČKH získat. Tento aspekt dosud příliš nebere v potaz ani samotné hnutí a český neziskový sektor jako celek, ve kterém se nadále celá řada akcí pořádá bez ohledu na to, zda například nevhodně zvoleným časem konání nejsou vylučováni rodiče dětí apod.

Vše výše zmíněné zní možná pesimisticky, ale zároveň je zde také naděje. V mnohých ohledech je ČKH mnohem dál než většinová společnost a znamenaly jsme celou řadu snah o zlepšení. Na následujících stránkách najdete 12 doporučení, která jsme sestavily na základě dat získaných během našeho výzkumu. Doufáme, že přispějí k férovějšímu a udržitelnějšímu boji za klimatickou spravedlnost!

Doporučení

Jedním z cílů našeho výzkumu bylo sepsání doporučení, která považujeme za klíčová pro zlepšení situace v českém klimatickém hnutí a která byla sestavena na základě výpovědí aktérek*ů výzkumu, analýzy všech sesbíraných dat a také na základě online setkání určeného k jejich komentování. Jsme si vědomy toho, že celá řada problémů ve vztahu k genderové rovnosti a interseksionalitě, potažmo k posílení žen a „femininních“ rámců zaměřených na klimatickou spravedlnost, spočívá v překážkách strukturální a systémové povahy pozdně kapitalistické společnosti, v celé řadě genderových stereotypů, kulturních vzorců a v institucionálním nastavení patriarchálně organizovaného společenského života. Právě zde jsou změny nejvíce potřebné a tématu by měly mnohem více pozornosti věnovat jak státní instituce a soukromý sektor, tak i akademický výzkum. Naše doporučení jsou nicméně primárně určena samotným organizacím, hnutím, iniciativám, spolkům a skupinám, které se v Česku ochranou klimatu zabývají. Jak již bylo řečeno, pochopení témat, jako je genderová rovnost, feminismus a interseksionalita, je pro ČKH ve srovnání s většinou společností hlubší, a proto je zde také větší potenciál pro další růst, zlepšování, a tedy i pro lepší prefiguraci společenské organizace a vztahů, které lépe odpovídají tomu, čeho se ČKH snaží dosáhnout na celospolečenské úrovni. Ty*i, které*ří se v rámci ČKH s touto myšlenkou ztotožňují, by proto měly*i věnovat pozornost následujícím doporučením:

Posilovat roli a význam konceptu klimatické spravedlnosti ve spojení se sociální a lidskoprávní tematikou („femininní“ rámce) na úkor vědeckých a technických témat („maskulinní“ rámce)

Klimatická spravedlnost bude skutečně intersekcionalní, pouze pokud přestaneme klimatickou krizi dominantně rámovat „maskulinním“ způsobem, tedy jako technický a vědecký problém, který lze vyřešit s pomocí inovací a tržních nástrojů. Klimatická krize vyžaduje řešení, která se týkají i sociálních aspektů, a právě proto je klíčové posílení rámců, které zdůrazňují především témata související s ohrožením (nejen) lidských životů a jsou považovány za „femininní“.

Vypracovat genderový audit v rámci jednotlivých organizací / hnutí / skupin a participativně vytvořit genderový kodex

Genderový audit je jednou z možností zmapování současného stavu genderové rovnosti, tedy i identifikaci překážek, ale zároveň možností pro nalezení řešení identifikovaných nedostatků. Genderové audity nabízí například Genderové informační centrum NORA, Otevřená společnost nebo je možné hledat v databázi konkrétních expertek*ů na stránkách Genderové expertní komory.

Zavést funkční mechanismy pro genderově rovnoměrnější rozložení sil a zodpovědností

Podívejte se na svou organizaci a zkuste identifikovat (nejen) genderové nerovnosti – hodně vám k tomu pomůže i výše zmíněný genderový audit. Ptejte se lidí, se kterými pracujete, co by jim pomohlo stále se vzdělávat nebo být tam, kde si přejí být. Zjistěte, zda se v organizaci nevyskytují lidé, kteří jsou přetížení nebo u nichž se kumuluje větší množství funkcí, zodpovědností, a tím pádem i zkušeností, expertízy a moci.

Vyčlenit si víc času na reflexi situace a vzájemnou péči

Péče je důležitá a v patriarchální společnosti jí nebývá přiznán prostor a uznání, které si zaslouží. Nebojte se experimentovat s různými reflexivními technikami, jako jsou například sdílecí kruhy, snažte se vytvářet bezpečné prostředí, a pokud je to možné, organizujte pravidelné supervize. Ptejte se, co ostatní potřebují k tomu, aby se cítily*i dobře.

Zmenšit tlak na výkon a vytvářet příležitosti pro různé způsoby a různé míry zapojení

Lidé nemají stejné možnosti a jejich možnosti navíc nejsou v průběhu času stejné. Snažte se snížit tlak na výkon, věnovat se více vzájemné péči a snažte se také přizpůsobit možnosti zapojení těm, které*ří k tomu nemají ideální podmínky. Zamyslete se nad tím, jak flexibilně reagovat na různé potřeby a schopnosti jednotlivých lidí zapojených v hnutí.

Zavádět inovativní přístupy k flexibilnějšímu a inkluzivnějšímu nastavení pracovních podmínek

K vyrovnání stávajících nerovností jsou třeba inovativní přístupy. Nebojte se vyzkoušet například sdílené funkce, včetně sdílených vedoucích pozic, tandemy, mentoring, buddy systém, nehierarchii či pravidelné check-iny (prostor pro sdílení právě prožívaných emocí).

Požadovat důstojné platy od donorů, nekopírovat platové nerovnosti vycházející z kapitalistického vykořisťování v rámci nerovného světového řádu

Udržitelnost, o kterou v klimatickém hnutí usilujeme ve vztahu ke klimatu a obecně životnímu prostředí, je potřeba prosazovat také v oblasti lidských zdrojů. Ani lidé nejsou nevyčerpatelné zdroje. Vyžadujte spravedlivé a důstojné odměny a nebojte se o nich také mluvit.

Zohledňovat genderové a jiné nerovnosti při plánování akcí a zapojování veřejnosti

Když plánujete nějakou akci, zmapujte si, komu může čas, místo či způsob jejího konání znemožnit účast na ní. Naslouchejte zpětné vazbě, ale také předjímejte, jaká zpětná vazba se k vám ani nebude mít možnost dostat. Aktivně oslovujte skupiny lidí, které nejsou v hnutí dostatečně reprezentovány, a pokuste se je zahrnout do společného plánování.

Usilovat o inkluzivitu v rámci interního fungování a komunikace

Neberte jakékoliv projevy diskriminace v rámci klimatického hnutí na lehkou váhu. Nebojte se ozývat – za sebe i za ostatní – a pracujte na tom, aby bylo české klimatické hnutí příjemné opravdu pro všechny. Používejte genderově inkluzivní jazyk (můžete se inspirovat například tímto textem), ptejte se na preferované oslovení i zájmena a dávejte prostor mladším generacím, které mají v tomto ohledu často hodně co říct.

Aktivně projevovat solidaritu a podporu lidem vystaveným projevům diskriminace, vytvářet opatření zamezující výskytu podobných situací

Někdy se nestačí jen ozvat. Pokud si všimnete nějakého projevu diskriminace, udělejte všechno pro to, aby k něčemu podobnému příště nedošlo. Nebojte se tomu věnovat čas, i když to někdy může zpomalit efektivitu – dlouhodobě předejdete mnoha nepříjemným situacím, díky čemuž vaše budoucí schůzky nebo akce mohou být o to efektivnější.

Usilovat o zapojení podrepresentovaných skupin

K tomu, aby byly v rámci hnutí slyšet rozmanité hlasy, je třeba také jejich zapojení do hnutí. Spolupracujte například s nízkoprahovými centry, odbory nebo lidmi z regionů, romskými iniciativami a neziskovými organizacemi. Zvažte možnost propojit ochranu klimatu s některou z forem sociálního podnikání, na které lze také čerpat prostředky z evropských fondů.

Prohlubovat vědomosti v oblastech genderové rovnosti, intersekcionality a klimatické spravedlnosti

Zdrojů týkajících se výše zmíněných témat je nespočet a diskuse kolem nich je stále živá a dynamická. Nenechte se tím odradit, naopak, berte to jako prostor pro svůj osobní (a profesní) rozvoj i pro rozvoj celého hnutí a úspěšné prosazování spravedlivé ochrany klimatu.

Literatura

Čermák, D., Patočková, V. (2020). Individual Determinants of Climate Change Scepticism in the Czech Republic. *Sociológia* 52 (6), 578-598.

Černoch, F., Lehotský, L., Ocelík, P., Osička, J., Vencourová, Ž. (2019). Anti-fossil frames: Examining narratives of the opposition to brown coal mining in the Czech Republic. *Energy Research & Social Science* 54, 40-149.

Chan, J., Curnow, J. (2017). Taking Up Space: Men, Masculinity, and the Student Climate Movement. *RCC Perspectives* 4, 77-86.

Chelcea, L., Druta, O. (2016). Zombie socialism and the rise of neoliberalism in post-socialist Central and Eastern Europe. *Eurasian Geography and Economics* 57 (4), 1-24.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum* 1 (8), 139 - 167.

Fagan, A. (2004). *Environment and democracy in the Czech Republic: the environmental movement in the transition process*. Cheltenham, Edward Elgar.

Havelková, H. (2007). Náměty k diskusi o českém genderovém kontextu. *Ročenka katedry genderových studií FHS UK v Praze 2005-2006*, 108-124.

Isenhou, C., Andenfors, M. (2009). Gender and Sustainable Consumption: Policy Implications. *International Journal of Innovation and Sustainable Development* 4 (2), 135-149.

Kolářová, M. (2020). Climate Change and the Transition Movement in Eastern Europe: The Case of Czech Permaculture. *Sociologický časopis* 56 (3), 363-386.

Kolářová, M. (2021). *V souladu s přírodou. Politika životního stylu, udržitelnost a soběstačnost*. Praha, Karolinum.

Křížková, A., Hašková, H. (2018). Intersekcionalní přístup ve zkoumání sociálních nerovností. *Gender a výzkum/ Gender and Research* 19 (2), 3-6.

Kuper, L. E., Nussbaum, R., Mustanski, B. (2012). Exploring the diversity of gender and sexual orientation identities in an online sample of transgender individuals. *Journal of Sex Research*, 49 (2-3), 244-254.

Lather, P. (1988). Feminist perspectives on empowering research methodologies. *Women's Studies International Forum* 11 (6), 569-581.

Lau, J.D., Kleiber, D., Lawless, S., Cohen, P.J. (2021). Gender equality in climate policy and practice hindered by assumptions, *Nature Climate Change* 11, 186-192.

Lawson, D.F., Stevenson, K. T., Peterson, M. N., Carrier, S. J., Strnad, R. L., Seekamp, E. (2019). Children can foster climate change concern among their parents. *Nature Climate Change* 9, 458-462.

Marková Volejníčková, R., Pospíšilová, M., Křížková, A. (2016). *Gender a energetika*. Praha, Heinrich-Böll-Stiftung, Sociologický ústav AV ČR. Dostupné na: https://cz.boell.org/sites/default/files/gender_energetika_online.pdf

May, V. M. (2015). *Pursuing Intersectionality, Unsettling Dominant Imaginaries*. New York, Routledge.

McCright, A.M. (2010). The effects of gender on climate change knowledge and concern in the American public. *Population and Environment* 32, 66-87.

MEDIAN (2019). *Postoje české veřejnosti k energetické koncepci a těžbě uhlí*. MEDIAN, prosinec 2019. Dostupné na: https://www.median.eu/en/wp-content/uploads/2020/04/MEDIAN_energeticka_koncepce_tezba_uhli_200210.pdf

Novák, A. (2017). *Tmavozelený svět: Radikálně ekologické aktivity v ČR po roce 1989*. Praha, Slon.

Novák, A. (2020). Direct Actions in the Czech Environmental Movement. *Communist and Post-communist Studies* 53 (3), 137–156.

Novák, A. (2021). The Making of the Environmental and Climate Justice Movements in the Czech Republic. In: Kovács, E.K. (ed.) *Politics and the Environment in Eastern Europe*. Open Books Publishers, 53-72.

Reinharz, S. (ed.) (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York, Oxford University Press.

Sarre, P., Jehlička, P. (2007). Environmental movements in space-time: the Czech and Slovak republics from Stalinism to post-socialism. *Transactions of the Institute of British Geographers* 32 (3), 346-362.

Swim, J.K., Vescio, T.K., Dahl, J.L., Zawadzki, S.J. (2018). Gendered discourse about climate change policies. *Global Environmental Change* 48, 216-225.

Šmausová, G. (2002). Proti tvrdošíjně představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sociální studia* 7, 15-28.

West, C., Zimmerman, D. (2008). Dělat gender. *Sociální studia* 1, 99-120.

Summary

Climate justice as a concept, demand and goal of the global climate movement is inseparably tied to intersectional gender equality. The societal response to the deepening climate crisis and measures aimed at its mitigation as well as adaptation to its consequences must not be exclusionary and socially unjust. We need solutions which will not exacerbate existing inequalities and discrimination and deepen the root causes of rising global temperatures, which are already destroying life on Earth. And yet, the dominant debate about necessary climate action is still led mostly by white middle-class and upper-class heterosexual men, embedded in technocratic-, business- and science-oriented discourses.

In an effort to remain politically relevant, the Czech climate movement seems to replicate this imbalance. While still young, relatively small and overwhelmingly represented by women, the voices of men and technocratic discourses continue to be the loudest and lead the debate. Partly, this is path dependency from the past, where many environmental NGOs were founded by men who, over time, managed to accumulate experience and expertise. These existing gender divisions of labour have continued to be reproduced, placing women in less visible positions, often focused on care. The post-socialist context has also affected local attitudes to feminism and the current political-economic system. Intensifying influences from abroad and growing awareness as regards various emancipatory movements have nonetheless led to a gradual change. Especially among the grassroots parts of the movement, climate justice has evolved beyond simply a motto into concrete efforts to put gender equality and an intersectional approach into practice.

This research is the result of our goal to map this process and change and to assess the current state of gender equality and intersectionality being practiced on a daily basis by some of the main organizations, movements and initiatives which constitute the Czech climate movement. Alto-

gether twenty-five interviews with experts and participants of the Czech climate movement testify to a good understanding of the climate crisis as rooted in an environmentally unsustainable and destructive political-economic system which also reproduces social and gender inequalities. While the understanding of gender equality among participants in this research seems to exceed that of mainstream society, albeit mostly reduced to a binary conception of gender and therefore to men and women, intersectionality is an approach still considered very new, and the movement has only recently started to familiarize itself with the possibilities of its implementation. Intersectional gender equality nonetheless appears to correspond well with the participants' value-system.

In the last year or two, the issue of men having a stronger voice in the Czech climate movement seems to have been actively addressed. These efforts nonetheless interfere with both systemic and internal barriers; hence, one of the goals of this report is to contribute to the mitigation of these barriers. In doing so, it sheds light on the obstacles women experience in their engagement in the climate movement due to their role as primary caregivers and their lower self-confidence, which they have been traditionally socialized into from a very young age, as well as provides insight as to the limits of their participation in an environment dominated by men and the business- and science-oriented climate change frames associated with them. It also shows how the privileged position of men as well as the competitive and efficiency-oriented work ethic of the dominant system is sometimes unconsciously reproduced within the climate movement itself. It moreover demonstrates that volunteering and below-average wages further exclude women as well as non-hegemonic and marginalized people from having the prominent role in the movement they deserve, thus preventing the climate crisis from being reframed within the mainstream debate as first and foremost an issue of ethics and environmental justice which current business- and science-oriented discourses alone do not have the capacity to solve.

